

Forum Antroposofi

NR 2 2024

4-5
Notiser.

6-9
Samtal:
Edith Mayron.

10-22
Essäer & krönikor:
Steiners konstimpuls ser dagens ljus .
De skissade Naturstämningarna och Rudolf Steiners nya
väg till färgkonsten, del 2.
Syskonligt växande.
Spegel spegel på väggen där.
Bildning är mer än inlärning.
Visar vägen.
Skrivelse till regeringen.
Almedalen
Inre förvandling & mindfulness för världen.

22-23
Reflektioner:
Att lära sig lyssna på de döda.
Jorden som kärlekens kosmos.

24-25
Bilduppslaget.

26-32
Reflektioner:
Utveckling av lednings- strukturer vid Goetheanum
sedan 2012, del 2.
Att arbeta med andliga impulser.
Att lära sig lyssna inte bara höra.
Att arbeta med mysteriedramerna.
Händelser i görningen bland gräsrötterna.
"Än vandrar gudar över denna jord".
7 frågor.

32-36
Till minne.
Monika Ossmark.
Esbjörn Stridell.
Filip Henley.

36-40
Bokanmälningar:
Det esoteriska Sverige.
Så mycket kärlek.
Solvik.
Goethes trädgård.

40-41
Forskningsprojekt: Övandets grunder.
Inbjudan till Grundstensgruppens kvartalsmöte.
Protokoll från årsmötet.

42-45
Kalendarium:
Fria Högskolan för Antroposofi.
Antroposofiska Sällskapet -
Järna, Norrköping och Stockholm.

46-47
Annonser.
Förteckning över medlemsgrupper.
Medlemssekretariat & medlemskap.
Kontaktinformation.

48
Bildberättelse.

Från silver till Guld

Janne Silvasti

Ordförande för Antroposofiska Sällskapet i Sverige

Sommarens förvandling pågår i naturen, synlig för våra ögon. Växterna förvandlar sina skepnader från sin existens - i vissa fall helt osynlig - genom blad till blomma och till ett nytt frö. En häftig process. Det rena gröna livselixiret, som strömmar i växten, är fritt från det som människans blod bär med sig, begär och lust mm. Växterna lever i världs rytmer och lagbundenheter som naturen visar så tydligt. Människan har ett annat behov? Människan gör sig fri från naturens lagbundenheter genom att älska friheten och genom att ha möjlighet till en skapande tillvaro i egen medvetenhet. Vi människor är frihetsälskande varelser och vi är unika med våra möjligheter. Den dyrköpta friheten är förstas på många sätt ett drama som leder varje människa till sina val. Personliga val som kan likna någon annans, men som är det egna. I detta liv är varje människas medvetande på en nivå som inte kan jämföras och mätas med vanliga mått, utan har en egen individuell skala. Det som visar sig är helt enkelt var och ens ansträngningar genom många liv och hur man har möjlighet att förvandla sina mindre skolade egenskaper till något som

är bättre, det tillhör bara en själ och kan bara mätas mot sig själv. Kan vara något som bearbetas och som är som en mardröm och som upprepas gång på gång eller kanske genom ett inre arbete slipas till en lysande förmåga ... Med sin strävan förvandlar man sig själv till en fri och ansvarstagande individ. Det är som en vacker blomma på ängen som inspirerar till något oegoistiskt, någonting som man vill bjuda på. Det man vill ge en annan människa, som ideal kan vi uppleva hur naturen runt om oss hela tiden betar sig.

Firandet av midsommar är i det fördolda ett drama som pågår bakom kulisserna. Det jordiska silvret förvandlas till ett kosmiskt guld. Allt firande och glädje är något underbart. Samtidigt sätts människans tillvaro på prov känslomässigt. Känslor som kan pendla från eufori till den största känslan av ett misslyckande. Starka känslor är i rörelse. Samvetets röst kan knacka på dörren och var och en har en möjlighet till en bearbetning eller till att bedöva sig.

Låt oss ta vara på denna underbara sommardag.

Här kommer några ord från Rudolf Steiners bok *"Årstidsimaginationer"*:

"Det som kan bevara människorna, upplyfta dem, stärka dem, det som såsom Johanniimagination är fyllt av inspiration kan uppfylla människorna vid Johanniiden, vid midsomartiden och är just detta:"

Skåda vårt vävande,
Det lysande uppväckande,
Det värmande livet.

Lev det av jorden erhållna
Och det som gestaltats andande
Som väsensartat rådande.

Känn genom märg och ben
Med himmelskt sken
I den rådande världsföreningen.

Stoffen förtätas,
Felen dömas,
Hjärtana rannsakas.

Elementen som väg till att "besinna" den andliga världen

Seminarium om meditation

I Grundstensmeditationen uppmanar Rudolf Steiner till tre förhållningssätt, tre övningsområden.

I meditationens andra motiv / andra del uppmanas människosjälén till följande: "Öva andebesinnande".

I "besinnandet" övar vi en inre närvaro, en förinnerligad reproduktion av det andligt givna. Men ett "besinnande" på själva ordet påminner om hur dessa ord också pekar på våra "sinnen" som organ för visualisering av den sinnligt givna världen och som därmed själv bygger en bro mellan en andlig och en sinnlig värld.

Som naturvetenskapligt orienterade människor går vi ofta den omvända vägen, som börjar med blicken på naturrikena och förinnerligar sedan våra intryck, besinnar dem till en andlig kunskap. På denna väg kan också elementen bli en utgångspunkt. I jordelementet möter oss en bild av det mekaniskt-jordiska, vattnelementet kan bli en bild för de levande processerna. Luftelementet, som i andningen förbinder oss människor med varandra och med alla levande väsen och värmeelementet, som inte bär någon materia, kan vidareutvecklas till imaginationer, där vi upplever det allgenomträngande-andliga.

Också på den väg som naturforskare försöker närma sig en plantas väsen, stiger denne genom de kunskapsnivåer som

motsvarar de fyra elementen: genom att samla fakta (jordelementets nivå), genom att jämföra och uppnå de levande sammanhangen i rum och tid (vattnelementets nivå), genom att dyka ner i de uppbyggande och nedbrytande livsprocessernas rörelser, där fenomenens gestik uttalas (luftelementets nivå), fram till att den levande bilden av plantan med dess särskilda egenskaper och (läkande) kvalitéer uppstår i betraktarens imagination (värmeelementets nivå).

Från den 24 - 26 maj anordnar Naturvetenskapliga sektionen vid Goetheanum ett seminarium om meditation och naturvetenskap, för att öva dessa förmågor. I 13 arbetsgrupper från att studera bin, betrakta träd till Goetheanums filosofiska frågor anträder deltagarna den meditativa praktiken.

Wolfgang Held

Källa: Das Goetheanum, Nr. 19, 2024.
Översättning: Red. GN.

Fredsmäklarnas resa

Ungdomssektionen

Den 13 april ordnade Ungdomssektionen vid Goetheanum en färgrik "parad" genom gamla stan i Basel med 650 elever från hela världen. I anslutning till deras konferens (International Students Conference "Taking Heart: Finding Our Way Together") bar deltagarna och sektionsteamet fyra meter höga dockor ur berättelsen "Fredsmäklarnas resa" in i det offentliga rummet. Paraden började kl 14.30 vid Elisabethenanlage och gick fram till Münsterplatz, där föreställningen började kl 15.30. Man kan se utdrag av berättelsen på Goetheanum TV eller Spotify och Nathaniel Williams (sektionsledaren) uppträdande på hans kanal "Questions of Courage".

Källa: Das Goetheanum, Nr. 13-14, 2024.
Översättning: Red. GN.

Så kan det vara att dö

- läkaren Hans Zingmark i Halmstad har forskat på nära döden-upplevelser

Nära döden-upplevelser förändrar personers syn på livet och döden. Ofta negligeras de av vårdpersonal - något som överläkaren i Halmstad Hans Zingmark vill ändra på.

- Det är som om du har varit i Italien en vecka, kommer hem och sedan får höra att Italien inte finns, säger han.

Källa: SVT, 9 januari 2024. Red. JH.
svt.se/nyheter/lokalt/halland/halmstadlakaren-har-studerat-nara-doden-upplevelser

Friska vattenkretslopp

Inre och yttre regeneration genom positivt handlande.

Den antroposofiska kulturgemenskapen Fakt21 erbjuder regelbundet regenerationsövningar, där deltagarna lär sig hur de genom konkreta och enkla steg kan bli aktiva i klimat- och omvärldsskydd. Från 9 - 12 maj i år genomförde initiativet en träning för att hålla kvar, bibehålla vatten (vattenretention) på Hof Weinberg i Kalletal (Tyskland). Genom praktikorienterat samarbete lär sig deltagarna genom vilka åtgärder regnvatten kan lagras och hur det genom dessa åtgärder ett friskare vattenkretslopp skapas. Resultatet är intakta landskap utan översvämningar eller torka, där en mångfald av arter finner sina livsrum. Träningens ledande idé är övertygelsen att inre och yttre regeneration betingar varandra ömsesidigt och att människor kan bli en positiv del av det globala ekosystemet.

Mer: fakt21.de/regenerations-training

Källa: Das Goetheanum, Nr. 18, 2024.
Översättning: Red. GN.

Edith Maryon

För 100 år sedan, den 2 maj 1924, avled konstnären och Rudolf Steiners medarbetare

Edith Maryon. Ett samtal med Barbara Schnetzler och Rembert Biemond om den

brittiska skulptören. Frågorna ställdes av Wolfgang Held.

Hur kom det sig, Rembert Biemond, att du blev intresserad av Edith Maryons verk och biografi redan på 90-talet?

Rembert Biemond: Liksom många andra var jag intresserad av Antroposofiska Sällskapets historia. 1924 fanns det sex styrelseledamöter inklusive Rudolf Steiner - men sju sektionsledare: samma sex plus en, och denna plus en, det var Edith Maryon. Vem var denna kvinna som man på den tiden visste så lite om, inte mycket mer än att hon hade arbetat på Rudolf Steiners träskulptur och hade arbetat fram de så kallade eurytmifiguerna av plywood?

Fanns inte Rex Raabs bok om Edith Maryon i serien "Pioneers of Anthroposophy" tillgänglig då?

Nej, den rika korrespondens som hon hade med Rudolf Steiner var ännu inte tillgänglig. I GA-upplagan fann man hans anförande till hennes död 1924, sedan korta avsnitt i minneslitteraturen i tidskrifter, men knappast mer. Edith Maryon dog ett år före Rudolf Steiner. Det var den blygsamma källan som jag fann. Det som fanns då var människor som fortfarande kände Edith Maryon eller åtminstone träffade henne. Jag sökte upp dessa människor och hörde talas om John Wilkes från Storbritannien, som arbetade med det, och hörde också talas om Rex Raab, som höll på att förbereda en bok. Jag pratade sedan med dem båda i detalj. Så blev jag mer och mer bekant med Edith Maryons liv. Nu, 30 år senare, har situationen förändrats dramatiskt. En rad böcker om henne har publicerats och sist men inte minst, för tre år sedan, den fyra kilo tunga volymen om hennes magnum opus ”Mänsklighetens representant”. Tack vare den efter henne namngivna stiftelsen Edith Maryon Foundations framgångsrika arbete, förblir hennes namn också i minnet.

Barbara Schnetzler, hur har du mött henne som konstnär?

Barbara Schnetzler Om du som skulptör möter antroposofin kan du förmodligen inte ignorera Edith Maryon. Då är det självklart att man som konstnär befattar sig med Kristusskulpturen, som knappast skulle existera i denna form utan Edith Maryons lojala hjälp. De planer och skisser som hon skapade för skulpturen vittnar om känsligheten och tekniska nivån hos en gedigen konstnär. Sedan berörde flödet och gesterna i hennes arbete mig från början - hennes tidiga arbete i Storbritannien visar också mästertlig skicklighet.

Tillsammans med Rudolf Steiner modellerade hon fram Mänsklighetsrepresentanten, men du skriver att 90 procent av arbetet utfördes av henne.

Biemond Ja, så uppskattar man det. Men det handlar inte om timstatistik. Jag tror att det är viktigare och mer avgörande att här har uppnåtts en form av konstnärlig samverkan, för vilken vi nu använder ordet ”samskapande” (Co-Creation). Det var Steiners arbetsstil under hans sista år. Han arbetade med ett

fåtal personer, och på en jämställd nivå. Modellerna till skulpturen gick fram och tillbaka mellan Edith Maryon och Rudolf Steiner. Maryon arbetar och sedan korrigerar Steiner, och sedan arbetar han och hon korrigerar. Han insisterade då på att båda skulle signera verket med sina namn. Ja, det var ett samskapande där man var varandras musa och inspiration. Vi kan lugnt säga att skulpturen, som andra också hjälpt till att tälja, är hennes livsverk.

Framkallar hennes arbete en ursprunglig estetisk upplevelse?

Schnetzler Ja, absolut. Människan står i centrum för hennes arbete. Hennes skulpturer är fulla av mänsklig nåd och utstrålar en gest av djup, inre vitalitet. Figurerna genomsyras av en formell stil, av kunskap om mänskliga proportioner. Hennes tidiga verk visar att hon har studerat den mänskliga formen och vet hur man komponerar volymerna till en större helhet, och att göra det på ett graciöst, intimt sätt. Det är denna övergång från klassicism till art nouveau - plötsligt kommer ett rytmiskt flöde in i den något ockult-egyptiska strängheten i hennes tidiga verk. Detta eteriska vävande - särskilt i draperingen av hennes figurer - kan ha att göra med mötet med Rudolf Steiner. Speciellt i Mänsklighetsrepresentanten och i utformandet av Lucifer, i vingslagen, har allt denna underbara rytm och denna medvetenhet om proportioner.

Jag har inte kunnat se några original från hennes tidigare verk i Storbritannien. Endast illustrationer finns från denna tid. Ändå upplever jag på fotografierna hennes tidiga intresse för andlighet och hennes djupa sökande.

Vad innebar det att arbeta som konstnär, som skulptör, för 100 år sedan? Var inte det en manlig domän?

Schnetzler Ja, skulptur var verkligen en manlig domän då, det fanns några få kvinnliga skulptörer på den tiden, men de var inte kända. Än idag är kvinnliga skulptörer från denna period knappast kända. Men på sätt och vis är hon en pionjär eftersom denna väg var mycket ovanlig och speciellt eftersom hon tog sig fram som kvinna i London på den tiden, även om hennes bakgrund gav henne en viss ekonomisk trygghet.

Är det inte tragiskt att det knappt finns något kvar av hennes tidiga arbete, relieferna från hennes brittiska period?

Biemond Ja, det finns knappt någonting, men jag har inte gett upp hoppet. Forskningen har bara börjat. Det finns nu biografier om henne och många artiklar har dykt upp de senaste åren. Forskning om hennes första 40 år pågår fortfarande. Vi känner till hennes bostadsadresser, några vänner är kända, och lite annat. John Wilkes och Rex Raab gjorde banbrytande prestationer här. Tack vare digitaliseringen av arkiven kommer nu en hel del fram. Vi vet till exempel att hennes ateljé eller förråd i Storbritannien inte stängdes förrän 20 år efter hennes död på 1940-talet. Så fram till dess ska hennes syster ska ha bott i hu-

Edith Maryon, källa: Kunstschule Freiburg

set. Så det sanerades inte förrän på 1940-talet, men materialet gick förmodligen till ett bibliotek och det går inte att uppspara. Det är här forskningen bör börja. Jag tror att det fortfarande finns mycket att hitta. Men det kräver enorma ansträngningar, detektivarbete. Bokserien om antroposofins pionjärer började på 1970-talet. Jag tror att det började med Zeylmans van Emmichoven. Författarna klagade över det gigantiska antalet källor. Rudolf Steiners följeslagare och kollegor, som Marie Steiner och Ita Wegman, var alla en halv generation eller en hel generation yngre än honom och levde 20 eller 40 år längre och lämnade som aktiva antroposofer efter sig ett stort antal dokument eller skrev böcker själva. För Edith Maryon var det tvärtom: hennes lilla hushåll i Dornach upplöstes strax efter hennes död.

I samlingen av antroposofiska biografier av Bodo v. Platon "Antroposofi under 1900-talet", skriver du om Edith Maryon att hennes brev till Rudolf Steiner till en början blev obesvarade. Hennes nya liv vid Goetheanum började med motstånd, eller hur?

Ja, hon måste ha varit väldigt övertygad. Och samtidigt är allt gåtfullt. Det finns också fortfarande mycket forskning att göra om hennes vänner och hennes mänskliga krets i Storbritannien vid den tiden. Liksom många andligt intresserade på den tiden var hon i en esoterisk loge, där många från denna krets sedan bytte till Rudolf Steiner. Blev hon kallad? Det var ett engagerat andligt liv, och då insåg många att det de hade arbetat med andligt och insett var blygsamt i jämförelse med vad de då mötte hos Rudolf Steiner.

Hörde Edith Maryon talas om Rudolf Steiner då?

Där fanns baron Waleen, finlandssvensk adel, som föreläste om Steiner i London. Edith Maryon hörde det. Dessutom översattes Steiners första böcker. "Teosofi" hade funnits hos Londons bokhandlare sedan 1912. Edith Maryon hade ett starkt konstnärligt och andligt intresse för Italien, Rom, Egypten och Grekland och unnade sig en resa till dåvarande mycket avlägsna länder. Hon planerade att resa till Egypten.

Var det den här resan som bara tog henne så långt som till Milano? Så är det. Detta hände när hon var 40 år, 1912. Vi vet alldeles för lite. Reste hon ensam? Vi tror det. Man reste med fartyg över

kanalen, sedan med tåg till Italien, för att gå ombord på båt till Alexandria. Hon använde förmodligen sina kontakter, eftersom alla dessa olika ockulta grupper var i kontakt med varandra. Så hon tog sig till Milano och stannade där. Kanske ville hon lära känna renässansens konst, men hon träffade i alla fall milanesiska teosofer och framtida antroposofer. De berättar för henne att Steiner regelbundet håller föredrag i Berlin. Detta blir tydligen en anledning för henne att avstå från sina resplaner och istället åka till Tyskland. Detta är obegripligt eftersom hennes önskan att resa till Egypten måste ha varit mycket stark, då det var en tid då viktiga egyptiska arkeologiska fynd gjordes. Hade hon en inre upplevelse? Hon avbryter resan och åker till Steiner och hela hennes liv förändras.

Det som är intressant är att det var vid den här tiden som Steiner för första gången talade om uppgiften att avbilda Kristusgestalten. Precis i tid! Mötet med Rudolf Steiner förändrar hennes liv radikalt. Nu har hon hittat det hon letat efter, även om svåra år kommer att följa för henne. De kommande tio eller tolv åren innebär sjukdom, prövningar och krig, men samtidigt uppfyllelse. I Dornach, hennes nya livsplats, är majoriteten av de som bor där på krigets motståndarparts sida. Dessutom stod hon Steiner väldigt nära. Han tillbringade mycket tid med henne, så mycket svartsjuka utvecklades kring henne.

Hon var 40 år gammal vid tiden för sin biografiska vändning. Detta är mognadens tal. Vad betyder en sådan ålder konstnärligt?

Schnetzler Jag skulle säga att vid 40 blir man mer medveten om sig själv. Vad har jag skapat och vad ska jag göra med den andra halvan av mitt liv? Man ser mer nyktert på sitt eget arbete och är inte längre så entusiastisk, utan tittar på det lite utifrån. Och det är ganska smärtsamt. Man ser bara mer och mer. Det inser man i den här åldern, och sedan kommer kritiken, självtvivlet, dessa dubbelgångare. Naturligtvis kan detta utlösa djupa konstnärliga kriser. Definitivt hos mig. Edith Maryon är sedan ung ålder på spaning. Hon hade denna längtan efter kunskap och efter det andliga. Det verkar ha varit mycket viktigare för henne än att utveckla sin egen konst. Sedan tog hon ett beslut och sa till sig själv: Nu, under andra halvan av mitt liv, skulle jag vilja lägga min kraft i något överordnats tjänst. Den egna konsten är inte längre så viktig, utan jag ställer nu mitt liv till förfogande för mänskligheten.

Hon skriver att hon har hittat sin mästare.

Biemond Ja, även om hon knappt förstod tyska. Hon kände förmodligen igen Rudolf Steiner tack vare sin konstnärliga intuition.

Med Marie Steiner och Ita Wegman och nu Edith Maryon, är det nu ett kvinnligt triumvirat som omger Rudolf Steiner?

Det har sagts och skrivits mycket om polariteten mellan Ita Wegman och Marie Steiner, vilket även har speglats i Sällskapshistorien som olika tvister fram till och med domstolsprocesserna. Det fanns faktiskt tre kvinnor runt och med Rudolf Steiner. För att vara tydlig: Marie Steiner hade stora problem med den närhet som Rudolf Steiner hade med Edith Maryon. Detta är också bevisat. Han tillbringade mycket tid med Edith Maryon i deras gemensamma studio och korresponderade mycket med henne och besökte henne dagligen. När han var på resa telegraferade han henne nästan varje dag. De var vänner men ändå var det något hierarkiskt över det. Hon betraktade honom som sin lärare, trots att de var nära vänner. Och för att kommentera detta: jag tror inte att det var en romantisk eller fysisk relation, men de var väldigt nära varandra som människor. Steiner besökte henne varje dag, till exempel under Julmötet

när hon var sjuk. En speciell port byggdes in i byggstaketet runt Goetheanum på den tiden, eftersom Edith Maryon bodde i ett av eurytmihusen och Rudolf Steiner ville ta sig till henne från Schreineri utan att behöva ta omvägar. Medarbetarna kallade det "Maryon Gate".

Du använder ordet vänskap, du säger inte kärlek?

Ja, det lönar sig att granska de olika grekiska begreppen mellan agape, andlig kärlek, philia, vänskaplig kärlek och eros, passionerad kärlek. Relationen mellan Edith Maryon och Rudolf Steiners utspelar sig inom området agape och philia. De var mänskligt nära varandra och det fanns mycket humor med i deras möten. De hade roliga och skälmaktiga saker att säga om varandra. Jag tror att det var väldigt viktigt för Steiner att ha en mänsklig omkrets och kontakt där han inte behövde vara politiskt korrekt och där han också kunde klaga, till exempel över förhållandena i Stuttgart.

Rudolf Steiner måste också ha varit ensam. Vi kan väl inte värdera en sådan förtroendefull vänskap tillräckligt högt? Det är ensamt på toppen. Och Edith Maryon var där vid hans sida. Det hörde också till hennes öde att hon dog före Steiner. Jag tycker att det är en viktig och karmiskt betydelsefull punkt att hon dog mindre än ett år före Rudolf Steiner. Genom det besparades hon att uppleva arvstvisten på jorden. Hon var redan i den andliga världen. De flesta av Steiners medarbetare var yngre än honom, även om det fanns undantag, som Adolph Arenson och andra. De flesta av dem följde honom senare över tröskeln och föregick inte honom, som Edith Maryon eller Christian Morgenstern.

Hur ska det gemensamma skapandet mellan Edith Maryon och Rudolf Steiner värderas?

Schnetzler Det här är säklart något jag verkligen själv skulle vilja ha som konstnär. Att samarbeta med en person kan förstärka arbetet enormt – som konstnär behöver man detta utbyte, detta perspektiv utifrån. Ja, och genom denna innerliga vänskap mellan Rudolf Steiner och Edith Maryon har krafter kunnat bindas ihop. Det gemensamma skapandet var så framgångsrikt, eftersom Edith Maryon kunde ställa sig helt i sakens tjänst och samtidigt inte offrade sig i processen. Hon har ställt sitt professionella kunnande till förfogande.

Jag tror att man i hennes fysionomi kan avläsa något tryggt och samtidigt mycket

bräckligt, hängivet, jag skulle till och med säga skyddande, även mot Rudolf Steiner. Hon har denna kontinuitet och lojalitet som hon utstrålar och som Rudolf Steiner säkert stöttat enormt.

Hon gav honom trygghet, sa han själv en gång.

Biamond Nåväl, några saker är viktiga. I minneslitteraturen rörande Rudolf Steiner förekommer hon ofta som Cerberus utan att hennes namn nämns. I Steiners arbetsrum, i den gemensamma studion, knackades det konstant på dörren. Folk ville alltid ha något, och det fungerade ofta inte, passade inte. Detta beskrivs av Zeylmans van Emmichoven. Han hade ett möte med Rudolf Steiner och blev ohövligen avvisad av Maryon. Sedan löste sig allt på något sätt. Det belyser det faktum att hon skyddade Rudolf Steiner från tillströmningen av besökare. Det är dokumenterat av Rudolf Steiner att de sex föreläsningarna per dag han genomförde under det sista året av sitt liv inte förtärde honom. Tvärtom säger han att de gav honom krafter Å andra sidan, alla privata saker som folk ville ha av honom berövade honom hans livskraft. Dessutom känner jag inte till om det finns någon annan som konkret räddat Steiners liv.

Ja, vad var det som hände?

Steiner talade själv om detta offentligt efter Maryons död och det är förmodligen den enda källan. Båda arbetar med början av den stora modellen, som än idag står i ateljén på Goetheanum. Ställningen runt modellen var nog inte perfekt. Rudolf Steiner lutade sig mot räcket och började falla, och hon fängade på något sätt upp hans fall. Vi kommer inte att veta vem som stod var och hur långt han föll. Beskrivningen är, att om hon inte hade fångat upp hans fall skulle han ha fallit långt och ner på en vass pelare. Medlemskapet borde vara henne tacksamt, för om han efter den här tiden - det inkluderar nio år, tiden då dotterörelserna grundades, Julmötet och vad inte allt - fortfarande kunde göra något för den antroposofiska saken, var det tack vare denna räddning, så yttrade sig Steiner bokstavligen.

Han beskriver henne som att hon har en idealism som besestrar verklighetens motstånd.

Ja, hon var helt enkelt 100 % pålitlig. Jag känner till liknande från andra sammanhang: När chefen är borta fungerar allt lite sämre. Så var det också på Steiners tid, när han inte var i Dornach, utan kanske i Stuttgart eller Prag. Då var allt lite mer lösläppt.

Edith Maryon, källa: Rudolf Steiner Archive

När katten är borta dansar mössen på bordet.

Biamond Det måste ha varit ungefär så. Och jag tror att det är viktigt att veta om sådant. De var ju alla människor. Men hon vaktade studion. Hon såg till att luftfuktigheten var rätt, så att allt fortsatte som det skulle. Vi får inte glömma detta konstverks dimensioner!

Vad innebär det att arbeta på en nio meter hög skulptur, nästan dubbelt så hög som Michelangelos David?

Schnetzler Du måste bli ett med detta enorma material, ta tag i det hela, för du ser bara en detalj. Alla dessa referenser, proportioner, förhållanden: allt måste smälta samman till ett flöde och en komposition. Det krävs enorm föreställningsförmåga för att utveckla en modell, som med dessa stora proportioner sedan har en harmonisk effekt. Att klara av denna massa, att konfrontera dessa figurationer, som är större än du själv, är något du måste hålla igenom. Det är storartat eftersom man då kan arbeta med hela kroppen.

Att på det sättet gå in på att forma onskans krafter, vad betydde det för Edith Maryon i hennes konstnärliga arbete?

Schnetzler Vad onskans kvalitet är kan du känna det direkt på din egen kropp, känna vad dessa krafter gör med dig. Jag tror att det också kan vara en renande process att framställa onskan på det sättet. Samtidigt misstänker jag att hon också gick till den fysiska nivån för att kunna föra in dessa krafter till att stelna i träet. Jag tror att det också gick in i hennes egen fysiska situation. Och i denna upplösning är det extrema spänningar

Rembert Biemond, Barbara Schnetzler och Wolfgang Held

som du beger dig in i. Det kan bli en existentiell gränsupplevelse. Dessutom måste man fysiskt arbeta igenom hela träet, vilket är ett enormt arbete, speciellt eftersom alm också är ett väldigt hårt träslag som ger mycket motstånd.

Har du några synpunkter på varför just detta motiv bestämmer skulpturen?

Biamond Rudolf Steiner kallar skulpturen för "Mänsklighetens representant". Men det är en representation av Kristus. Han undvek ordet. I framställningar av Kristus finns födelsen, dopet, korsfästelsen. Det är motiven för kristen ikonografi som har avbildats miljontals gånger. Men vad skildrade Edith Maryon och Rudolf Steiner? Det är intressant.

Om du vill hitta en biblisk motsvarighet visar de tiden strax efter de tre frestelserna i öknen. Sedan måste man lägga till Steiners tolkning av evangelierna. Jag tror att alldeles för få människor har insett att han väljer detta ögonblick som det allra viktigaste. Den skridande människan som tilldelar dessa krafter sin plats både andligt och i världshistoriska evolutionära termer och samtidigt handlar det om Kristi frestelse. För mig är detta den unika tolkningen av Kristus, som har fört mig otroligt mycket närmare kristendomen. Rudolf Steiner beskriver - annorlunda än den vanliga bibeltolkningen - att Kristus delvis misslyckas i mötet med en av dessa frestelser. Han avvärjer två av dem, men en inte helt. Enligt mig är har man ännu inte helt förstått detta och jag söker stammande efter ord för att uttrycka det. Det som händer här är att elev och mästare förenas. För att nå nivåerna från lärling till gesäll och mästare behöver gränser överskridas, men ännu mer är det en expansion. Och mästerskapet? Det som nu förbinder mästare, gesäll och lärling är att de alla är lärlingar. Detta är Rudolf Steiners Kristusinterpretation.

Kristus förförs tre gånger efter dopet. Djävulen frestar honom att bestiga tronen i sitt rike, att hoppa ner från tornen för att bevisa sin gudomlighet och slutligen att förvandla stenar till bröd. I sitt "femte evangelium" behandlar Rudolf Steiner de tre frestelserna som viskningar från Lucifer, sedan från Lucifer och Ariman och sedan från enbart Ariman. I den tredje frestelsen, att förvandla stenar till bröd, skulle enligt Rudolf Steiner, Kristus misslyckas, delvis misslyckas, med sitt ord "Människan lever inte av bröd allena". Kristus hade ännu inte blivit helt inkarnerad på jorden, visste inte tillräckligt vad näring innebar och var därför inte helt förberedd på denna frestelse. Och det är enligt mig den centrala anledningen till att detta motiv finns där.

Beskriver du alltså den Gud som blir så mänsklig att han också kan göra fel?

Låt oss säga att han får lära sig. Det är eminent för mig. Ett mer centralt kristet ögonblick kan inte finnas. De förstaelser av religion som jag känner fokuserar alltid på den perfekta, allvetande fadern, sonen eller anden. Naturligtvis talar Nya testamentet om medkänsla, och kyrkorna har tagit upp detta. I Nya

testamentet har mildhet och kärlek intagit platsen för den dömande Guden i Gamla testamentet. Här tar Rudolf Steiner och med honom Edith Maryon in aspekten av det lärande, utvecklande väsendet. Idag är vi bekanta med tanken att vi människor ständigt fortsätter att utvecklas ända till vårt sista andetag. Att detta även gäller de högre och högsta andliga väsendena, att även de är på väg, är en helt ny tanke. Rudolf Steiner talade om detta vid denna föreläsning i Köln, som han sedan parafrastrerade och fortsatte i Berlin. Detta medupplevde Maryon den gången och det blev hennes livstema. Steiner beskriver att ha sett Kristus - andligt - och implementerar det nu i samskapande med medarbetare. Nu vill han konstnärligt ta in det i bilden och göra det till en berättelse. Det här är en process - jag skulle vilja säga - präglad av kärlek.

Hur kom det sig att träskulpturen inte blev ett offer för branden av Första Goetheanum?

Krönikörerna är förbryllade över detta. Många medlemmar drev på för att skulpturen skulle sättas upp i byggnaden, och sedan blev det en oförklarlig försening. Vissa saker implementerades så snabbt, men här: det blev alltid en paus och en försening. Detta förblir ett mysterium.

Det finns ett annat biografiskt element som är väldigt spännande och förklarar varför vi är här i Edith Maryon Foundation, som bär hennes namn. Edith Maryon förstod på djupet Rudolf Steiners idé om den sociala organismens tredelning och översatte hans "kärnpunkter" till engelska. När hyrespriserna här vid "Rhens knä" tredubblades, parallellt med den tyska enorma inflationsperioden, sa hon: Nu bygger vi, nu bygger vi 18 medarbetarbostäder. Några månader senare var eurytmihusen färdiga. De kallades ursprungligen Engelska Huset eftersom de hade fått hjälp av fonder för byggande från Storbritannien och Nya Zeeland.

Är detta bakgrunden till Edith Maryon Foundation?

Biamond Ja, med spännvidden den har från det sociala till det bildmässiga arkitektoniska-plastiska. Edith Maryon Foundation engagerar sig i sociala former av bostadsägande, så kallade ansvarsegendomar, eller på engelska: "Steward-Ownership". En annan fråga är den förmedling hon gjorde till Storbritannien. Hon var så att säga brohuvud, översättare och korrespondent för Steiners resor till Storbritannien. Där finns också tragedin att hon var sjuk och inte kunde tas upp i styrelsen, trots att Steiner tydligen hade frågat henne trots hennes sjukdom. Hon tackade nej av hälsoskäl, men fortsatte sitt arbete som sektionsledare. Och det skulle dröja till 1984 innan någon från den engelsktalande världen intog en plats i styrelsen.

Vad förknippar ni med Edith Maryons personlighet?

Biamond Hon var Steiners främsta mästarelev och samtidigt intimt förbunden med temat för hennes livsverk: människan i utveckling i efterföljden av Kristus i utveckling. **Schnetzler** skicklighet, målinriktning, lojalitet och sanningssträvan. Att ge in sina förmågor i en gemenskap och skänka sina krafter till en högre helhet och lämna sin egen konstnärliga väg bakom sig - det är det jag har den största beundran för.

Källa: Das Goetheanum, Nr. 17, 2024.
Översättning: Red. GN.

Steiners konstimpuls ser dagens ljus

Berit Frøseth

Artikeln är en utvidgad version av ett anförande i 'Dialog Tankesmedjas seminarium om bildkonst; "Antroposofisk inspiration i konstnärligt skapande", den 27 april 2024 i Järna. Den ger en kort historisk återblick på den antroposofiska konstimpulsen sett i sammanhang med konstutvecklingen i början av 1900-talet.

Under andra hälften av 1800-talet skedde stora förändringar inom konsten. Man lämnade naturalismen, Cézanne, Monet och Van Gogh var alla verksamma och bidrog till att lägga grunden för modernismen. År 1888 höll Steiner sitt första konstföredrag. Han var då 27 år gammal och befann sig fortfarande i filosofiska sfärer. Föredraget Goethe som fader till en ny estetik inspirerades av Goethes lära om arketyper eller idén. Här heter det att konstnärens uppgift är att framställa det sinnliga i idéns form och på så sätt höja världen till det gudomliga. Det är en mycket idealistisk konstsyn, men Steiner skiljer sig på ett väsentligt sätt från klassicismen. I Goethes värld är inte idén något evigt statiskt, upphöjt vilande i sig. Det är en dynamisk princip och redan nu lägger Steiner grunden för sitt konceptbegrepp, där den centrala idén är metamorfos och förvandling. Ett processuellt förhållningssätt inom konsten som Steiner utvecklar vidare när han själv börjar bli aktiv som konstnär.

Efter år 1900 förändrades konstlivet återigen radikalt. Man talar om "det ockulta sekelskiftet", då det fanns ett utbrett intresse för esoterik och teosofi. Många reagerade mot den växande materialismen och positivismen inom vetenskapen och sökte förbindelsen till det andliga. Konstnärerna började behandla form och färg som en värld i sig med själsliga, andliga kvaliteter. Nya konstriktningar växte fram; expressionism i olika grupperingar, kubism, samt olika abstrakta uttryck.

Vad gjorde Steiner i denna brytningstid? Han verkade fortfarande inom Teosofiska Samfundet och ungefär 19 år efter föredraget om en goetheanistisk estetik höll teosoferna år 1907 sin kongress i München. Nu började Steiner inkludera konsten i det teosofiska arbetet. Genom detta hoppades han bland annat att konsten skulle göra det möjligt att ta upp andevetenskapen på ett annat sätt än genom det begreppsmässiga, intellektuella. Enligt Steiner så är "en konstnärlig bild mer andlig än ett rationellt begrepp". Med detta ville han också säga att man måste utöva vetenskap efter konstens modell.

Och varför just München? Steiner bodde och arbetade i Berlin, men betraktade Berlin som en motpol till München. I Berlin var

Rudolf Steiner. Sigill Jachin och Boas pelare

det intellektuella förhärskande, här arbetade forskare och vetenskapsmän. År 1900 lade Max Planck grunden för kvantfysiken. Steiner var insatt i utvecklingen inom fysiken och uttryckte att upptäckten av slumpen, det tillfälliga, egentligen var ett resultat av imaginationer och inspirationer, som har sitt ursprung hos de mest intelligenta väsen i kosmos, men som inte har någon aning om konst eller religion: "Innan människan förstår att det lever andrar i eld, luft, vatten, jord", säger Steiner, "kommer hon inte att ha en konst som återger denna visdom i yttre form".

I München – å andra sidan – verkade många konstnärer som enligt Steiner hade skapat ett särskilt eterhölje kring staden och hade ett fruktbart inflytande på konsten. Här fanns framförallt två drivande personligheter inom det teosofiska, Sophie Stinde och Pauline von Kalkreuth, som båda var konstnärer. De bodde och arbetade tillsammans i Schwabing, där Café Luitpold var en träffpunkt och där Steiner höll sina föredrag. Åhörare var bland annat Christian Morgenstern, Kandinsky och hans elev, Maria Strakosch-Giesler. Flera av dessa började intressera sig för Steiners andevetenskap, då denna kunde förbinda tro och gammal metafysik med ett modernt vetenskapligt tänkande. Vi vet att Kandinsky, Mondrian, Jawlensky, Gabriele Münter, m.fl. hade olika kontakter med Steiner. I sin forskning gav Steiner alla ämnen en djupdimension som utgick från ett vittgående klarseende och på så sätt gick han ett steg längre än de stora portalfigurerna

Hilma af Klint, De tio stora 1907

Münchenkongressen 1907

inom modernismen. Några inspirerades av Steiner och kom att följa honom vidare, men flera gick sin egen väg. Paul Klee, t.ex., hade idéer som låg mycket nära Steiners. Han hade bl.a. läst Vetenskapen om det fördolda, men störde sig på formen: "Kunde han inte säga det lite kortare? Tio sidor hade räckt!" Klee reagerade också på personkulten kring Steiner och misstänkte att det handlade om suggestion.

Man anser att det var i samband med Münchenkongressen – 1907 – som Steiner grundade den antroposofiska konstimpulsen som ett allkonstverk i ljuset av de nya mysterierna. En impuls där konst, religion och kunskap skulle bli till en enhet. Kongressen hölls i Kaim-Saal, d.v.s. i Tonhalle och Steiner gestaltade rummets interiör. Det blev en teosofisk esoterisk ram kring det hela. Salen var klätt i rött, som dekoration hade man målat sju apokalyptiska sigill. Pelare var målade på plattor av ekonomiska skäl med motiv som framställde den planetariska världsutvecklingen. Man hade ställt dit byster av Fichte, Hegel och Schelling och utanpå programbladet hade man ett rosenkors på röd grund. Steiner valde med andra ord att lyfta fram det filosofiska arvet, och inte - som man kanske kan tänka sig, författare som Novalis, Goethe, Schiller.

Intressant är att långt uppe i norr, ganska fjärran från det centraleuropeiska konstlivet, skapade Hilma af Klint, också inspirerad av teosofin, de abstrakta Målningarna till templet mellan 1906 – 1915. Och samma år som kongressen hölls 1907 målade Picasso tavlan Flickorna i Avignon, som en början på kubismen. Fortfarande kan man känna att Steiner befann sig långt ifrån den samtida konstscenen.

Men det finns ett uttalande av Steiner som pekar framåt: Det blev tryckt i tidskriften Lucifer-Gnosis i samband med den konstnärliga gestaltningen under kongressen: "En själens sanna harmoni kan man endast uppleva när de mänskliga sinnena möter en miljö där form, gestalt och färg är så behandlade att de speglar det som själen känner som sina värdefullaste tankar, känslor och impulser".

Detta blev också ett av Arne Klingborgs mest använda Steiner-citat när han talade om Steiners konstimpuls i olika sammanhang. Orden gav riktningen för Steiners konstnärliga verksamhet på flera områden. Det handlade om att gestalta en miljö som skapar inre harmoni och talar så starkt till människans moral att den även kan ersätta lagverket, och framförallt bidra till att skapa frid i världen. Fredskonferenser räcker inte till, säger

Steiner, det visuella verkar djupare än alla ord. Och vad var då mer naturligt än att fortsätta med arkitekturen?

Efter Münchenkongressen växte idén om Johannesbyggnaden och första Goetheanum fram som ett allkonstverk, där måleri, skulptur, glaskonst, interiör skulle verka samman. Men konstarnas skulle inte lösas upp, utan de skulle behålla sin idé – sitt sanna andliga väsen. Steiners arkitektur betraktas ofta som en vidare utveckling av Jugendstilen. Men återigen, viljan var att gå lite djupare. Den organiska funktionalismen handlade inte om en ytlig stilisering av växtformer, utan utgångspunkten var den goetheanistiska dynamiska växtprincipen. Goetheanum var också en fortsättning på Steiners tanke att konsten och andevetenskapen härrör från samma källa, att det går att "bygga antroposofi".

Sammanhanget mellan konst och vetenskap kommer också fram i Steiners centrala föredrag från 1909 om Konsternas väsen: Det berättas om två kvinnor som står i ett snötäckt landskap. Den ena representerar konsten, den andra vetenskapen. I slutet visar Steiner hur det som är konsten måste rädda det som hade blivit till en halvt förfrusen, stelnad vetenskap, därför att denna inte kan uppleva något andligt. Berättelsen slutar med följande ord: "Blott genom skönhetsens morgonrodnad vandra du till kunskapens land."

Intressant är också att på samma tid som konstnärerna började måla och snida i trä i Goetheanum så uppstod ett helt annat fenomen på andra sidan av Atlanten: 1913 ställde Marcel Duchamp ut sitt konceptuella konstverk, Cykelhjulet. Året efter följde Flaskorkaren. Detta var helt obearbetade konstobjekt, så kallade ready mades. Och 1916, under första världskriget, uppstod ytterligare en märklig rörelse, dadaismen, inte långt ifrån Dornach i Zürich. Dadaismen var en anarkistisk antikonst-rörelse, som riktade sig mot etablissemangen, mot finkultur och kommersialism. I Cabaret Voltaire kunde man ta del av ljuddikter, performance, happenings.

Kanske kan man också betrakta Steiner som en antikonstnär när han sa: "Man kan knappast föreställa sig något värre än att bara skapa för utställningar." Ut ur gallerierna! Bort från kommersialismen! Här ser man två ganska väsensskilda strömningar som föds ur en social strävan, så som Steiner uttryckte det: "Konstverket måste ha ett sammanhang med världen." Med det allra enklaste i vardagen. Och viktigast av allt var den sociala konsten. Steiner såg att det i varje människa spirar konstnärliga förmågor. När vi skådar den andra människans andliga poten-

Picasso Les Demoiselles d'Avignon 1907

tial, så bygger vi – inte bara ett hus tillsammans, utan också den högre människan hos varandra.

Idén om allkonstverket låg också i tiden. Tanken går i första hand till Richard Wagner, men också till Arts and Crafts rörelsen i England, samt till Bauhaus i Weimar några år senare. Inom arkitekturen fanns liknande tankar om "utopiska framtidskatedraler", byggnader där konstarterna skulle integreras och samförstånd skulle råda. Bruno Taut gjorde en skiss till en Stadskrona (1919), ett Folkets hus och ett Himmelens hus (1920), Erik Mendelsohn ritade ett Vänskapens hus (1918).

Men Goetheanum var inte ett folkets hus i vanlig bemärkelse. Tanken var att gestalta en modern tempelbyggnad, där det inre kunde upplevas som en invigningsväg och den som gick genom byggnaden skulle komma fram till skulpturen Kristusrepresentanten. Skulpturen var ett konkret uttryck för Steiners konstbegrepp, där kärnan är den kristna förvandlingstanken. Steiner hade också börjat tala om det fulas betydelse inom konsten: "Endast där vi ser ett jämviktstillstånd mellan det vackra och det fula står vi inne i verkligheten", säger Steiner. "Människan måste kunna leva sig in i kampen mellan dissonans och samklang". Kristus måste finnas överallt i dag, också i konsten.

Under årens lopp fick Steiner nära medarbetare som ville följa hans impuls i mer fördjupad form. Många av Steiners elever började själv att undervisa, flera elever kom till, och på så sätt utvecklades ett sidospår utanför mainstream inom konstvärlden. En av Steiners närmaste medarbetare var skulptören Edith Maryon. Om man blickar 100 år bakåt i tiden, så ser man henne som den första ledaren för Bildsektionen vid Goetheanum. Efter branden av Goetheanum försvagades hon dock mycket starkt och dog i tuberkulos 2 maj 1924.

När man har kommit fram till andra hälften av 1920-talet växte en ny konstrikning fram, Den nya sakligheten, med realistiska, socialrealistiska, expressivt satiriska verk. Detta markerade början på en tragisk tid i historien. Med begreppet Entartete Kunst fick många av de impulser som såg dagens ljus i början av seklet gå under jorden.

Steiner berörde dock flera konstvetenskapliga ämnen som pekar fram mot det postmoderna, så som den konceptuella, sociala och relationella aspekten inom konsten. Men Steiners tankar representerade aldrig en förflackning. Han suddar inte ut konstbegreppet. Lämna aldrig tanken om idén eller arketyper, vare sig inom konsten eller inom människan. Med detta hade han lagt ett frö, som började spira igen på 1960-talet, då bl.a. Joseph Beuys blev den stora förnyaren.

De skissade Naturstämningarna och Rudolf Steiners nya väg till färgkonsten

Del II

Sammanhang mellan färgkonsten och eurytmin.

Bo Werner Eriksson

Djurkretsen

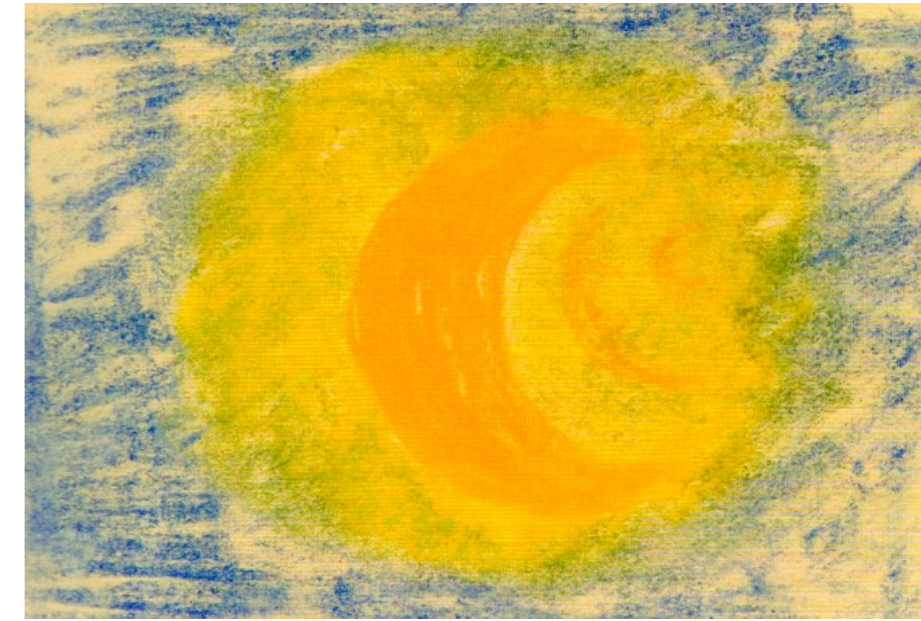
I slutet av sitt liv, under 1922, fick Rudolf Steiner frågan av konstnären Henni Geck om det skulle vara möjligt att utarbeta grunder för en ny målningutbildning med övningar som motsvarande eurytmins grundläggande övningar. Steiners svar på denna fråga kom i form av nio skissade målningar - "Naturstämningarna". Om än avlägset så visar sig här ett färgkonstens inre släktskap med eurytmin på följande vis.

Vi har de två första övningarna - Soluppgång och Solnedgång - som bägge målas med glansfärger. Soluppgång med rött och gult, medan blått och rött används till Solnedgång. De tre glansfärgerna fick olika namn av Steiner: Gult kallas "andens glans", blått "själens glans" och rött "livets glans".

Målningarnas olika motiv utgör inga naturalistiska avbildningar, utan skall möjliggöra en processuell aktivitet genom färgens egen verksamhet. Det handlar inte om ett yttre avbildande utan om en inre förnimmande upplevelse.

Gult och rött har en stämning och en verkan besläktad med den rörelseaktivitet som i eurytmin kallas "spreissen", där eurytmin öppnar utstrålande kraft, stigande och riktad utåt och framåt. Blått och rött har släktskap med det som kallas "ballen", sammandragande inandning, sjunkande inåtriktat.

Dessa eurytmins bägge grundläggande riktningar utgör också en grund för ett nytt möjligt tvådimensionellt måleri. Och Naturstämningarna är nio olika moment i en process som tillsammans bildar en organisk kraftenhet.

Skinande måne. Pastell av Rudolf Steiner.

Den tredje övningen - Skinande måne - är målad med alla de tre glansfärgerna, blått, gult och rött. När Steiner beskriver eurytmin är han tydlig med att det inte är en dans, utan en rörelsekonst. I de första två övningarna kan man tydligt se två rörelser, det stigande respektive det sjunkande. Denna den tredje övningen är varken stigande eller sjunkande, utan svävande tyngdlös. Det är det sfäriska som skapar denna svävande tyngdlöshet, och i detta motiv uppstår grönt som en fjärde färg, om än mer som ett sken.

I ett föredrag från 29 juli 1923 (GA 291) talar Rudolf Steiner om hur viktigt det är att befria färgen från tyngd, på samma sätt som det tredje motivet är en övning för att skapa det tyngdlöst svävande. I historisk anknytning finns även Novalis Fichte-studier (1795) som beskriver en tredje sfär mellan det sinnligt vardande och det icke-sinnligt vardande. Något som Novalis kallar en svävande och levande sfär i livet.

I förhållandet mellan eurytmin och färgkonsten kan det även vara givande att studera hur Steiner lät färgen bli en viktig del av eurytmin. Han skapade en färgkrets, där han innefattande både stjärntecken och stjärnbilder, för eurytmin - den så kallade djurkretsen. Och i Dornach fick jag bland annat möjlighet att samtala med Frau Doktor Jenny om detta. Hon hade själv deltagit vid målningen av denna färgkrets, under Steiners ledning.

Färgkretsen har tolv färger med den inledande "röda" Väduren, som snarare är varmrött cinnoberfärgad. Gängse karmin och rosenröda färgen ingår över huvud taget inte i den tolvdelade färgkretsen, berättade Elena Zuccoli för mig. Den erfarna eurytminist som jag under en längre tid kom att samarbeta med intensivt, angående färgkretsen och konsonanterna.

Vi arbetade exempelvis med eurytmins förhållande till de två konsonanterna H och B, som även hör ihop med den Skinande månens motsvarande färger i Naturstämningarna. Nämligen gult för deras rörelse. För känslan har B blått och H en ljus kall röd färg, som karaktär har B cinnober och H blått.

Varje konsonant tilldelas en färg av Steiner som hör ihop dess stjärntecken. H är hemma i Tvillingarna, som har den gula färgen. B är hemma i Jungfrun, som har indigo som stämning. Och

man kan se ett visst släktskap med den Skinande månen genom de gemensamma färgerna. Därtill är H mer besläktat med det första motivet Soluppgång.

Meningen med dessa Naturstämningar är själva övandet i sig. Och just i detta övande utvecklas förmågan att förnimma, såsom ett grundlag för skapandet av Färgkonsten.

Som Konfucius sa en gång: "Att lära och att ständigt öva, är inte det väldigt tillfredsställande?"

Rörelsen gul, känslan svagt röd, karaktären blåaktig. Ljudet H, Tvillingen.

Rörelsen gul, känslan blå, karaktären röd. Ljudet B, Jungfrun.

Syskonlikt växande

Benjamin Brockhaus

Var finns de rum i företagslivet där vi inte måste trycka bort känslor för att bevारा en ”professionell” roll? Var kan vi utan ångest berätta om våra bekymmer och olösta konflikter eller uttala att vi befinner oss i en överkravsituation? Det är frågor som också bör granskas i antroposofiska inrättningar och verksamheter.

”Hur umgås vi med sårbarhet och utsatthet i arbetslivets vardag?” Med denna fråga som tema bildades en arbetsgrupp på **World Goetheanum Association Forum 2020** med antroposofiska företagare och medarbetare. Vi vågade oss på försöket att tala med varandra om reala kränkningar ur våra privata situationer och i yrkeslivet, för att börja göra erfarenheter med det man kan benämna som en öppen känslokultur. En spännande situation: tacksamma för ett sådant ”rum” (och mycket modiga) berättade två kvinnor om kränkningar de varit utsatta för. Hur årslånga frustrerande förhållanden med chefer hade utspelat sig. Förhoppningsfullt ur längtan efter förändringar delade sin smärta med oss. Några människor ur gruppen hade visat sin empati och det gav dem mod att uttala och uppenbara de egna sårerna som uppstått. Ur den lättnad som uppstod flöt tårarna och det hela kändes läkande. Men andra deltagare i gruppen kunde inte inlåta sig på den känslosamma processen och beslöt sig för att lämna gruppen på grund av den mentala nivån på samtalet: när en verksamhetsledare sade följande blev det för oss uppenbart att det uppstått en kulturell disparitet: ”Jag har inte kommit hit för att lyssna på ert känslosvammel!” Denna situation gjorde temats laddning och potential tydligt för oss och vi grundade nu arbetsgruppen ”Sårbarhet som resurs” och sedan dess är sju människor på en gemensam forskningsresa.

Sociala masker

De flesta människor tillbringar cirka en tredjedel av sin livstid på arbetsplatser. Självklart flyter ”på arbetet” en mängd känslor genom oss och ibland sker kränkningar som ger sår. Skulle de då inte också kunna finnas en plats där vi som helhet kunde få existera med våra sårbarheter? I många verksamheter försöker medarbetare och ledning förverkliga ”professionellitet”, där man i det sociala umgänget

spelar upp, ger sken av en ytlig, stel och god stämning av ”pseudoharmoni”. Personliga kriser och djupare känslor får lämnas utanför. Vart leder ett kontinuerligt nedtryckande (engelska, depress) av de egna själssyttringarna? Vi lever redan i en tid där depressioner världen över hör till de vanligaste sjukdomarna.¹

Yrkesverksammas antal frånvarodagar på grund av psykiska orsaker har de sista tio åren stigit med knappt 50 procent.² Det är hög tid för att vi skapar en ny känslaccepterande kultur för sårbarhet i våra organisationer, där det finns rum för allt som hör till det att vara människa. Därför behöver (framförallt) ledningsskiktet en ny förståelse där professionalitet utmärks av emotionell kompetens och empati och som förstår ledning som en tjänande uppgift som ger mer rum för ett lyssnande mottagande och möjliggör detta som ett strukturerande element. Sådana ”transformativa ledningskrafter” förvandlar först sig själva och sedan sin organisation. Dessa verkar sedan transformativt på verksamhetssystemet.³

Autentisk oförutsägbarhet

I workshops med medarbetare från verksamheter prövar vår arbetsgrupp att utveckla metoder och övningar som kan skapa övergången till en ny samarbetskultur. Vi möter då först tröskeln att skapa en atmosfär av säkerhet, förtroelighet och fördomsfrihet, där deltagarna vill visa varandra sin sårbarhet. Genom autentisk medverkan beger vi oss in i ett processrum som är oförutsägbart, förtroendefullt och helt öppet för de resultat som kan bli till. I början blockerar ofta ångesten för att ”översvämmas av känslor” respektive en förväntad kontrollförlust. Rum för sårbarhet förnimms först som en mer eller mindre risk. Och visst, när vi börjar i en kultur som var präglad av konflikträdsla, undertryckande av känslor eller oförmåga att uttala sig, att uttala emotionella sanningar, kan detta upplevas som ”kaotiskt”.⁴ Själsliga processer sköljer som vågor genom tidigare förstelnade strukturer. Man upplever en process av själslig kamp. För att gruppen inte ska förlora sig i de emotionella bränningarna, är det viktigt med en klart definierad och ”professionell” hållen ram.

Då kan förvandlingsundret ske. Medvetandets ljus genomtränger de tidigare skuggorna (exempelvis avvisande, ångest, skuld, skam). Samtidigt sker en gemensam tillväxt i medvetandet: människor blir mer sensitiva för det egna själsliga förnimmandet och medmänniskornas känsloläge. Just här ligger en sårbarhet-

skulturs hälsosamma potential: i växel-spelet mellan självupplevelsen (”Jag är okay – med allt som jag för med mig”) och erfarenheten av gruppens empatiska acceptans. Fokuseringen på det egna kändandet, på egna sår, öppnar medkänslans rum. Denna öppenhet möjliggör en djup erfarenhet av förbundenhet – en syskonlik kvalitet. De explicit gjorda upplevelserna av själsliga realiteter banar vägen för att en ”autentisk gemenskap” ska kunna uppstå. En sådan förbundenhet kan utveckla högre medvetenskvalitéer: förvandling av motsättningar och konfliktpotentialer, tolerans gentemot individuella egenheter och kollektiv visdom.

Vi kan iakttä hur deltagare till en början ger uttryck för en ny glädje och sympati för att existera i och ta del av verkningarna i gruppen. De för in mer av personliga erfarenheter, behov och idéer. Ur detta kan också en omstrukturering av organisationen uppstå. För några år sedan uppstod i en verksamhet, som jag hade förmånen att beledsaga, att, i ett känslöppet förtroenderum, åtskilliga medarbetare för första gången kunde uttrycka sina smärtsamma förnimmelser av orättvisor och ångest för att bli avskedade. I denna nya transparens kunde den gamla maktstrukturen inte längre existera: på kollegiets initiativ skedde en förändring i ledningen med det gemensammamålet: att göra medarbetarna till ”medföretagare”. Detta ledde till en kraftutveckling i kollegiet: nya arbetsprocesser, organisationsstrukturer och en utvidgning av affärsmodellen.

Sårbarhetskulturen

”Visa dina sår” (Zeige deine Wunde) kallade Josef Beuys en av sina mest bekanta installationer och svarade på en journalistfråga om betydelsen av detta: ”(...) eftersom man måste uppenbara, tydliggöra den sjukdom man vill läka”.⁵ Kanske kan en ny ”sårbarhetskultur”, som vi övar och lever i vår organisation, leda till det syskonskap som vi idag mer än någonsin behöver i företagsvärlden, politiken och gentemot jorden?

Vår arbetsgrupp har de senaste åren, i workshops och intervjuer, börjat samla de första insikterna om en ”sårbarhetskultur”. Vi fick exempelvis lära oss, att den modiga människa som, som den första i en grupp, visar upp sig med den egna sårbarheten, öppnar ett fält av nya möjligheter och jämnar vägen för de andra deltagarnas sårbarhet. Ju modigare det egna steget in i att vara själsligt autentisk gentemot medmänniskorna, desto större är läknings- respektive transformations-

potentialen för individen och gruppen. Men det är enormt viktigt att bevaka och respektera de egna gränserna och också gruppens gränser. Sårbarhetsrum måste vara utan förväntningar, frivilliga och aktsamma: var och en får, ingen måste visa upp sig, och bara så långt som det känns bärbart för individen och gruppen. Det gäller att finkänsligt hitta mittvägen mellan radikal transparens och att diplomatiskt hålla tillbaka. Inte varje runda är vuxen varje slag av sårbarhet. Ett sår som i fel ögonblick, ur en falsk energi (t.ex. akut överkrav) uppenbaras, kan också utlösa överkravsreaktioner hos de andra. Det leder då inte till en hälsosam förbundenhet, utan till vidare särigheter. Det krävs särskild vaksamhet vid traumatiska upplevelser: vad av mina ”sår” hör här till denna krets? Vad kan här vara läkande för gruppen, respektive för mig i denna grupp? När överbelastar jag kanske gemenskapsrummet med min personliga nöd, som bättre hade kunnat bearbetas inom andra ramar (kanske terapeutiska?).

För att fördjupa och utveckla potentialen i en sårbarhetskultur i verksamheter och företag, är vi på spaning efter grupper respektive företag, som vill bege sig på forskningsresa tillsammans med oss.

¹ <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffevon-a-z/s/seelische-gesundheit.html>
² Data från ”Krankenkasse DAK-Gesundheit, 2012–2022.
³ Benjamin Brockhaus, ”Transformative Unternehmensführung und ihre geistigen Grundlagen: Die Bewusstseinshaltung zukunftsfähiger Organisationen”. Info3-Verlag, 2019
⁴ Scott Peck ”Gemeinschaftsbildung: Der Weg zu authentischer Gemeinschaft”. Verlag Blühende Landschaften, 2014
⁵ Jost Herbig ”Die Dinge haben ihre Sprache, Interview mit Joseph Beuys”. In Süddeutsche Zeitung, 26/27 Januar 1980.

Källor: Das Goetheanum, Nr. 13-14 2024.
 Översättning: Red. GN.
 Webb: verletzlichkeit.jetzt

Spegel spegel på väggen där

Jens Möller

Den nutida amerikanske antropologen Richard Allan Shweder menar att det finns mycket som skiljer olika folk och nationer åt när det gäller moraluppfattningar, men det verkar även finnas något som är universellt för oss alla. Denna universella moral, hittar Shweder i olika religioner och mytologier på de mest skilda håll i världen. Ur alla dessa mytologiska eller religiösa berättelser och trossystem framträder *en gemensam moralisk skala*. Den gemensamma bilden av vad som ses som mest moraliskt respektive minst moraliskt följer ett mönster där Gud står högst och Djävulen lägst i moralisk dygd med flera mellansteg enligt följande:

Gud (högst moral – mest altruistisk)
 Änglar eller Andar (beroende på kultur)
 Människor
 Djur
 Monster
 Djävulen (lägst moral – mest egoistisk)

Den här uppfattningen om en moralisk skala delas alltså av alla folk enligt Shweder. Vissa kulturer talar om änglar, andra talar om andar. Rudolf Steiner använder sig som bekant av båda begreppen.

För att kunna ta ett steg i vår andliga utveckling måste vi ta tre steg i vår moraliska utveckling, säger Steiner vid flera olika tillfällen.

I sin bok *På tröskeln till den andliga världen* skriver Steiner att *vårt samma jag* ständigt strävar efter moralisk utveckling. Här är kärleken och medkänslan det centrala

som detta mitt sanna jag strävar efter att utveckla inom mig. I gamla testamentet ser vi att det viktigaste för Gud är att Israels folk lär sig att älska sin nästa som sig själv, på samma sätt som Herren älskar folket. Kärleken och medkänslan är det moraliskt högsta.

Det sanna jaget är den väsenskärna inom oss som går genom alla våra inkarnationer. Men Steiner belyser att vi även har ett annat *jag, ett jordiskt jag*. Detta jordiska-världsliga jag formas av det vi uppfattar hos oss själva som *det bestående* genom livet – jaget är vår livsbiografi i sin helhet, säger Rudolf Steiner.

Med vårt *samma jag* betraktar vi *vårt jordiska jag* som i en spegel. En spegel där spegelbilden av dig är autonom och rör sig som den vill. Det sanna jaget manar vårt världsiga jag att utvecklas moraliskt genom kärlek och medkänsla.

I de stunder vi får syn på oss själva i den moraliska spegeln och ser att vi i en viss situation moraliskt inte motsvarar vårt sanna ideal, uppstår känslan i oss att *vi vet hur vi egentligen vill vara*, även om vi inte nått fram dit än. Det här är sann självreflektion.

Djur, som ligger steget under oss på Richard Shweders moraliska skala, kan trots det ändå besitta stor instinktiv förmåga att känna både omsorg och medlidande för sin omgivning. Jag tänker här främst på hundar. Hundar visar ju tydligt upp både medkännande och tillgivenhet.

Vi människor, som naturligtvis också har en sådan inre känsla för omsorg till allt som lever, kan göra oss hårdhärtade och välja bort att känna medlidande. Sen skickar vi fram ”vår inre pressekreterare” som bortförklarar att vi använder billig arbetskraft i länder med usla arbetsvillkor, för att vi ska kunna köpa billiga mobiltelefoner. Denna ”vår inre pressekreterare” kan utan vidare

Franz Jüttner, Schneewitchen

förklara för oss att det är okej med usel djurhållning när vi köper billigt kött.

Hunden verkar ha ett stort hjärta men den verkar däremot inte ha någon vilja att utvecklas eller någon tendens att vara missbelåten med sig själv. När hunden står framför spegeln säger den inte:

- Men vilken stripig päls jag har, eller
- Gud va min svans ser ynklig ut!

Människan verkar däremot alltid bedöma sig själv. Hon strävar ständigt uppåt på den moraliska skalan. Det är hennes sanna jag som strävar mot kärlek och medkänsla. Saknar vi detta strävansmål mot att älska vår nästa blir vi för självcentrerade.

På Waldorfskolan har vi inga speglar i låg- och mellanstadiet, det gör barnen mindre självcentrerade och mer inriktade på det sociala livet i skolan. Nuförtiden ställer mobiltelefonerna till det för oss ifall barnen tar sjutton selfisar på sig själva dagligen.

När en människa tittar in i spegeln och inte kan se *sitt sanna andliga jag – det jag som vet hur hon egentligen vill vara* – utan bara ser sitt världsliga jag, då har hon blivit en verklig materialist som står framför en fysisk spegel. Men instinkten att förbättra sig själv finns ändå kvar, den ligger i människans natur. Hon blir fåfång. Istället för att vilja förbättra sin karaktär måste hon förbättra sitt fysiska utseende. Tänk på alla hollywoodskådespelerskor som låter plastikerera sig – trots att de ser helt perfekta ut från början och är i 20-årsåldern! Det outtalade budskapet här blir att ingen av oss duger som vi är!

För att vi ska förstå den fulla vidden av saken får vi vända oss till den av Bröderna Grimm nedtecknade tyska folksagan *Snövit och de sju dvärgarna*. I sagan står Snövits styvmor, Drottningen framför sin magiska spegel och säger:

- Spegel spegel på väggen där, säg vem som skönast i landet är.
- Drottningen skönast i landet är, svarar spegeln.

Här står det *världsliga jaget* – styvmodern som *Drottning* framför spegeln. Det världsliga jaget har ännu inte börjat reflektera över sig själv. Därför duger hon än så länge som hon är. Men långsamt börjar hennes *sanna jag* – Snövit framträda för henne när hon reflekterar över sig själv i den magiska spegeln.

När *Styvmodern* nu frågar “Spegel spegel på väggen där säg vem som skönast i landet är” får hon svaret:

- Drottningen är den skönaste här. Hos dvärgarna sju, bortom bergen bor nu Snövit, som tusenfalt skönare är.

Moralisk skönhet trumfar alltid världslig skönhet i den självreflekterande spegeln. Snövit är ödmjuk och hjälper andra. Hon lagar mat till de sju dvärgarna och tar hand om den lilla stugan i skogen om dagarna när dvärgarna är uppe i bergen där de söker efter guld och koppar. Hon är aldrig för självcentrerad – istället älskar hon sin nästa.

Det *världsliga jaget* i sagan vill inte utvecklas moraliskt. Det vill inte se Snövit i självreflektionens spegel. När styvmodern förvandlar sig till *en gammal gumma* i berättelsen, har hon blivit det materialistiska jag som vill uttradera *känslan av att det vet hur det egentligen vill vara*. Den gamla gumman är det sanna jagets skugga. Hon förgiftar Snövit tre gånger. Först med ett snörlivsband, sen med en kam och till slut med det förgiftade äpplet.

Snörlivsbandet drar gumman åt så hårt att Snövit inte kan andas, så som vi andas i det sociala. Vi andas alla samma luft i det sociala rummet. Att inte kunna andas, är att inte kunna ta in vad andra än du själv har att komma med. Då är du själsligt för självcentrerad.

Kammen symboliserar vår utseendemässiga fåfänga – när vi är för självcentrerade på ett kroppsligt sätt.

Äpplet som symboliserar kunskap är slutligen det som verkligen dödar Snövit/*det sanna jaget*, genom högmod på det kunskapsmässiga området. Att vi tycker oss vara klokare än alla andra – när vi är andligt för självcentrerade.

Men det som återför Snövit till livet igen är kärleken. Kungasonen förälskar sig i Snövit som är vit som snö, röd som blod och med hår svart som ebenholts, trots att hon ligger alldeles livlös i sin glas-kista. På vägen hem till Faderns slott snubblar Kungasonens tjänare på en tuva medan de bär kistan. Med ens lossnar äppelbiten som har fastnat i Snövits hals, och hon börjar åter andas! Kungasonen *är det världsliga jaget* när det förenar sig med det sanna jaget i moralisk stråvan. Stråvan efter kärlek och medkänsla (guld och koppar). Därmed kan det världsliga jaget även försona sig med sig själv.

Bildning är mer än inläring

Helhetliga alternativ för Egyptens skolsystem

Det egyptiska initiativet Sekem har sedan grundandet 1977 haft i fokus att befrämja hållbar utveckling i sitt hemland. En del av denna vision är ett holistiskt bildningssystem, som ska vara tillgängligt för alla barn, oavsett vilken social, religiös eller ekonomisk bakgrund de har. De ska få gå i skolor som understödjer deras individuella karaktär, liksom utvecklingen av deras kreativitet och sociala förmågor.

Men för närvarande är det konventionella egyptiska bildningssystemets realitet något annat. Enligt en rapport som Bruno Sandkühler och Christine Arlt har skrivit för tidningen ”Erziehungskunst”, är de statliga skolornas klasser ofta överfulla, läroplanerna föreskrivs av skolbyråkratin, många lärare är överbelastade och underbetalda. Det är mest barn från ekonomiskt välbeställda familjer som når en framgångsrik avslutning på sin skolgång, eftersom det bara är dessa som kan få möjlighet till extraundervisning eller att gå i en privatskola.

1989 har Sekem som första åtgärd inom bildningssituationen grundat ”Sekem-skolan”, som för närvarande besöks av 300 elever. I denna kompletteras den egyptiska skolans skolupplägg med waldorfpedagogiska ansatser. Bredvid den konventionella utbildningen finns undervisning i eurytmi, hantverk, teater, dans och musik. Också temat omvärldsmedvetande står på timplanen. För barn från ekonomiskt svaga familjer är skolavgifterna nedsatta eller strukna efter en solidarisk modell. Som nästa steg kommer Sekem att grunda en helhetsskola i öknen, nära oasen Wahat El-Bahariya. Redan nästa skolår kommer skolan att öppnas för 60 barn. Projektet finansieras av Sekems utvecklingsstiftelse.

Källor: Das Goetheanun, Nr. 13-14 2024. Översättning: Red. GN.

erziehungskunst.de/artikel/wahat-el-bahariya-eine-schule-in-der-wueste-1

sekem.com/de/bildung-schulen

Visar vägen

Biodynamiskt jordbruk sedan 100 år visar vägen för att långsiktigt rädda livsmedels-försörjningen, miljön och klimatet.

Artur Granstedt och hans kollegor i Sverige och runt om i världen för en ojämn kamp mot utarmningen av åkermarken, förlusten av biologisk mångfald, klimatförändringen och bottendöd i våra sjöar och Östersjön på grund av kväveläckage från jordbruk. De försöker möta en omfattande okunskap om det konventionella jordbrukets skadliga effekter. Det konventionella jordbruket reducerar inte bara den biologiska mångfalden genom användningen av totalbekämpningsmedlet glyfosat utan dessutom genom hela spektrat av kemiska bekämpningsmedel mot svampar, insekter och ogräs plus ensidigheter i odlingen. Årtionden av kvalificerad forskning visar värdet av ekologiskt jordbruk. Ibland användes också begreppen regenerativ och organisk odling. Biodynamisk odling skiljer sig från övrig ekologisk odling i flera avseenden då den också bygger på kunskaper med en antroposofisk grund. Påståenden att omläggning till mat från enbart ekologisk odling skulle leda till livsmedelsbrist saknar grund. Maten räcker till oss alla vid en medveten dietomläggning till mer vegetabilisk mat och mindre kött framför allt från fjäderfä och storskalig svinproduktion.

Det krävs ökat ansvarstagande och medvetenhet både hos lantbrukare och konsumenter.

FN-s klimatpanel skriver i sin rapport 2023:

”Klimatförändringarna är redan här, och både människor och natur hotas. Men hur stora effekterna blir beror väldigt mycket på hur snabbt utsläppen kan minska. Det är människans fel att jorden blivit 1,1 grad varmare. Vår livsstil och energiförbrukning är ohållbara. Nu måste utsläppen vända ner inom bara ett par år för att mildra effekterna av klimatförändringarna.”

Forskningsresultat från fleråriga studier av 30 svenska gårdar med ekologiskt kretsloppsjordbruk visar 74% lägre klimatbelastning än genomsnittet i svenska jordbruk. Om allt bränsl e jordbruket dessutom vore förnybart skulle minskningen vara 83%. I bägge fallen räknas kolbindningen i marken in. Ekologiskt kretsloppsjordbruk är mer än de minimikrav som gäller för ekologisk odling. På ekologiska kretsloppsgårdar

krävs att man inte har specialiserat sig på växtodling eller djurhållning som fallet är på flertalet konventionella jordbruk och även i en del av den odling som kallar sig ekologisk och som köper gödsel, en del till och med från konventionella djurgårdar. I ekologisk kretsloppsjordbruk har man både växtodling och djurhållning i balans med djurhållningen anpassad till den egna odlingen av djurfoder så att så mycket som möjligen av djurens gödsel och den växtnäring den innehåller som fosfor, kväve och spårämnen återförs i kretsloppet och inte blir till överskott som läcker ut i miljön och när det gäller kväve och fosforföreningar drabbar sjöar och hav i form av övergödning som det sker från konventionella specialiserade djurgårdar. Självförsörjning med foder och gödsel förutsätter att man i ett ekologiskt kretsloppsjordbruk har flerårig vallodling med kvävefixerande vallbaljväxter som klöver eller lusern som utöver att göra jordbruket självförsörjande med kväve binder kol i rötter och mark.

Hur har man beräknat att det ekologiska kretsloppsjordbruket kan bidra till att minska klimatbelastningen? Det finns flera orsaker! Men framför allt är det kolbindningen i de fleråriga vallgrödorna som ingår i växtföljderna på alla ekologiska kretsloppsgårdar. Här sker en mulluppyggnad och kolinlagring i marken som har en positiv klimatpåverkan. Hög självförsörjning med foder, växtnäring och ingen kemisk bekämpning innebär låga inköp av resurser vars framställning belastar klimatet. Det konventionella jordbrukets höga klimatbelastning beror till stor del på framställningen av konstgödsel/kväve som förbrukar fossil energi och som dessutom släpper ut stora mängder klimatgaser. När man inte behöver importera foder och konstgödsel uppstår heller inga utsläpp av koldioxid vid transporterna. Om livsmedelsprodukterna dessutom förädlas lokalt med kortare transporter kan det ytterliga bidra till minskad klimatbelastning.

En studie har gjorts för att undersöka om Sverige kan bli mer självförsörjande på ett miljöriktigt sätt. Det är möjligt, men det förutsätter en förändrad livsstil som är mer vegetarisk och huvudsakligen innehåller kött från betande kor och får. De gräsätande djuren (idisslarna) är nödvändiga i ett fungerande kretsloppsjordbruk med mer vallodling. Frågan om en övergång till inhemsk livsmedelsproduktion skulle bli dyrare för konsumenten har också studerats och visar sig bero på hur mycket man klarar att äta mer vege-

tabilier, som är billigare än animalier när kosten läggs om.

Genomgående har alla gårdsstudier varit jämförande med konventionellt jordbruk. Det gäller allt ifrån att de visar en avsevärt högre kolbindning i marken, en positiv verkan av komposterad naturgödsling jämfört med konstgödning, ett minskat kväveläckage till sjöar och vattendrag, markens betydligt högre mullhalt, en djurhållning som är i balans med gårdens marker och gårdens egen produktion av foder från fleråriga vallar. Föga förvånande är att den biodynamiska odlingen ibland visar mindre skördar men en genomgående stabilare kvalitet även under ogynnsamma betingelser.

Det biodynamiska jordbruket har inte kostnader för import av konstgödsel och utsäde, men högre kostnader för arbetskraft, vilket kommer lokalsamhället till godo.

Flerårig vallodling i växtföljderna är grundläggande för uppbyggnaden av det organiska bundna kolförrådet och underhållet av långsiktig bördighet. Till detta kommer behandlingen av den gödsel som återförs till marken från djurhållningen. Jämförande fältförsök visar högre bildning av organisk substans, bördighetsegenskaper och kolbindning vid kompostering, som blir ännu högre vid användning av biodynamiska preparat. Samtidigt har försöken visat preparatens utjämnande verkan vid sämre odlingsbetingelser och gynnsam inverkan på odlingsprodukternas kvalitetsegenskaper.

Den forskning som under den lång tid pågått vid det biodynamiska forskningsinstitutet i Järna an knyter till motsvarande arbeten i övriga Europa . Förutom raden av studier från biodynamisk odling under svenska förhållanden refererar Artur till ett stort antal doktorsavhandlingar och övrig forskning vid olika universitet och forskningsinstitut i övriga Europa. Biodynamisk odling och forskning pågår också i andra delar av världen.

Granstedt A, Morgondagens jordbruk. 2018. COMREC Studies in Environment and Development No. 6. BERAS Implementation Reports No. 2. Granstedt A, Biodynamisk odling I forskning och försök, 2023. Steinerhögskolans Biodynamiska Forskningsinstitut. Nordisk Forskningsring 47. Granstedt A, Thomsson O, Jonasson L. Framtidssäkrat jordbruk. Hållbart jordbruk och självförsörjning utan import, 2023, Steinerhögskolans Biodynamiska Forskningsinstitut. Nordisk Forskningsring 48

Skrivelse till regeringen

**Ämne: Skrivelse angående livsmedelsstrategi
Skrivelse till Landsbygds- och infrastrukturdepartementet
Skrivelse till Klimat- och näringslivsdepartementet**

Inför Landsbygds- och infrastrukturdepartementet arbete rörande en livsmedelsstrategi 2.0, som ska leda till ett regeringsförslag hösten 2024, vill vi här göra Landsbygds- och infrastrukturdepartementet och Klimat- och näringslivsdepartementet uppmärksam på bifogad rapport, ”Framtidssäkrat jordbruk” samt vårt pressmeddelande i samband med publiceringen. Rapporten beskriver det arbete som vi genomfört rörande jordbruk, miljö och klimat. Vårt arbete finns tidigare redovisat i en artikel i forskningstidskriften Sustainability. Våra gårdsstudier bygger på 30 verkliga jordbruksföretag som drivs i enlighet med principerna för ett ekologiskt kretsloppsjordbruk. Jordbruk som i stort är självförsörjande. Exempelgårdarna är fördelade över landet och är representativa för olika odlingsförutsättningar i landet. Rapporten inbegriper även ekonomiska studier och förslag till styrmedel. Vi visar här en möjlig framtidsvision för Svenskt Jordbruk. Resultaten är nu sammanfattade för ytterligare en vetenskaplig publicering med titeln: Costs, environmental gains, and potential for national self-sufficiency with Ecological Recycling Agriculture in Sweden – calculations based on case studies of 30 farms. Vi har erbjudit den till tidskriften Advances in Modern Agriculture där vår artikel nu är under vetenskaplig granskning.

En omläggning av hela jordbruket i enlighet med de principer som tillämpas på våra exempelgårdar skulle innebära flerårig odling av djuprotade vallbaljväxter i växtföljd på all åkermark och en fördelning av en mer grovfoderbaserad djurhållning i hela landet. En betydande kolinlagring (organisk substans även djupare i marken) skulle här kunna ske även inom de områden som nu och tidigare utarmats på sitt mullförråd genom ensidig spannmålsodling. Ettåriga mellangrödor kan ej kompensera för detta. En till ett sådant jordbruk anpassad produktion och konsumtion i hela landet skulle enligt våra forskningsresultat kunna minska klimatbelastningen från matproduktionen med 90 %, eliminera de stora förlusterna av växtnäring från jordbruket och innebära ett stopp för användningen av kemiska bekämpningsmedel som utarmar den biologiska mångfalden och som utgör ett hot mot människors hälsa. Ett sådant till landets naturliga förutsättningar anpassat jordbruk skulle kunna försörja oss med baslivsmedel utan att kostnaden för mat ökar om kosten läggs om med mer vegetabilier och mindre kött från gris och kyckling. Det skulle även medföra fler arbetstillfällen på landsbygden och att mer betesmark hålls i hävd. Våra gårdsstudier bygger vidare på det arbete som tidigare gjorts tillsammans med forskare och jordbrukare med exempelgårdar även inom hela övriga Östersjöregionen. I detta projekt studerades också de vidare leden i livsmedelskedjan som nu är aktuell i den nya livsmedelsstrategin. Dessa studier med referenser och på detta arbete grundade framtidsvision för jordbruket och vår livsmedelsförsörjning finns beskrivet i den här bifogade boken ”Morgondagens jordbruk” utgiven på Södertörns högskola.

Vi önskar gärna få bekräftat att detta vårt arbete kommer till kännedom inom regeringen och särskilt till miljöminister Romina Pourmokhtari och landsbygdsminister Peter Kullgren.

Med vänlig hälsning

Artur Granstedt, Agr dr, Docent i växtodlingslära vid Sveriges Lantbruksuniversitet och ekologiskt lantbruk vid Helsingfors Universitet. Koordinator för projektet Framtidssäkrat jordbruk (2021-2023) samt initiativtagare och koordinator för Östersjöprojektet BERAS1) och BERAS-implementation (2003-2006 och 2010-2014)

Olof Thomsson, Agr dr, Miljösystemanalys

Lars Jonasson, Agr dr, Lantbrukets företagsekonomi

Almedalen

Nina Ljungquist

Vår medverkan i Almedalen i Visby i juni i år

Ekobanken anordnade seminarier i Almedalen i samarbete med Social Venture Network Sweden och tankesmedjan Trialog.

Här refereras seminarierna om klimatsmart jordbruk och alternativ pedagogik. Moderator Pär Granstedt, Trialog tankesmedja.

Seminarium:

Kan ekologiskt kretsloppsjordbruk rädda klimatet och trygga vår livsmedelsförsörjning?

En färsk forskningsrapport från ett treårigt projekt om framtidssäkrat jordbruk presenterades av agr dr Olof Thomsson. Det har genomförts vid 30 ekologiska kretsloppsgårdar. Bakgrunden är de tilltagande klimatkatastroferna som kan påverka vår livsmedelsförsörjning samtidigt som vi vet att ett jordbruk som är baserat på import av handelsgödsel bidrar till att försämra klimatet. Det gäller att utforma ett jordbruk som är hållbart ur klimatsynpunkt och som tryggar vår livsmedelsförsörjning. Det är möjligt för Sverige att bli självförsörjande på baslivsmedel men då krävs det att vi alla ställer om dieten till en mer lakto-vegetarisk kost.

Projektet har på gått i tre år, de första två åren finansierade av Axel och Margareta Johnsons stiftelse, det sista året av Vidarstiftelsen. Agr dr Artur Granstedt, som varit forskare de sista 45 åren, har genomfört projektet tillsammans med agr dr Olof Thomsson. Det sista året deltog agr dr Lars Jonasson som är lantbruksekonom.

Bakgrunden är att det enda som binder in koldioxid i marken är växternas fotosyntes. Problemet som vi har idag är att förbränningen är betydligt större än inlagringen av koldioxid. Det är pudelns kärna. Trenden är tydlig, det går inte att komma ifrån. Om man ser på de utsläpp som skapas genom matproduktion i Sverige så är de ganska måttliga, men genom importen av handelsgödsel och olika matvaror bidrar vi indirekt till mer än dubbelt så stora utsläpp av koldioxid som de vi åstadkommer i Sverige.

Vi bidrar nu till utsläpp som motsvarar 8,5 tusen koldioxidekvivalenter per person och år. Det skulle behöva minska med 90%. Det ekologiska kretsloppsjordbruket är klimatsmart, men hur mycket mat kan det producera om vi nu också tänker att Sverige ska kunna bli mer självförsörjande. Räcker arealen? Sedan är det också frågan vad en sådan mat får kosta. Det är

inte jättedyrt men det är dyrare då det är mer arbetskrävande.

Gården i ett ekologiskt kretsloppsjordbruk är en cirkulerande generativ organisation. Det är också möjligt med en samverkan mellan två gårdar där bara den ena har djur. Såväl djurhållning som växtodling är baserad på vallodling och är integrerade så att självförsörjning med foder och produktionsresurser med små näringsämnesförluster kan förverkligas på alla gårdar. Produktionen uppnås i stort sett utan användning av extra resurser av importerade gödselmedel och fodermedel. Alla gårdar är ekologiskt certifierade gårdar så inga kemiska bekämpningsmedel används.

Frågan är om Sverige skulle kunna bli självförsörjande på livsmedel om alla arealer, även de som nu ligger obrukade, övergick till ekologiskt regenerativt kretsloppsjordbruk. Det är i dagsläget svårt att se att det kan realiseras, men en väg för att påverka marknaden vore att politikerna lät ekologiskt odlade produkter ha endast 6% moms medan de som odlas med konventionellt jordbruk får fortsätta ha 25%. EU-stödet till jordbruket kunde också differentieras så att de som lägger om till kretsloppsjordbruk får 6000 kr/ha medan de övriga får endast 3000 kr/ha.

Den avslutande diskussionen tog upp att det ekologiska jordbruket har minskat ganska kraftigt efter pandemin då folk tenderade att bli mindre köpmedvetna. Hur får man massan att förflytta sig? Vi måste nå ut med budskapet, hitta vägar att kommunicera mot marknaden – varför köpa ekologiskt om det inte finns något mervärde? Vi måste in i politiken och därigenom kanske lyckas få igenom att momsen kan användas som ett styrinstrument.

Seminarium:

Varje barn har rätt till sin väg till lärande - hur gör vi?

Vi diskuterar vikten av pedagogisk mångfald för att ge alla barn en chans till rätt form av utbildning. Vi har ju olika behov och olika förutsättningar. Trialog tankesmedja har tagit initiativ till just det här temat och har jobbat länge med de här tre organisationerna för alternativ pedagogik. Medverkande är Inger Nordheden från Frenetförbundet, Inger Bjur från Montessoriförbundet och Maria Norberg från Waldorffederationen.

Seminariet inleds med ett inlägg av Fil. Dr. Ann Pihlgren, forskningsledare vid Ignite Research Institute.

Den ryske psykologen Lev Vygotsky hävdade med sin teori om social utveckling att ett barns kognitiva utveckling

och inlärningsförmåga kan styras och förmedlas av deras sociala interaktioner. Han kom att bli en idéskapare i tankarna om pedagogiken bakom vår nuvarande läroplan. Han sa att om man ska titta på ett komplext fenomen till exempel skolan idag, hur den funkare och inte funkare, så ska man titta på det fenomenet i historiens ljus. Vägledande tankar återfinns på sid 5 i styrdokumentet för skolan, LGR 22: ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.” Den paragrafen var omdiskuterad och för många svår att förstå, men det handlar om attityden till lärande och självbildning. Det viktiga är hur skolan uppfattar sin uppgift.

Bildningsbegreppet innebär mer än att bara vara utbildad. Det innebär också att man skapar sig själv som en bildad varelse i ett livslångt perspektiv. Det finns olika perspektiv på utbildning, en kan vara att bara de som har goda intellektuella förutsättningar blir bildade. Det blir exkluderande. För dem som har svårt för sig kommer skolan mer att fungera mer som en förvaringsplats, eleverna blir omhändertagna. Men varje barn har rätt till lärande och bildningsvägen kan vara väldigt olika då de ska finna sin egen väg. Ellen Key talar om encyklopedisk kunskap, man kan se kunskaper som uppdalade. Hon skriver så här: Skolan omdanar eleven så att huvudet blir som ett kryddskåp med fack för olika kunskaper. Men det viktiga är att skolan hjälper eleverna att utveckla förnuft, vilja och känsla. Det är det som skolan ska hjälpa till med – att förstå vad det är att vara människa. Sokrates säger i sitt försvarstal: ett liv utan undersökning och självprövning är inte värt att leva - vi måste förstå vad det är att vara människa.

Hur ser lärandet ut? Vad är det man ska lära sig?

Man kan tala om tre motiv för lärandet:

1. Att höja moral och intellekt hos befolkningen
2. Att eleven ska finna sin personlighet med hjälp av klassiska förebilder och katederundervisning
3. Självstudier som livslång process för varje människa.

En framtidsvision är att det inte är politiker och journalister som debatterar hur skolan ska vara utan att utbildade lärare, som sätter eleverna i centrum, får större möjlighet att göra sig hörda. Här har också de idéburna friskolorna en uppgift. Det viktiga i debatten idag gäller inte

om det ska vara idéburen friskola eller inte, utan hur man uppfattar sin uppgift. Uppfattar man sin uppgift som en förvaringsplats för störande ungdomar eller utbildning av en elit, eller uppfattar man den som att man ger varje individ en möjlighet till livslångt lärande. Här kan de idéburna skolorna ge viktiga bidrag.

Inger Norheden, Frenetförbundet, tar upp ”görandets pedagogik” som det beskrivs i en nyutkommen bok ”Bara gör det” av Calle Ahlström och Wilhelm Östberg. Där beskrivs hur läraren Harriet Löwenhielm på Gotland på ett inspirerande sätt var en lärare som betydde allt för eleverna. För många barn, särskilt knepiga barn, var Harriet ”that one teacher”. Hon var en frenetlärare i själ och hjärta. En lärare som vågade vara ärlig, som lyssnade på barnen, som trodde på konst och kreativitet. Handens och hjärnans arbete ska värderas lika. Ingers lärare i folkskolan var en sådan lärare, som kunde stödja henne att göra rätt val i skolgången. Harriet Löwenhielm var med och skapade en lägerskola i Stavgard, platsen där vikingahövdingen Stavars skatt blev hittad. ”Vi måste lära barnen att mobilisera alla sinnen”. Det kallas också verklighetspedagogik. Frenet menade att man lärde sig bäst utanför klassrummet, där det fanns utrymme och grogrund för lärandet. Klassrummet var bara till för att sammanfatta dagen eller temat. Själva lärandet skedde någon annanstans. Vår skolminister Lotta Edholm har nyligen uttalat sig i en tidningsartikel i DN där hon menar att vi inte kan ha symaskiner och hyvelbänkar och skönlitteratur som läromedel. Så kan vi inte ha det i svenska skolan. Inger avslutar med att säga: tänk om fler, inte färre, kunde använda sådana läromedel. Då skulle barnen lära sig så mycket mer.

Inger Bjur, Montessoriförbundet, talar om att styrdokumentet ska vila på pedagogisk forskning och beprövad erfarenhet - men vi ser att regler stramas åt, styrdokumentet blir mer och mer uppstyrd. Det sägs att det är de vinstuttagande verksamheterna som de vill åt, men de som missgynnas mest, som hon ser det, det är de mindre verksamheterna – ofta med annan pedagogisk inriktning.

Nyligen beskrevs att svenska elever får svårare och svårare att koncentrera sig. Lärare får hålla korta genomgångar för att eleverna ska orka lyssna. Man kallar det TikTok-undervisning. Om det stämmer är det inte bara sorgligt, det är förödande. Att kunna fokusera och koncentrera sig är grunden till allt vi gör. Detta såg Maria Montessori redan för 100 år

sedan. Inger har arbetat som lärare och rektor i förskolan i mer än trettio år och hon har märkt att det att kunna koncentrera sig är inte något som kommer med en viss ålder, det måste tränas och övas. I Montessoriskolan arbetar de med att ge barnen den här möjligheten. Dels genom att uppmuntra intressen hos barnen, erbjuda att de kan få göra ett alternativ, att de får ta ett val. Dels också genom att de får arbeta i längre arbetspass, där barnen får möjlighet att planera och arbeta i sin takt så länge de vill. Vi vet ju själva hur frustrerande det är att bli avbruten. Inger blir ofta fascinerad när hon ser hur deras äldre elever kan planera och arbeta helt självständigt, vilken tillgång att ha med sig när de ska ut i arbetslivet! Men det är inte bara därför det är bra, det leder ju också till självständighet. Att våga vara en människa som vågar tänka själv och inte bara följer andra. Det är det viktigaste som vi kan ge våra barn. I en ledare i SvD togs upp betydelsen av att individpassa undervisningen, men då är det viktigt att läroplanen inte är alltför låst. Det är viktigt att barnen får arbeta i sin egen takt och så länge de vill. De får också öva sig att lära av varandra och att utveckla sociala relationer, en viktig erfarenhet inför arbetslivet.

Maria Norberg, ordförande i Waldorfskolefederationen.

”Vi visar vägen” står det i programmet. Vi visar vägen mot hur man skulle kunna förverkliga ändamålsparagrafen i skollagen och den nationella läroplanens första kapitel.

Vi har talat tillsammans några år, Freinet, Montessori och Waldorf. Vi har talat om att skolan behöver ge barnen hopp för livet, om att skolan är en skyddsfaktor. I år vill vi visa vägen till en skola med tydligare bildningsideal, med ämneskunskaper och anpassning till barnets kognitiva och emotionella utveckling. Med praktisk-estetiska ämnen där handens skicklighet också uppskattas i skolan.

Hur är barnens situation i världen idag? Barn lever i konfliktszoner, barn berörs av naturkatastrofer, barn är på flykt. Barn som inte är direkt drabbade, berörs ändå indirekt genom sociala medier. Barn konfronteras med olika bilder av våld, död och olika former av människoförakt. Barnen ska växa upp och möta de utmaningar som bland annat klimatkrisen har fört med sig och det är de som ska arbeta för hållbarhet, för mental hälsa och för en trygg barndom för nästa generations barn.

Vad behöver då de här barnen möta i sin skolgång? Hur behöver undervisningen genomföras i praktiken?

Den nuvarande nationella läroplanen Lgr 22 ska nu revideras och enligt kommittédirektivet är syftet att ge eleverna bättre förutsättningar genom en tydlig kunskapsinriktning och fokus på ämneskunskaper och bättre anpassning efter barns kognitiva utveckling och skilda förutsättningar. Utredaren ska ge förslag på hur de praktisk-estetiska ämnena ska inriktas just på praktiska färdigheter och förmågor i relation till teoretiska kunskaper.

Det låter som waldorfpedagogik, den pedagogik som har drygt 100 års erfarenhet att bidra med! Jag vill nämna några av våra praktiker. I waldorfskolan praktiseras periodundervisning, där klassen fördjupar sig i ett tema varje morgon under några veckor. Det är fördjupning som metod och det kan vara ämnesövergripande undervisning. I waldorfskolan sträcker sig klassläraryrket över både låg- och mellanstadiet, ibland kanske längre. Eleverna kan därmed utveckla hållbara relationer både till sin klass- och till sina ämneslärare. I waldorfskolan är kulturinslag under skolåret en självklarhet. Det är månadsfester då eleverna visar upp för varandra vad de lärt sig. Kulturen blir som fyra långa med läsåret, man känner igen sig.

Elever i en medlemsskolas avgångsklass berättade vad de uppskattat i sin skola, för en del elever i jämförelse med andra skolor som de gått i. De menade att skillnaden är enorm. Skillnaden ligger i balansen mellan vad de kallade hårt plugg och projektartat skolarbete, temaveckor, teaterprojekt etc.

Förra året publicerade waldorfskolefederationen Sofie Gerbers rapport ”Waldorfpedagogiska kärnkväligheter i praktiken. 100 år av erfarenhet”. Ladda ner och läs den! Rapporten belyser waldorfpedagogikens genomarbetade sätt att arbeta med estetiska kvaliteter i den fysiska miljön, med tillitsfulla relationer, med rytm och ämnesintegrerad kontextuell undervisning. Som mål formulerar lärarna meningsfullhet, konstnärlighet, bildning som även omfattar hantverksskicklighet och mänsklig klokskap och subjektivering.

Waldorfskolans praktik balanserar på så vis den mätbara kunskapen med det omätbara och kan medverka till att utveckla den svenska skolan till tydligare bildningsideal format efter barnens kognitiva och emotionella utveckling.

Inre förvandling & mindfulness för världen

Ha Vinh Tho

Kan vi hitta en väg som lantbrukare och som människor, som lindrar lidandet i världen? På årets - 2024 - Lantbrukskonferens talade Ha Vinh Tho om tre fundamentala uppgifter som mission för jordbruket inför framtiden. Nedan följer delar av inspirationsinlägget.

(Ha Vinh Tho började sitt tal med en kort mindfulness-övning för alla åhörare, som han sammanfattade så här:) Här är vi nu som människor mellan himlen och jorden. Vid varje inandning, varje utandning, varje hjärtslag förenar vi himmel och jord i våra hjärtan. Såsom var och en av oss gör det för oss själva så gör vi det också kollektivt. Inte bara med de 900 till 1 000 personer som är här och i tillägg de som är med online, men också med alla de människor som gör det möjligt för oss att vara här. Denna gemenskap av åtskilliga tusen människor representerar de facto en stor och omfattande gemenskap och i slutändan mänsklighetens gemenskap, eftersom var och en av oss och alla tillsammans har kollektivt denna uppgift som människor: att förbinda himmel och jord i våra egna hjärtan.

Vi firar den biodynamiska impulsen som nu är 100 år och alldeles nyligen var det 100 år av grundandet av Antroposofiska Sällskapet och avtäckandet av Grundstensmeditationen, som innehåller, som i ett nötskal eller ett frö, uttrycket för människans trefaldighet i hennes relation till hela kosmos trefaldighet, vilket jag uppfattar som själva grundandet av lantbruket.

Orsaken till lidandets rötter

Under den senaste tiden protesterade bönder i hela Europa. Jag trodde att det var mycket signifikant att vi försöker begrunda lantbruket vid en tidpunkt då bönder lider oerhört och försöker uttrycka sitt lidande. Jag blev verkligen berörd och så besviken av de svar som de fick. ”Ok, vi ska ge er lite mera betalt.” ”Ok, vi ska minska priset på diesel till era maskiner.” Som om detta vore själva problemet. Det lidande som så många bönder

nu manifesterar – inte bara i Europa, också i många andra länder på jorden – det är bara ett symptom. Har vi försökt titta på rötterna som är orsaken bakom symtomen? Detta väckte verkligen upp erfarenheterna i mig som jag fått inom många olika kontexter. Till exempel i pedagogiken. Lärarna börjar alla sin yrkesbana med starka ideal och efter några år är många av dem verkligen desperata och frågar sig: ”Vad håller jag på med?” Jag har mött många människor inom hälsovården – doktorer och sköterskor. Där är det samma sak. De börjar mycket hängivet med en vilja att läka. Och sedan bryter systemet ihop. Detsamma är det för bönderna.

Vad är detta för ett system? En väsentlig aspekt är att dessa djupgående mänskliga ambitioner att transformera, läka, föda och lära har reducerats till endast ekonomiska aktiviteter – enda syftet är att till varje pris göra vinster, till vilka mänskliga eller ekologiska kostnader som helst. Jag arbetade tidigare för Röda Korsets internationella kommitté i krigszoner, där vi försökte minska lidandet hos människor som befann sig i värsta tänkbara situationer. Ibland kändes det som om vi försökte få upp människor ur floden de fallit in i. Det är givetvis det rätta att göra om du kan. Men jag frågade mig själv om det inte vore möjligt att istället gå en bit uppströms och skapa villkor så att människor i första hand inte faller i floden? Det var då som jag bytte från humanitärt arbete till att försöka bidra till förändringar i utvecklingsparadigmet, från ett fokus på vinst och ekonomisk tillväxt till ett annat fokus, på det generellt goda, till alla människors lycka och välmående i alla livsformer.

Jag tror att den grundläggande orsaken i lantbruk – och det är liknande förhållanden inom pedagogiken eller hälsovården och andra områden – är att man tappat den egentliga missionen. Vi behöver återupprätta det Ueli Hurter kallade ”jordbrukets världighet.” Detta har att göra med att förnimma lantbrukets djupare mission och jag tror att den är tregrenad.

Förvandla jorden

Framförallt är det uppenbart att lantbrukets mission är att föda jorden. Att ge föda sker på olika nivåer – ren fysisk föda är en. Lantbruk handlar om att mobilisera viljan så att den kan förvandla jorden. Jag säger inget nytt. Systemen från Egypten sa att det är den kärlek vi ger jorden som kommer tillbaka som hälsosam föda. Mycket vackert, mycket kraftfullt. Systemen från Sydafrika talade om den inhemska visdomen som känner till den djupa relationen mellan människa och jord och alla levande var- elser. Vi behöver alltså inte återuppfinna detta, men vi måste föra

fram det på ett sätt att det passar in i vår tids behov. Lantbruk är inte bara natur som den var, inte bara den givna. Mänsklighetens uppgift är att förvandla jorden och göra den mer ädel, mer spirituell, mer transparent så att anden kan penetrera jorden.

I Grundstensmeditationen ger Steiner tre övningar. För det första säger han: öva att minnas anden i själens djup. Vad är själens djup? Det är viljan, eller hur? När vi arbetar med våra lem- mar, när vi plöjer jorden gör vi något mycket materiellt; vi arbetar med de fysiska dimensionerna. Kan vi minnas anden när vi arbetar i jordens djup, så att vår aktivitet verkligen är en förvandlingsprocess?

När ett barn föds får det en fysisk kropp genom arvsströmmen från sina förfäder. Hur förvandlar barnet denna kropp så att den blir en farkost för sin ande, för sin unika individualitet? Hela barnets utveckling är en process att stegvis ta tag i denna kropp och förvandla den så att den i möjligaste mån blir en farkost för den unika individualiteten i detta speciella barn. Detta gör var och en av oss individuellt. Kollektivt som mänsklighet gör vi det för jorden. Det är en stor del av vad lantbruk handlar om: förvandla jordens kropp så att den kan bli en andens farkost. Och det är lantbrukets första mycket ädla, djupgående mission: förvandling.

Läkande i gemenskapen

När vi tittar på världens myter och spirituella traditioner ser vi att det i alla kulturer finns en imagination av en gud eller guda- lik figur som gav jordbruket till mänskligheten. Vi uppfann inte jordbruket; dess grundande skänktes oss av gudomliga eller till hälften gudomliga väsen. Och intressant nog är att det i nästan alla traditioner är den gud eller det väsen som skänker jordbruk också är länkad till läkande. Exempelvis är det i den kinesiskt- vietnamesisk traditionen den gudomliga bonden i jordbrukets ursprung som också är den som skänker den traditionella medicinen. Varför? Därför att det kan läka tack vare kunskapen om växterna och hur växter grov och utvecklas.

Lantbruk ger mening till tiden. För dig som bonde är tiden inte bara klocktid. Den är säsongerna, naturens cykler. Tid blir rytm och rytm är läkande. Tid utan rytm är destruktiv, men när tid blir rytm ger rytmen mening till tiden och är ren, läkande kraft. Det finns många översättningar av den andra övningen som Steiner föreslår – jag föredrar min egen: öva andens mindfulness i själens jämvikt. Den första övningen är att minnas anden när vi är i viljans djup. Den andra är att praktisera balans. Det är en förvandling av våra naturliga emotioner till någonting som är balanserat och i harmoni med kosmos rytmer. Det tillåter oss att vara uppmärksam i nuet, på anden i själen. Och vad ger det för effekt? Det är samhällsbildning. Lantbruk är samhällen. Vår vän från Kanada delade med oss hur hennes farm producerar grönsaker; ja, men mer därtill, den producerar samhällsbildning, gemenskapsbildning.

Rudolf Steiner säger något mycket intressant: ”Låten från östern eldas vad genom västern sig formar.” Jag har med mig något till er. (håller upp två små påsar.) Dem här påsen innehåller vietnamesiskt organiskt ris och den här påsen innehåller Demeter- vete. Öst och väst, ris och vete.

frågan är om en av dem är bättre eller överlägsen – de är två fundamentala baslivsmedel, mänsklighetens två huvudsakliga näringskällor. Om vi kan inse att ris och vete är bröder, om vi kan inse att det väst för in i världen och vad öst för in kompletterar varandra - österns eld entusiasmerar västerns formande förmåga – skulle det vara ett signifikant bidrag till fred i världen. Vi har levt i dualism. De som är olika är fiender eller underlägsna, eller något annat. Men ris och vete tävlar inte med varandra. De är de två stora kulturerna i världen: riskulturen och vetekulturen. Mänrelaterad, solrelaterad. Och vi behöver bägge: vi behö-

ver solen och månen.

Det var hjälpsväckande när systemen från Egypten talade om kärlekens ekonomi. Det är att föra in kärlekens hjärtekraft i ekonomin – som för närvarande till största del är destruktiv – den kraft som förvandlar det till något som är läkande för mänskligheten. Tiden är inne för att bli medveten om att vi är en 8-miljarder-stark familj, en familj. Att vi blir medvetna om vårt oberoende. Vi finns i en ömsesidig gemenskap. Systemen från Sydafrika talade om Ubuntu – ”Jag är därför att du är.” Men ”du” är 8 miljarder av oss.

Denna hjärtats läkande kraft lever i rytmer. Den lever i själslig balans som ger oss möjlighet att vara medvetna om andens realitet och som lever i den samhällsbyggande kraften när dessa tydliga polariteter kan arbeta tillsammans. Så jordbrukets andra fundamentala mission har att göra med själen, med hjärtat. Den första är förvandling, den andra är läkande och läkandet är samhällsbyggande. Lantbruk är en läkekonst, en hjärtats konst.

Att vakna upp i anden

Slutligen, hur relaterar vi direkt till anden? I Grundstensmeditationen säger Rudolf Steiner: öva kontemplation, att se och varsebli anden i tankarnas stillhet. När det inre oväsentet tystnar och en inre stillhet stiger fram kan vi direkt varsebli anden. Det handlar om att vakna.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Den tredje rörelsen är som en bön som stiger från jorden till skyn. Den första är en vertikal rörelse från skyn, från anden, som lyser upp och förvandlar materian. Den andra är en horisontal rörelse där, i våra förvandlade emotioners balans, vi kan varsebli, eller kontemplera, eller vara uppmärksamma på anden. Och den tredje rörelsen är att vakna upp till vårt sanna väsen, till vårt autentiska väsen.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Om vi kan se lantbrukets mission som en del av mänsklighetens mission som har dessa tre fundamentala funktioner; att förvandla materien, att läka på själsnivån och att vakna upp på andens nivå, då får vi verkligen syn på lantbrukets värdighet, som är människans värdighet. Och frågan är nu hur ni inom ert specifika yrke som bonde, kan gripa dessa tre fundamentala uppgifter så att de verkligen bidrar till mänsklighetens utveckling?

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Så om vi går tillbaka till början, vad är lidandets källa? Först av allt är denna källa till lidande, i modern tid eller i vår materialistiska kultur, att vi har förlorat relationen till vårt spirituella väsen, till vårt eget sanna själv. Vi vet inte vilka vi är och

om vi inte kan relatera till vårt sanna väsen, så kan vi inte varsebli andras sanna väsen. Det är den andra källan till lidande: vi är isolerade och inte relaterade till vår planet, vilken är vår moder. Utan vår planet jorden är inget liv möjligt för oss. Om lantbruket verkligen djupt kan erfara att dessa inre och yttre processer är ett, om vi som individer kan relatera till vårt sanna väsen, då kan vi i sanning relatera till andra och då kan vi i sanning förvandla jorden.

Jag vill verkligen bekräfta att vi inte är ensamma. Vi är burna av generationer och våra förfäders generationer som gjorde sitt bästa och vi ska fortsätta med det. Och vi är ansvariga inför generationer och våra barns generationer och våra barnbarns. Jag är farfars far och är mycket stolt över detta och jag bekymrar mig verkligen för framtiden. Jag vill att mina barn, mina barnbarn och min barnbarnsdotter och deras barn ska ha en bra jord att leva på. Jag tror att lantbruket har en mycket viktig roll i allt detta. Och där finns också våra spirituella förfäder. Våra systrar från Egypten nämnde att Rudolf Steiner och doktor Abouleisch kanske är tillsammans i himlen. Jag är säker på att de är det. Och många andra.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

När jag första gången kom till Dornach 1970 talade man nästan bara tyska. Franska eller italienska var lika exotiskt som vi också var. Att någon som jag var här var som, ”Vem är det?” Vi har gjort stora framsteg. Om vi verkligen lyckas inse det, om vi kan föra in denna mångsidighet av spirituellt arvegods som redan varit närvarande här, då kan vi utveckla en biodynamisk rörelse som i sanning är universellt mänsklig – så att vi kan bli burna av både de genetiska förfäderna för det goda livet för framtida generationer, men också av de många osynliga väsen och spirituella traditioner som alla väntar på oss, så att vi kan, om än ödmjukt, om än blygsamt, kan ge de rätta bidragen för utvecklingen, för mänsklighetens evolution mot förvandling, läkande och uppvaknande. Tack så mycket!

Källa: Goetheanums veckobrev, mars, 2024. Översättning: Red. GN.

Att lära sig lyssna på de döda

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Niels Henrik Nielsen, landsföreträdare för Danmark

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

I Antroposofiska sällskapet i Danmark letade medlemmarna efter nödvändiga förnyelseelement.

En av vår utgångspunkter var Rudolf Steiners ord: ”(...) inte bara diskutera om yttre sociala organisationer och liknande, utan gör något, (...) som igen binder upp de fysiska förhållanden till andliga förhållanden. Då skulle (...) verkligen något ske bland människorna som skulle betyda en mäktig utvecklingsimpuls för vår civilisation och för hela vårt liv (...)” (GA 224, 23 maj 1923, 1994, sid 214) Hur skulle detta kunna ske?

Humusbildning

Rudolf Steiner talade om en tvåfaldig blomstring av antroposofin, i slutet av 1900- och 2000-talen. (Finns i GA 240, 18-20 juli 1924 och GA 284, 1977, sid 168.) Antroposofin är därför en levande, organisk varelse som växer och blommar.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Efter blomning och befruktning bildar växten frukt och groddar. Grodden drar ihop sig, blir mer andlig och innerlig – blir en möjlighet. Frukten expanderar och blir större. Den blir mer fysisk och distanserar sig mer och mer från det andliga. Frukten blir näring, förenas med miljön och bryts i slutändan ner och blir till humus. Moderväxten försvinner eller kanske finns kvar som ett slags växtskelett.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Antroposofiska Sällskapet är ungefär som moderväxten. Mycket har växt ur det. I slutet av 1900-talet kom det i full blom: många frukter, ”dotterrörelserna”, skolor, gårdar, kliniker, företag, eurytmi-ensembler och liknande, bildades och konsoliderades. Men fruktbildningen fortskrider långsamt enligt sina egna lagar. Institutionerna börjar smälta in i miljön.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Låt oss ta en skola som exempel. För 50 år sedan var alla lärare antroposofer och nästan alla medlemmar i Antroposofiska Sällskapet. Allt gjordes i enlighet med källorna. I början fanns en viss avgränsning från omgivningen. Idag ser det annorlunda ut: idag är kanske bara tre lärare antroposofer, några är lite intres-

serade, 15 inte alls. Många myndighetsförfordningar var nödvändiga att införas; Metoder ”utifrån” implementerades – medvetet eller omedvetet. Å andra sidan gick många människor i området i denna skola och fick lära känna några av antroposofins frukter.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Vi ser faktiskt en blandning här. Den negativa termen för detta är "utspädning". Det positiva uttrycket skulle vara "humus-bildning". Mycket humus har bildats på detta sätt under de senaste 100 åren. En grund förbereds för senare. Det finns något levande i den allmänna kulturen där senare – kanske – något nytt kan växa fram och blomma ut igen.

Fröbildning

Var bildas fröna? Rudolf Steiner sa att den nya eran börjar när människor kombinerar intelligens med spiritualitet i sina hjärtan. (GA 240, 19 juli 1924, 1992, sid 183) Det inre arbetet där vi skickar in vår vilja i vårt tänkande och våra handlingar är fröbildande. Dessa frön är inte bara förbundna med oss själva, de kan gro någon annanstans och utvecklas kanske först senare. Dessa framtida frön fortsätter att leva i den allmänna tankesfären och kan faktiskt "slå ner" var som helst - om det finns humusjord.

Men det saknas ofta nya idéer. Var ska de och moraliska intuitioner komma ifrån? Som människor som lever på jorden försöker vi utveckla våra tankar – i tankar eller i handling – men vi är begränsade av det fysiska. Efter döden kan vi utveckla och utveckla våra tankar mycket mer fullständigt eftersom vi inte längre är begränsade på samma sätt. Den avlidne vill mycket gärna hjälpa dem som lever på jorden. Och de kan göra det för att de kan ha "bättre" tankar så att säga. Det gäller förstas även avlidna antroposofer.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Nu ger Rudolf Steiner oss tips som kan vara av största vikt för vår samtalskultur och vårt arbete. (GA 181, 5 mars 1918, 1991, sid 72)

Vi fortsätter att slösa bort våra tankar i samtal och på möten. Vi börjar med ett ämne, men hamnar ofta någon annanstans. Deltagarna vet då inte längre vad det egentligen handlar om. Om vi vill att den avlidne ska delta måste vi hålla oss till ett ämne, uttrycka bara en tanke, en fråga. Och sedan vänta, tillåta en kort paus: Vad behöver sägas härnäst?

När en tanke kommer måste jag klura ut var den tanken kommer ifrån. Är det bara "min" tanke, eller dyker den upp djupt i mitt väsen? Om så är fallet kom denna inspiration förmodligen från någon som har dött. Om vi för våra samtal

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

på ett sådant sätt att vi redan vet vad vi vill säga, eller om vi avbryter varandra innan talaren har talat färdigt, kommer den avlidne inte att kunna delta - och det kommer verkligen att ge upphov till att nya tankar och andliga impulser inte kan dyka upp i gemenskapen. Så vi behöver en atmosfär där framtida frön kan utvecklas i den "kulturella humusen".

Tankar tillgängliga över hela världen

Detta samarbete med den avlidne har betydelse för hela mänskligheten. Vi kan utveckla en medvetenhet om att alla människor i slutändan är länkade till varandra. Mina allmänna mänskliga tankar och angelägna frågor tas upp av "mina" avlidna människor. De bearbetas, också av änglarna, och fortsätter att spridas. Dessa tankar kan sedan ha en inspirerande effekt var som helst i världen – de kan åstadkomma bra saker eller förhindra dåliga saker. Rudolf Steiner kallar detta en "mellanstatlig organisation" (GA 182, 29 november 1917, 1996, sid 33). Utan denna organisation, utan samarbete med de avlidna, kommer vi inte att kunna genomleva den sjätte kulturepoken på ett bra sätt.

Niels Henrik Nielsen, Galten DK Web www.antorposofi.dk

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Källa: Anthroposophy worldwide, Nr. 3, 2024. Översättning: Red. GN.

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

STEINERREFLEKTION

Jorden som kärlekens kosmos

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Redan som barn (...) får människan lära sig om de stora framsteg som mänskligheten har gjort, till exempel genom uppfinningen av pappret. Men getingarna producerade papper redan för många tusen år sedan (...) I princip finns redan allt, som människan under loppet av jordens utveckling kommer att uppfinna, i naturen. Men det som människan verkligen ska ge jorden, det är kärleken, som ur det mest sinnliga kommer att utvecklas till det mest andliga. Det är jordeutvecklingens uppgift. Jorden är kärlekens kosmos. (...) För att ett väsen ska kunna älska ett annat, är det nödvändigt att detta väsen äger sitt fulla självmedvetande, att det är helt självständigt. Inget väsen kan i full utsträckning älska ett annat, om denna kärlek inte är en fri gåva gentemot det andra väsendet. (...) För att detta ska kunna bli verkligt måste människan bli ett jag-väsen (...)

Rudolf Steiner, född 1860, död 1925.

Källa: GA 103, 20 maj 1908, sid 49. Översättning: Red. GN.

Edith Maryon,
källa: Rudolf Steiner Archive

Pauline von Kalckreuth 1856 - 1929

Mikael Lindholm, utan titel

Sophie Stinde 1853 - 1915

Sophie Stinde, atelje på Adalbertstr 55

Filip Henley, Keramikus

Utveckling av ledningsstrukturer vid Goetheanum sedan 2012

Del 2: Styrelsen

Som en fortsättning på Ueli Hurters beskrivning av Ledningsstrukturen vid Goetheanum är det nu dags för en beskrivning av styrelsen.

I forumen för medlemmar var upprepat Goetheanums ledningsstruktur ett tema. Ueli Hurter ger en inblick i de skapade utskotten och arbetssätten sedan 2012. Han började med Goetheanumledningen. Nu i utgåvan nr 4/24 av 'Anthroposophie weltweit' går han in på styrelsen och skildrar dess uppgifter i Goetheanums och Världsällskapets kontext.

Rudolf Steiner arbetade och gestaltade alltid tillsammans med de människor som konkret fanns på plats. Hur situationen idag är i styrelsen och i Goetheanumledningen försöker jag att karakterisera, inte definiera.

Nytt grepp om uppgifterna

2012 utvecklade styrelsen vid bildandet av Goetheanumledningen sig som ett övergripande medvetenhets- och rådgivningsorgan utan att därvid avhända sig sin suveräna uppgift och ansvar. I förhållande till dess självklarhet var detta ett stort steg.

Fram till 2018 bestod styrelsen av sju medlemmar, några ansvarade dessutom för en sektion, andra inte. Efter att Paul Mackay och Bodo von Plato inte blev bekräftade för en ny period och Seija Zimmermann pensionerades bestod sedan styrelsen av fyra medlemmar. Efter att Joan Sleight trädde ut kom Ueli Hurter in och sedan dess fram till idag består styrelsen av fyra medlemmar: Justus Wittich (sedan 2012), Constanza Kaliks (sedan 2015), Matthias Girke (sedan 2017) och Ueli Hurter (sedan hösten 2020).

Pandemitiden från 2018 ledde till en vidare utveckling av Goetheanums ledningsstruktur. Styrelsen hade fram till april 2020 ledningsansvaret för Allmänna

Goetheanum, Schweiz

Antroposofiska Sektionen inklusive den Första Klassen; i tillägg till detta hade den de facto ansvaret för verksamhetsledningen. Denna mängd av så olika styrelsuppgifter tydliggjorde ett utvecklingsbehov här. Det handlade om att få in "frisk luft" i ledningsstrukturen.

Allmänna Antroposofiska sektionen

Styrelsen skulle kunna utveckla ett eget sektionsliv under egen ledning. Goetheanumledningen utsåg Constanza Kaliks, Claus-Peter Röh och Peter Selg som ledning för denna sektion, där Constanza Kaliks bildade den personella bron till styrelsen. 2019 bildades en **Verksamhetsledning** med Justus Wittich (styrelsen), Stefan Hasler (sektionsledare) och Rebekka Frischknecht (medarbetare). Också här finns det med Justus Wittich en personell bro till styrelsen.

Styrelsemötena är på måndagar från 15 - 18. Vi börjar med att läsa de tre första stroforna i Grundstensmeditationen och den fjärde strofen avslutar mötet.

Medlemmar

Ett direkt ansvarsområde för styrelsen är medlemmarna - medlemssekretariatet hanterar medlemsadministrationen och produktionsteamet för "Anthroposophie weltweit" kring Sebastian Jüngel ombesörjer medlemskommunikationen (på fyra språk, 10 gånger om året). Sedan tre år arbetar styrelsen med Johannes Kronenberg med frågan om utveckling av medlemskapet, ty det får år från år något tillbaka. I denna process går styrelsen igenom frågeställningar som: är det tillräckligt uppenbart att man kan bli medlem? Är det helt klart att dörren till medlemskap är öppen för alla? Kan man förstå i vilket slags Sällskap man träder in i när man blir medlem? Är det upplevbart för nya medlemmar att de hör till ett Sällskap som bär den Fria Högskolan för An-

troposofi - en arbetsform som ständigt anpassar antroposofin genom lära, forskning och praktik -, liksom en förening av människor som ur sin vilja bär Goetheanum som byggnad, scen och Högskola?

Samtidigt förstärktes styrelsens assistentteam med Clara von Recklingshausen för att kunna organisera de stora jubileumskonferenserna. Diversiteten i Antroposofiska Sällskapet med 35 landsgrupper och olika lokala grupper med olika utvecklingsstadiet är enorm. Styrelsen träffar Landsrepresentanterna en gång i halvåret; varje månad deltar tre företrädare för Landsrepresentanterna som utvidgad styrelse vid styrelsemötena (Marjatta van Boeschoten, GB; René Becker, FR; Monika Elbert, DE). Sedan finns Generalförsamlingarna som ju egentligen är medlemsförsamlingar. Det är stora, komplexa händelser, där varje steg man tar måste stämma juridiskt. Sedan generalförsamlingen 2023 finns Medlemsforum för att "skärpa" dialogen och hålla aktuella teman flytande och, om det är berättigt, väl att forma förberedda angelägenheter och motioner till generalförsamlingen. Alla parter - Styrelse och medlemmar - arbetar här med adekvata former för ett konstruktivt samarbete.

Verksamheten och finanserna

Styrelsen är arbetsrättsligt ansvarig för medarbetarna. De senaste åren har en mandatgrupp med deltagande av styrelsen utarbetat en uppgiftsbeskrivning för styrelsen med värderingar och mål för hela medarbetarskapet. Styrelsen är genom skattmästaren ansvarig för ekonomin - en årlig balansakt, å ena sidan lurar faran att det andliga livet kvävs, om man alltför stramt bara ger ut de ekonomiska medel som man är säker på att ha till förfogande; å andra sidan hotar alltid illusionen att satsa på inkomster som i realiteten inte finns. Också Antroposofiska Sällskapets förmögenhetsvärde är styrelsen ansvarig för: Huvudbyggnaden med sidobyggnader och campus. Det leder alltid till renoveringsarbeten i miljonklassen. Nu är viktiga projekt aktuella: en förnyelse av uppvärmningen och en byggnad av en sedan år tillbaka nödvändig konstförvaring.

I tillägg till detta finns det ca 40 bostadshus som hör till Allmänna Antroposofiska Sällskapet i Dornach (CH) och som det fått som gåvor eller genom inköp. Dessa hus har ett stort renoveringsbehov. För att handha detta på ett sakligt korrekt sätt behövs en tydligt, rättsligt och finansiellt, strukturerad avdelning med en detaljerad och strategiskt rätt kompetens som ansvarar för detta.

Weleda

Det Allmänna Antroposofiska Sällskapet äger också en stor aktiepost i Weleda AG, Sällskapet är därmed liksom Kliniken i Arlesheim (CH) en av de två huvudsakliga ägarna. Styrelsen har rättighet till en styrelsepost i Weledas förvaltningsråd - och underhållet ett stort kontaktnät, för Weledasaken är sedan årtionden ett hett tema i medlemskapet.

Ett differentierat ledningslandskap

Styrelsen är personellt förbunden med alla sina organ och grupperingar. Det är viktigt att alla styrelsemedlemmar också är ledare av en sektion, med undantag av skattmästaren. Som sektionsledare har man ett direkt ansvar för Högskolan och ett dess fackområden: från dess esoteriska kärna över det allmänna forskningsläget inom området till utmaningarna i den yrkesmässiga vardagen.

Konstitutionsfrågan

Den senaste tiden gjordes ett intensivt arbete med och fördes debatter om Antroposofiska Sällskapets konstitution respektive det Allmänna Antroposofiska Sällskapet. Här anordnas seminarier, som i styrelsens namn genomförs av den Socialvetenskapliga sektionen.

Integrerande instans

Styrelsen är alltså inte längre en allenarådande ledning som den länge reallt (eller förmodad) har varit, utan den är integrerad i ett differentierat ledningslandskap eller ledningsorgan. Aktivt formulerat: styrelsen är den integrerande instansen, håller ihop det hela, som motsvarande kraven har differentierats.

Styrelsen står inne i det Allmänna Antroposofiska Sällskapets realsituation och ansvarar för dess dagliga liv: där finns andliga, rättsliga och ekonomiska aspekter - man kan säga - "blandat" (och då är det snarare ett problem) eller "förenat" (och då är det snarare en chans). Till styrelsemandatet hör tydligt att se alla tre aspekterna, förbinda sig viljemässigt med dem och bearbeta dem i en differentierad samsyn.

Ueli Hurter, Goetheanum

Källa: Anthroposophie Weltweit, Nr. 4, 2024.
Översättning: Red. GN.

Att arbeta ut ur andliga impulser

Harrie Salman

En andlig impuls har en rytm av tre gånger 33 1/3 år. Efter hundra år måste en sådan impuls förnyas och anpassas till ändrade förhållanden. Det betyder att antroposofin inte längre kan praktiseras på samma vis som på Rudolf Steiners tid och århundradet som följde. Den måste nu träda in i världen på ett helt nytt sätt. Detta är viktigt för alla människor som vill arbeta tillsammans ut ur andliga impulser. Antroposofin är inte ämnad för små, antroposofiska grupper, utan för hela mänskligheten. Den utgör en impuls för andlig verksamhet grundad på ett nutida själv-medvetande, där vi åter kan bli inspirerade av andliga väsen.

Vid Julmötet år 1923 ville Rudolf Steiner ge Antroposofiska Sällskapet en ny grund. Det var hans avsikt att bilda en "förtrupp" för en global rörelse av andlig förnyelse. Från slutet av medeltiden hade, i den så kallade Mikaelsskolan i den andliga världen, fem till sex millioner själar förberetts för denna rörelse. Steiner ville hjälpa dem att finna fram till en ny kultur på jorden. Hans perspektiv hade som fokus att förbereda en ny kultur av kärlek och broderskap, som han menade skulle inledas om 1500 år i Östeuropa- och därifrån spridas genom världen. Han väntade sig att hans studenter skulle förbereda denna kultur redan i sina nuvarande liv. Rudolf Steiner blickade från framtiden in i nuet och erbjöd sina elever en skolningsväg för att ta de första stegen i denna riktning.

De milliontals själar som med sin andliga intelligens och sitt moraliska medvetande ville arbeta på denna nya kultur inkarnerade över hela världen under nittonhundratalets lopp, och inte enbart inom det Antroposofiska Sällskapet. Allting som Steiner har givit är för hela mänskligheten. När allt kommer omkring är antroposofi medvetandet om vad det betyder att vara mänsklig, den är visdomen om människan. Denna visdom lever i det högre medvetandet hos varje människa och kan återfinnas där. Vi behöver upptäcka vägarna till att komma i kontakt med den.

Möjligheter till detta kan realiseras genom meditation, men också genom ett samtal, ett föredrag, ett seminarium, en kurs eller en workshop. Genom dessa kan vi till exempel bli medvetna om de intentioner som vi vill arbeta med i våra liv. Vid tidpunkten för vår födelse fick vi en "förhandsvisning" av det som vi ville fokusera på i vårt begynnande liv. Efter födelsen har det fallit i glömska, och alla möjliga omständigheter blockerar våra intentioner. Vi kan tillsammans leta efter dessa intentioner och arbeta med dem. När vi gör det öppnar vi upp för en ny framtid för oss själva, eftersom intentionerna är förbundna med vårt högre Jag (och inte med vårt ego, där vårt förflutna lever). För detta ändamål finns många nya arbetssätt tillgängliga för oss som kan användas i olika skolningsvägar för individuell utveckling och gemenskapsbyggande.

En månad före Steiners impuls med förnyelsen av det Antroposofiska Sällskapet var han i Haag i Holland för att hålla en föredragsserie. Under en av dessa kvällar, i november 1923, talade han om de problem han upplevde med medlemmar i Sällskapet. Många antroposofier var "sovande", de hade inget begrepp om vad som andligen behövdes, och det fanns ett internt motstånd till hans intentioner. Sakerna kunde inte fortgå på detta sätt och han undrade om han skulle dra sig tillbaka från Sällskapet med en liten grupp människor. Den holländska läkaren Ita Wegman svarade då att han trots dessa svårigheter inte kunde lämna Sällskapet, och att han några månader tidigare hade lovat henne att utveckla en ny medicinimpuls, som den hade existerat i de gamla mysterieskolorna - grundad på initieringar och inspirationer från andliga väsen. Rudolf Steiner svarade då: Om du hjälper mig ska jag försöka att förnya Sällskapet.

På så sätt hade en ny väg inletts vad gäller antroposofisk medicin och läkarnas skolningsväg. På liknande sätt borde även skolningsvägar utvecklas för andra yrken så att människor i alla yrkeskategorier får möjlighet att arbeta med ett högre medvetande, och i förbindelse med inspirerande andliga väsen. Alla människor som vill utveckla sitt högre medvetande borde ha möjlighet att i antroposofin finna utbildningsvägar och initiationsvägar, för att utveckla ett medvetet förhållande till andliga väsen.

Den 25 december 1923, vid Julmötets inledning, uttalade Steiner att medlemmarna i Antroposofiska Sällskapet skulle

fylla sina hjärtan med antroposofi. Antroposofi är mänsklighetens medvetande. Antroposofia är ett väsen, en nutida manifestation av den Gudomliga Visdomen, som i sin första manifestation som Gudomlig Moder stod vid sidan av den skapande Fadern. I henne kunde han uppleva skapelsen. Senare framträdde hon som ”Dottern”, gudinnan som talade till människan i Gamla Testamentets Visdomsböcker, som Chokhmah (hebreiska för Visdom). Hon dyrkades i gamla Israel, i Jerusalems tempel, som gudinnan Asherah, och hade ett altare i varje hus i Israel. De grekiska filosoferna kunde uppleva henne som Sophia (grekiska för Visdom) i sitt tänkande. Från sen medeltid har den gudomliga visdomen förbundet sig med den nutida människans självmedvetande. Hon knackar på dörren till våra hjärtan, säger Steiner, och hon vill leva i våra hjärtan. Hon vill spegla vårt sanna väsen och vägleda oss på vår väg till självförverkligande. På så sätt nedstiger den mäktiga kosmiska Sofia in i oss som den mikrokosmiska Sofia. Hon kan då förena sig med vår renade själ, och inom själens livmoder låta framföda vårt högre Jag.

Om vi arbetar på oss själva på detta sätt kan vi i våra hjärtan lägga en grundsten för vårt arbete i världen. Då kan vi i våra hjärtan ta upp Grundstenen som Rudolf Steiner gjorde tillgänglig för oss vid 1923 års Julmöte: Grundstenen som är bildad av höjdernas krafter, omkretsens krafter, och djupens krafter; från Faderns världar, Sonens världar och den Helige Andes världar. Steiner talar om en kärlekens Grundsten, som vi kan tänka på i form av en Gral-sten i våra hjärtan. Steiner uttryckte att Grundstensens goda jordmän är våra hjärtan i harmonisk samverkan; vår av kärlek genomsyrade vilja att bära den antroposofiska viljan genom världen. Denna harmoniska samverkan kommer att uppstå när vi reder upp vår gamla karma med andra, det vill säga lär oss att leva med varandras misstag och provokationer, och att möta och lösa konflikter. Endast då kan vi arbeta tillsammans från hjärta till hjärta och ingjuta andligt ljus och värme i dessa hjärtan. Som hjälp till detta arbete gav Rudolf Steiner oss Grundstensmeditationen, som är riktad till alla människor som en ny uppmaning till självkänedom.

Med detta gemensamma arbete skulle vi bygga ett ”tempel”, ett andligt Goetheanum, som det fysiska Goetheanum står som symbol för. Detta är det andliga templet i människors hjärtan, ett tempel vars ”stenar” består av arbete och verksamheter som människor åstadkommer i

sina grupper i världen. Detta nya andliga Sällskapets ”momentum” skulle efter nygrundandet föras ut i världen.

Julmötets deltagare lyftes ut ur sitt vanliga medvetande; de lyftes så att säga in i den andliga världen. Många förmådde inte vaket uppleva grundstensläggandet till den nya föreningen, det nya förenandet. Steiner hade sagt att förnyelseimpulsen hade nio månader på sig att tas upp av medlemmarna. I slutet av september 1924 insjuknade han och lämnade sitt jordiska liv sex månader senare. Rudolf Steiner hade själv förväntat sig att leva till början av fyrtioalet. Om förnyelseimpulsen hade tagits upp hade han kanske kunnat arbeta ännu många år.

Rudolf Steiner förutsåg att från sent nittonhundratal skulle en ny grupp av själar (särskilt de platoniska lärarna från de medeltida katedralskolorna) komma till jorden för att arbeta i den antroposofiska gemenskapen. Ur detta väntade han sig en kulmination av antroposofin. Ledande antroposofer skulle samtidigt återvända för att arbeta tillsammans med dessa platoniska själar, liksom även han själv. År 1922 sade Steiner till waldorfläraren Caroline von Heydebrandt, som svar på hennes fråga när hon skulle inkarnera för att få arbeta med honom igen, att han skulle inkarnera i Amerika om 80 år.

Men denna kulmination inträffade inte i den utsträckning som Steiner hade hopats på. Antroposofin hade inte närts med tillräcklig hängivenhet och engagemang, och Sällskapet hade fallit samman år 1935. Från år 1923 önskade Steiner att lägga en ny grund för medlemmarnas verksamhet. En av hans avsikter var att helt reformera arbetet i medlemsgrupperna. Vid den tiden var medlemsgruppena en fortsättning av de teosofiska logerna, där böcker lästes högt och förklaringar och tolkningar gavs av kompetenta uttolkare. Steiner sade till de unga människor som inte var intresserade av detta: utbyt era andliga upplevelser med varandra, alla ni har dem. Vi kan göra oss själva uppmärksamma på våra dagliga andliga erfarenheter, och på det viset utveckla ett organ för vad som andligen sker i det dagliga livet.

För att arbeta ut ur andliga impulser i det dagliga livet behöver vi förbinda oss med andra människor. Enligt Steiners uppfattning var meningen med medlemsgrupperna först och främst att lära känna antroposofi. Och för det andra att gå igenom en process där vi utvecklar oss i det inre. Vi kan då själva bli andligt verksam-

ma i våra liv, i våra yrken och i samhället, och utveckla våra egna initiativ. De så kallade klasstimmarnas meditationsgrupper var avsedda för människor som sökte dialog med andliga väsen och som ville ta ansvar för att utveckla antroposofin i samhället.

För hundra år sedan var samtal människor emellan mycket ytligare. Människor var inte särskilt medvetna om sina livs hemligheter och talade knappast om dem med andra. Jämfört med denna tid kan vi nu ha mycket mer personliga samtal med varandra. Vårt medvetande har expanderat och vi kan lättare dela med oss av händelser ur våra liv. Många människor vill också göra detta, för att förstå varandra på ett bättre sätt. Steiner ville bygga på denna nya ”mötets kultur” med de unga människorna. För honom var människors intresse för varandra den grundläggande näringen, kärnan i det nya sociala livet. I våra samtal med varandra kan vi bygga detta sociala liv steg för steg, med förmågor som Steiner talade om:

- Utveckla ett djupt intresse för varandra
- Skapa utrymme för varandra i samtal
- Fråga uppväckande frågor till andra, som inte själva ställer sig sådana frågor
- Vakna upp för den andra personens själ och ande, som säger någonting som öppnar upp ett nytt perspektiv för oss; detta kan ha formen av spegling och feedback
- Öppna upp en medvetenhet om den andliga världen i samtals-situationer
- Uppleva kommunion med varandra i upplevandet av inspirerande väsen
- Skapa utrymme för Kristus närvaro i mänskliga möten

Detta kan övas i cirklar av människor som förbinder sig andligt med varandra. Då lär vi känna de andra i sina biografier och personliga kamper och bemödanden. I sådana cirklar möter vi också ständigt oss själva, i våra skuggor, och kan uppleva att negativa väsen (dubbelgångare) är verksamma i dem och hindrar förbindelsen med vårt högre Jag. Till slut kommer på detta sätt nya gemenskapsbildningar att framträda, omhöljda av ”social-eteriska tempel” i vilka vi kan möta andliga väsen och låta oss inspireras av dem. Detta är hur en invigningskultur uppstår.

Vi kan gå ett steg längre när vi, i tillägg till samtal, håller föredrag för människor eller när vi arbetar med andra på en kurs eller ett seminarium. Då kan vi förbinda oss med varandra längs de linjer som

Steiner drog upp för utvecklingen av gemenskapsbyggandets sociala impuls. Vi frågar då oss själva - som talare, lyssnare, eller deltagare - följande frågor:

- Vilka är dessa människor? Vad vill jag med dem?
- Vill jag stå till tjänst för dem?
- Vad vill jag göra för deras välbefinnande?
- Hur kan jag kommunicera med dem på en djupare nivå?
- Kan jag skapa ett makt-fritt område där ingen påtvingar andra sina åsikter?
- Kan jag ställa till rätta gammal karma och skapa ny karma med dem?
- Kan jag tillsammans med dem bygga ett litet socialt tempel där vi kan ta emot inspiration?

I det att öppna upp för andra människor som delar med sig av sina frågor och sina behov, ligger början av ett andligt arbete i världen. Det betyder att ha en inställning av medkännande, omsorg om varandra, kärlek till konkreta medmänniskor, och intresse och engagemang för en lidande mänsklighets frågor och problem. Det är impulsen av Jesus från Nasaret, som berättas om i Lukasevangeliet och som härstammar från Kung Davids son Natan. Antroposofin som väcker denna impuls i oss kan kallas för en natansk antroposofi. En sådan förbindelse med andra människor väcker vår kärlekskraft, föryngrar oss. Ur denna förbindelse uppstår en förståelse av och en insikt i den verklighet som vi delar med andra. Vi uppnår då ett medvetande, en inre visdom, som framträder i interaktion med andra människor och med andliga väsen. Vi kan kalla det för en sofiansk antroposofi. Ur denna insikt kan vi sedan fortsätta med att skrida till handling. I det beslutsamma handlandet ut ur gudomlig intelligens, moraliska val, och mod lever en mikaelisk antroposofi.

Översättning: Maria Linden Thell

Harrie Salman besöker Järna och Norrköping i augusti 2004. Se kalendariet. Red.

Att lära sig lyssna, inte bara höra

Stefan Breitholtz

Funderingar inspirerade av Pingstseminarium med Bothmer gymnastik och Eurytmi på Ecotopia Österlen.

Owe Lemke visade i ett föredrag här på Österlen för snart 30 år sedan hur kulturutvecklingen geografiskt gått från Indien, Persien, Främre Asien, Grekland, Rom vidare upp mot Norden, för att så småningom gå över Östersjöområdet mot kommande kulturepok i det slaviska språkområdet bl.a Ryssland, Ukraina. Ande-självskulturen tar då över vår medvetenhetskultur. I varje kulturepok, sås frön för framtiden, förbereder vägen för nästa epok.

Vår kursledare Per Linden Thell visade oss hur Östersjön geografiskt liknar en knäböjande gestalt med huvudet i Botenviken, smalben och knä i Öresund och södra Östersjön och utsträckta givande händer pekande in i FinskaViken, in i det blivande ”andesjälvslandet“. Vad har vi i Norden i vår tid att erbjuda för frön?

Hansan och vikingarna sådde sina frön redan i förra kulturepoken, in i FinskaViken och Rigabukten, ner mot Svarta Havet. Rudolf Steiner talade i Oslo om de nordiska ländernas uppgift i världsutvecklingen. Walter Liebendörfer tolkade detta konkret till att vi bör lära oss över-sätta Antroposofi till ett folkligt förankrat språk och en folklig kultur.

Att vara tolv deltagare under en Pingst-helg med andligt innehåll kändes speciellt, att fyra av dessa kom från Ukraina, förstärkte min känsla när jag satte det i samband med ovanstående.

Under kursens gång utvecklades i gruppen en lyhördhet och en samspelhet jag tidigare inte upplevt någonstans. Detta trots att vi var flera nybörjare, och deltagare som varken mött eurytmi eller bothmergymnastik tidigare. Under dagarna varvades Eurytmi och Bothmergymnastik, det ena förstärkte det andra. Båda starkt gemenskapsbildande. Vi kändes som en enhet, ett vi, när trevande övningar nådde sin slutpunkt. Vi kände inte varandra så väl men kände alltmer att vi hörde ihop. Kroppsspråket sade något om vilka vi var.

Som lärare såg jag framför mig möjligheterna i ett klassrum. Kombinationen Bothmergymnastik – Eurytmi gav två

kvaliteter, en själsligt andlig, en andligt själslig, med olika betoning kompletterande varandra. Under ett par år har jag deltagit i Maria och Per Linden Thells gymnastik på onsdagkvällen och Eurytmi på torsdag morgon, under höst och vår, men först nu upplevde och förstod jag kraften i Bothmergymnastiken och Eurytmins samverkan så tydligt och intensivt.

Deras samverkan fick mig att fundera: har detta med ”sammanfogningen och helandet“ av den tvådelade människan att göra? med min egen maskulina och feminina sida att göra; med vänster och höger kroppshalva, hjärna; med emotionell och rationell intelligens; med själ och ande; med hjärta och huvud; med Fadern i Höjden och Modern i Djupet i det vertikala; med Broder och Syster i det horisontella; med balansen, mitten och mellanrummet. Aningar och frågor uppstod utöver det synliga, konkreta kroppsspråket.

Robert Powell talade här på Ecotopia förra sommaren om att motmakternas angrepp på mänskligheten under den 8:e tolvårsperioden (2016-2028) efter Kristi återkomst i det eteriska 1933, gällde just ökad tudelning, splittring.

Helt klart framstod, hur som helst, att denna samverkan var kraftigt gemenskaps-bildande. Samtal uppstod under pauser som sällan uppstår mellan människor som aldrig träffats förr. Ett lyhört socialt lyssnande tränades på ett tvåfaldigt sätt under övningspassen. Gå, tala, tänka och matematik bl.a börjar ju utifrån kroppsliga erfarenheter. Liksom ett-åringen stapplande tränar upprättheten, det blivande jagmedvetandet, kändes det som att vi tränade det sociala lyssnandet som utbild, i riktning mot andesjälvet.

Kan detta vara en del av det vi överlämnar i Finska Viken som kulturbidrag till den framtida andesjälvssepoken. Där Lyssnandet och Intresset för den Andre kommer att vara grundläggande. Broder och Systerskap. Kan vi alltmer öva dessa kvali-teter i klassrum, studiegrupper och gemenskaper som frön. Som förkunskap?

Eftersom jag och min fru Eva varit knutna till Sophiaskolan här på Österlen, hop-pas jag att detta kan bidra till ett uppvaknande och nyfikenhet inför den framtida Sophiakultur Solovjev och andra ryska filosofer talat om. Att bli medveten om framtiden och riktningen i det dagliga nuet. En konkretisering och påminnelse om vad Owe Lemke talade om här för runt 29 år sedan.

I hopp om att detta Pingstseminarium bli en tradition.

Att arbeta med mysterie-dramerna

Brigitte Deck

För ungefär 8 år sedan fick jag frågan av Hans Lindmark om jag kunde tänka mig att hjälpa till med tre rader ur fjärde mysteriedramats sista bild, där Strader's sköterska skall överlämna hans brev till Benedictus. Arbetet med dramerna hade då pågått ett tag och man skulle nu bidra med en bild i samband med ett möte på Kulturhuset. Naturligtvis var svaret ja, men jag var så nervös för dessa tre rader att jag lyckades säga fel, vilket inte märktes förstas.

Efter ett tag fick jag en ny fråga av Hans. Kunde jag tänka mig att medverka i Källans Under ur andra dramats femte bild, det skulle framföras eurytmiskt och jag skulle vara en av vattendropparna. Ja naturligtvis! Jag kände ju väl till Källans Under, fresken av Arne Klingborg i Nya Huset på Mikaelgården.

Det förblev en favorit bland mina så småningom nio olika roller. Det kändes väldigt märkligt att varenda roll verkade just skriven för mig, var liksom en del av mig själv. De talade ur och till mig just då när jag fick gestalta dem.

Ofta övade jag texterna när jag cyklade eller väntade på bussen. Att prata fast man var ensam gick ju bra, alla gör ju det nu mera. Även om det aldrig gick att ta in allt innehåll så var ju nästan varje mening en helhet i sig som kunde fylla en hel dag med substans och värdigt innehåll. Jag saknar dessa stilla vägmärken.

Det har aldrig varit lätt för mig att studera antroposofi i grupp. Men genom detta konstnärliga, inspirerande arbete fick jag en möjlighet till gemensam fördjupning och samarbete. En brokig skara blev till en slags” mikaelsk familj” där alla var lika i sitt strävande, sitt sökande, sin utsatthet. Alla drabbades vi på olika sätt i ett fritt skapande i en levande andlighet.

I Arken eller på Kulturhuset kunde jag på ett lyckosamt sätt uppleva en helande helhet i mötet med publiken, ett skeende där vi alla var just - människor. I Kulturhusets stora vackra sal finns allt det som vi försökte förmedla, skapa och röra vid, i ett levande form- bild och färgspråk. Jag känner en djup tacksamhet över att jag fick bidra med att fylla denna plats med substans och i ögonblick av nåd få vara med när slöjorna skildes åt inför en större helhet.

Händelser i görningen bland gräsrotterna

*Det rasslar mellan grässtråna.
Vatten från källorna strilar mellan stråna.*

*Fuktigheten ömsom fryser, ömsom ångar:
krig eller fred,
hat eller vänskap.
Minnesbilderna sipprar genom det igenvuxna medvetandet,
en snårskog för dagliga vandringar.
Idag släpper vattenvägarna fram friskt källvatten
till rötter som torkat och törstar:
en gud besöker min själ.*

*Varför skulle inte trumpeter ljuda
i känslornas värld
lika väl som på slagfältet
för att samla skarorna till handling?
Skaror av känslor
kan lika gärna omringa och attackera
en bröstkorg,
som vildarna i skyttegravarna
under det förra sekelts två stora krig
kunde kasta sej fram och springa iväg
med dödsbringande vapen beredda till bruk.*

*Men, frågar du kanske,
vem blåser i trumpeteten?
Den gud som besöker min själ
och väcker mej till förmimmelsen av händelser i görningen
och till insikten,
att den värld trumpeteten sätter i rörelse
söker oss.*

*Händelserna växer.
Som en anstormning av mobiliserade demonstranter
från stadens ytterkanter
tar sej fram på smågatorna i mörka klungor
till stadens centrum
och där, som en svart, kokande lavaström
ur tidens vulkan
översvämmar historiens marknadsstånd, parkbänkar,
glasskiosker, promenadstråk
och själva öppningarna i stadsbygget
med klumpiga framtidskänslor
böljande kring bröstkorgarna
som otympliga luftballonger
från mänsklighetens tidiga,
ofullgångna försök
att behärska konsten att flyga.*

*En oartikulerad fientlighet tar sej ton,
och plötsligt framstår en fiende tydlig.
Samma trumpetstöt
som samlade skarorna
markerar det lovliga bytet,
likt jakthunden villebrådet med glada skall,
den ena stöten efter den andra.
Vi hör taptot svävande över torget:
Detta har hänt!
Detta har hänt!
Detta har hänt!*

*Ännu några timmar kokar folkhavet
som av en inneboende värme
mellan den ena människan och den andra.
Vi vill inte lämna varandra
och slingra oss tillbaka längs gränderna
till bostäderna i ytterområdena.
Torget är vårt hem.
Trumpeten låter höra sej,
och skarorna av känslor
låter händelserna klinga av
kring en lutrad och genomkorsad bröstkorg.*

*Vad hände egentligen?
Bara det, att en gud kom på besök,
och att min själ tog emot,
som ni märker.*

Lilian Goldberg

”Än vandrar gudar över denna jord”

Brigitte Deck

Huvudlektionens rytmiska del är gro-grunden för all inläring. Genom rörelse, sång, musik och recitation uppstår helhet, övas sociala förmågor och barnets livslust och inneboende kreativitet väcks till liv. Genom gemensam konstnärlig verksamhet öppnas dörrar till nya rum inom oss och mellan oss. Det händer ibland att klassrummet blir till en alldeles särskild mötesplats, till en källa som inger nytt hopp och förtroende.

Eleverna har just sjungit och reciterat ur ”Förklädd Gud” så att jag blivit alldeles varm om hjärtat. Hjalmar Gullbergs episka dikt, tonsatt av Lars Erik Larsson, handlar om guden Apollon, som blev sänd från Olympen för att ”försörja sig som dräng ett år” hos en bonde. Barnen känner till berättelsen och många andra därtill genom undervisningen, där vi har grekiskt mytologi som tema.

Eleverna tyckte omedelbart om både text och musik efter några smakprov, och till min stora glädje ville de lära sig hela verket. Vi sjunger en del av sångarna och så reciterar vi resten av texten.

Varje barn har sin egen vers, längre eller kortare, allt efter förmåga. De flesta valde själva en viss text som tilltalade dem. På något sätt föll allting på plats, som de kan bli ibland när det stämmer. Snart är det föräldradag, kanske vågar vi oss på ett framträdande då.

Även Johan, den tysta, autistiska pojken från Finnland är här. Han är med i klassen på vissa lektioner och han följer undervisningen på sitt eget sätt. Den senaste tiden har han börjat sjunga med ibland, och han säger till och med sin korta text på fyra rader. Jag måste börja åt honom, sedan fyller han i resten, på det viset kan man få honom att tala då och då. Han läser med lågmäld röst och med mjukt sjungande, finländsk brytning. Ibland lyser ett varmt leende upp de känsliga ansiktsdragen, och jag ser att han tycker om att vara med.

Vi har en favoritsång: ”Välsignelse följer i gudarnas spår om kappan än döljer hans gylene hår, så blomstrar den mark där han går. Han spelar för djuren, för solen, för skuren, där döden förlorar sin makt...”

Lite tankspridd nynnar jag melodin,

medan alla sitter och småpratar efter den lyckade övningen. Rätt som det är börjar de, en efter en, att sjunga med. Markus med sin fina, säkra stämma, Patrik, oroshärden, hyperaktiv, okoncentrerat, Erik, osäker och överkänslig, Mona, som lever helst i sin egen slutna värld m.fl.

Tio barn mellan elva och tolv år, som kämpar, triumferar, misslyckas, reser sig igen. Ställer jag samma krav på mitt eget växande?

Johan sitter med stora, drömmande ögon bredvid mig och bladdrar förstrött i texthäftet. Ibland fäster han blicken lite extra på några rader och nynnar med då och då.

”... där döden förlorar sin makt...!” sjunger barnen, trestämmigt, änglalikt.

Med ett litet ryck böjer sig Johan plötsligt mycket koncentrerad över texthäftet. Sedan möter han min blick, under bråkdelan av en sekund, så sveper hans ögon förbi mig – och nu håller alla andan.

Johan läser med varm, melodios röst:

*” Ej för de starka i världen
men de svaga,
ej för krigare, men bönder,
som har plöjt sin jordlott
utan att klaga,
spelar en gud på flöjt.
Det är en grekisk saga...”*

Det är som om tiden stod stilla, ingen vågar röra sig. Aldrig någonsin förr har vi hört Johan tala så länge, så närvarande och så tydligt. Det är som om vi alla hade förnummit ett himmelskt budskap. Lite förvånad, med ett blygt leende på läpparna, ser sig Johan omkring. Över hans fina, känsliga ansiktsdrag ligger ett skimmer av ljus och värme. Det är fortfarande tyst, bara långsamt släpper förtrollningen och jag ser hur alla är uppfyllda av glädje.

”Än vandrar Gudar över denna jord...” säger jag liksom till mig själv. Det är Markus vers – och han fortsätter på den:

*” En av dem sitter kanske vid ditt bord.
Tro ej att någonsin en Gud kan dö.
Han går förbi dig, men din blick är slö.
Han bär ej spira eller purpurskrud;
Blott av hans verkan känner man en Gud.
Den regeln har ej blivit överträd:
Är Gud på jorden, vandrar han förklädd.”*

Det är en högtidlig stämning i rummet, en liten människoskara har upplevt någonting stort. Och vi är alla lika.

(Namnen på eleverna är ändrade.)

7 frågor

Hanna Klingborg, lokalt språkrör för Miljöpartiet de gröna i Södertälje. Ledamot i partistyrelsen, ordförande för Järna kommunalnämnd mfl uppdrag.

Hur - var mötte du antroposofin?

Jag har gått i waldorfförskola och waldorfskola, Martinskolan i Stockholm. Efter klass 9 var jag på ett fantastiskt ungdomsmöte på Kulturhuset i Ytterjärna, och valde då att börja på Solvikskolans gymnasium. Långt senare studerade jag till waldorflärare med behörighet för grundskolan, under en period när Waldorflärlarhögskolan anordnade en gemensam utbildning med Lärarhögskolan och Stockholms universitet. Har jobbat en kort period som klasslärare och även på Ekobanken innan jag började med politiken på heltid.

Vad gör du just nu?

Just nu är jag mitt i EU-valrörelsen, det är intensivt men roligt att vara ute och möta människor.

Vad får dig att känna dig levande?

Att vara med vänner och familj, mina barn. Att vara kreativ och skapande, sjunga, laga mat. Att möta naturen på olika sätt, en midsommaräng, skogen, havet.

Vilket verk har gjort intryck på dig?

Svårt att välja något enskilt verk, men jag hade många starka konst- och kulturupplevelser som barn. Har ett nära förhållande till Rackstad-konstnärerna från våra somrar i Värmland, och blev djupt berörd av en del av den barn- och ungdomslitteratur som jag slukade under min uppväxt.

Är det något du saknar i den antroposofiska kulturen?

Här i Järna är vi privilegierade som har

ett så stort utbud av levande verksamheter, skolor, förskolor, biodynamisk mat och där det finns många personer som har kunskap och engagemang i dessa frågor. Så jag saknar väl egentligen att vara fler – en waldorfskola i varje stad i Sverige! Det finns nog intresse, men det är inte så lätt idag att starta upp nya initiativ och verksamheter.

Vad är du tacksam för?

Jag är tacksam för livet. Jag är tacksam för att leva i fred och i ett demokratiskt samhälle. Vi står inför stora utmaningar i världen och behöver samla kraft för att möta dem gemensamt.

Var ser du framtiden för antroposofin?

I Värna där jag är med i styrelsen (Värna är en branschorganisation för antroposofisk läkepedagogik och socialterapi) finns en härlig glöd och framåtanda. Nya idéer blandas med jordnära erfarenhet. Just den kombinationen av inre utveckling och praktisk verksamhet är en styrka hos den antroposofiska rörelsen, och jag hoppas att vi kan fortsätta på den vägen för att kunna bidra till framtidens utmaningar. En annan styrka är det internationella nätverket, där jag hoppas på fortsatt samarbete.

TILL MINNE

Till minne

Medlemmar som meddelats avlidna sedan förra numret av Forum Antroposofi.

Monica Dammeyer
* 1944-12-28, † 2024-06-16

Björn Skagerberg
* 1940-12-18, † 2024-05-15

Britta Drakenberg
* 1949-04-29, † 2024-05-07

Filip Henley
* 1950-06-17, † 2024-05-04

Christine Liebendorfer
* 1962-04-25, † 2024-04-15

Mariette Sylvén
* 1948-02-04, † 2024-04-09

Edith Frey
* 1935-02-25, † 2024-03-29

Vi tar gärna emot nekrologer över avlidna medlemmar, och även icke medlemmar som varit aktiva i antroposofiska sammanhang.

TILL MINNE

Monika Ossmark

* 1938-02-20, † 2024-02-27

Levnadsteckningen har sammanställts av Tobias Ossmark och Gunilla Wennerholm.

Monika föddes i Berlin som äldsta dottern till Robert och Katharina Rascher. Tre år senare föddes hennes yngre syster, Gudula. På fotografier från spädbarnstiden framträder ett liv i familjens vackert utformade villa i Berlin-Wannsee. Retrospektivt vet vi att det inte blev den idylliska uppväxt som bilderna antyder. Platsen blev tvärtom snart till "stormens öga" för det andra världskrigets grymma och förödande skeenden. Vi kan egentligen bara göra oss vaga föreställningar av vad denna tidiga barndom innebar. Pappan fick genom sitt yrke som arkitekt en krigsplacering i Bukarest dit familjen för en period kunde ansluta på besök. Genom vänner fick familjen låna en lantligt belägen bostad utanför Leipzig dit mamman kunde ta sin tillflykt med barnen. Vid krigsslutet kunde familjen efter umbäranden återförenas i mammans föräldrahem i norra Tyskland. Det var i ett hårt sargat land 1945 som Monika påbörjade sin skolgång på waldorfskola. Valet av skola var inte en tillfällighet. Pappa Robert, bördig från Wien, tillbringade själv sitt sista skolår på den nygrundade waldorfskolan i Stuttgart i början av 1920-talet. Även mamma Katharina, utbildad konstnär och grafisk formgivare, hade en orientering inom antroposofin. Internatet Schloss

Hamborn blev den första skolan. Senare, efter att föräldrarna byggt upp en ny tillvaro, hamnade hon i waldorfskolan i Wuppertal. Det blev en betydelsefull tid för Monika. Särskilt klasskamraterna fick en viktig roll, en kontakt som senare underhölls genom klassåterträffar. Bland dem fanns Etta Mittelsten Scheid och Konrad Schily (senare bekant som medgrundare till universitetet och kliniken i Witten-Herdecke). Monika avslutade sin skolgång i Hannover. Till skillnad från hur det ser ut idag hade vuxenvärlden vid denna tidpunkt fortfarande ett avgörande inflytande på studieval. Det blev studier i Freiburg för att bli diplomerad sjukgymnast. Studieåren var inspirerande och något som hon gärna återkom till senare i livet. Efter utbildningen hade Monika några kortare anställningar i Tyskland. Hon sökte sig norrut, bland annat på grund av besvär med migrän. Med sin yrkeslegitimation ville hon prova på att jobba utomlands. Det fanns tankar på att söka sig till Kanada. Men efter en längre resa som turist till Norden föll valet på Sverige. Det nya äventyret började 1963. Efter något år i Eksjö hamnade Monika i Örebro där hon träffade sin blivande make Jan Ossmark, som vid tidpunkten "satt ting" som jurist. I rask takt följde giftermål och familjebildning. Det blev naturligt att söka sig till makens hemstad och familjen fann sin plats först på Ekerö och senare i Bromma där barnen fick sin skolgång på Kristofferskolan. Andreas föddes -67, Ulrika -69 och Tobias -73. Hem och skola bildade en symbios. Här fick Monika möjlighet att slå rot, utveckla sina intressen i många riktningar och skapa de sammanhang som varade livet ut. Med Hermann Hesses diktarord "jedem Anfang wohnt ein Zauber inne" tog hon vara på de hjälpande krafter som visade sig i det nya livsavsnittet. Yrkesbak-

TILL MINNE

Esbjörn Stridell

* 1926-04-23, † 2024-03-12

Esbjörn Runo Stridell föddes i Östanbo i Hälsingland. Föräldrarna var lärare och de musicerade ofta och gärna tillsammans med de två söner Esbjörn och hans yngre bror Kaj. Så kommer tonerna in tidigt i Esbjörns liv. Hemmet präglades av öppenhet och respekt inför människans unika värde. Och den goda tonen i det mellanmänniska var en självklar del i umgänget med andra. Esbjörn har berättat att hans far lyfte på hatten då han mötte sina elever ute på byn. Föräldrarna hade också lärt sig esperanto, ett konstruerat språk som bygger på idealen att vårda relationer över gränser för att kunna värna om fred och frihet för mänskligheten. Även Esbjörn lärde sig det språket, som säkert stimulerade hans lyhördhet och ständiga intention att vilja förstå människor och bli en ambassadör för mänsklighet. Fortfarande till för några år sedan mailade Esbjörn på esperanto med en brevvän från ungdomsåren.

Intresset för teknik och uppfinningar vaknade tidigt. Som 10-12 åring tillverkade han en trådtelefon för att kunna tala med sin kamrat i grannhuset 70 meter bort. Förmågan att hitta konstruktiva lösningar behöll han under hela livet och det uppskattades förstås av omgivningen. "Det ska vi nog kunna ordna" var hans kommentar när han konfronterades med

grunden tog hon med sig i ombildningen till waldorflärare i människokunskap. Hon fann olika sammanhang där intressena för hantverk, kultur och religion kunde fördjupas. Med hennes sociala talang kunde även till synes lösa sammanhang få sin särskilda vikt.

Gunilla Wennerholm berättar om hur deras vägar korsades under denna tid och en livslång vänskap utvecklades:

"Monika Ossmark har betytt mycket för mig. Som trogen vän och inspirerande kollega.

Vi lärde känna varandra på Kristofferseminariet för blivande waldorflärare. Monika var van "Kristofferförälder" och jag ny förälder på Kristofferskolan, med familj, nyinflyttad från Buenos Aires, Argentina, där våra tre barn gått i en waldorfskola. Vi upptäckte att vi hade söner i samma klass, klass 8 på Kristofferskolan: Andreas och Jesper. Jesper fann en god vän i Andreas och blev väl mottagen i familjen. Det var betydelsefullt för honom som nykomling i skolan.

Monikas vänliga sätt och glada skritt var en del av den positiva stämningen i seminariegruppen. Hon var, kan man säga, en "waldorfauktorit" för oss andra i gruppen. Hon hade ju själv gått i waldorfskola och var uppvuxen med antroposofiskt orienterade föräldrar.

Hon var full av initiativ till att bland annat ordna fester i skolsammanhang. Då skulle maten vara god och vacker!

Det sköna var en del av Monika. Hon var själv vacker och klädde sig i utsökta färger och goda kvalitéer. Hennes hem var vackert och trivsamt. Hon var mycket generös på många vis och gästfri. Vi gjorde lärarresor tillsammans bl.a. till Goetheanum där hon var min entusiastiske guide.

Vi var båda sjukgymnaster och hade ett gemensamt intresse i sjukgymnastiken. Den antroposofiska människosynen och helhetstanken öppnade nya möjligheter för oss i vårt yrkesliv. Jag hade funnit Bothmergymnastiken där Monika kom att stötta i arbetet att starta en Bothmergymnastikutbildning och var också med att bilda den. Förutom arbetet med kursupplägget, undervisade hon i anatomi där studenterna till exempel under hennes inspirerande ledning målade anatomiska planscher. Här lyste hennes konstnärlighet och pedagogiska intresse. Hon var en uppskattad lärare och kollegiemedlem.

Monika var den första sjukgymnasten på Vidarkliniken i Järna. Det var långa och många resor från Stockholm till Järna. Monika hade även egen praktik i Hälsans hus i Stockholm.

Efter pensioneringen tog Monika initiativ till att bilda en liten studiegrupp med några seminarievänner och kollegor från Kristofferskolan. Hon bjöd oss hem till sig för trevlig samvaro med lunch och därefter studium. Först läste vi "Frihetens filosofi" och så småningom Karmaföredragen. Denna vår lilla "Karmagrupp" gjorde också kulturella utflykter tillsammans och träffades ända fram till pandemin.

Monika fick svårt med sin kropp och blev allt svagare och fick flytta till en lägenhet på Löjtnantsgården för vård- och omsorgsboende. Vi hade kontinuerlig kontakt, mest genom långa telefonsamtal.

Jag beundrade hennes livslust och intresse för omvärlden och vad som hände runt omkring i smått och stort. Jag hörde henne inte klaga över sina kroppsliga besvär. Hon berättade om intressanta politiska program på tysk TV som hon följde med intresse. Monika höll reda på konst och kulturevenemang och hade kontakt med sina vänner.

I ljusst minne, Gunilla Wennerholm."

ett praktiskt problem. Utifrån detta överraskar det inte att Esbjörn söker in på KTH för att bli flygingenjör. Samtidigt uppmärksammar hans lyhördhet tidens nya toner. Han hör ett föredrag av Aare Waerland om betydelsen av riktig näring och beslutar sig för en hälsosammare livsstil. Andra världskrigets dova klanger och disharmonier väcker nya övertygelser och beslut. Esbjörn inser att världen bara kan bli en bättre plats om man börjar med att ta hand om barnen och ger dem en god uppväxt. Så byter Esbjörn livsriktning och utbildar sig till lärare på seminariet i Linköping. År 1951, 25 år gammal tar han sin lärarexamen.

På hälsohemmet Kiholm sker ödesmöten med bland andra Ragnar Rudholm och Sture Nord. Kring brasan musicerades och man hade inspirerande samtal om livsfrågor. En gemensam plan börjar så småningom att växa fram hos kamraterna. Man ville försöka skapa en meningsfull skola för rotlösa, utsatta storstadsbarn. Den första kontakten med antroposofi och waldorfpedagogik får vännerna när de tillsammans besöker ett föredrag i Stockholm som handlar om vägar till en ny pedagogik.

Ragnar och Esbjörn gör en motorcykelresa genom Europa och kommer i kontakt med fler nytänkande pedagoger. I England sker så nästa ödesmöte när Esbjörn träffar sin Inkie, (Ingeborg Voedisch) på Hawkwood Collage, en antroposofisk folkhögskola.1956 gifter de sig. En kort tid arbetar Esbjörn inom Camphill, sedan som lärare i Tullinge. Han hinner också med ett år på Waldorflärrarseminariet i Stuttgart innan det är dags att sätta planerna på en helhetsskola i verket. Inkie och Esbjörn går helhjärtat in som pionjärer och medarbetare – med allt vad det innebär av uppofringar- när Dormsjöskolan grundas 1958. Till att börja med bor och lever man tillsammans med eleverna.

Nya toner ansluter sig till deras liv då barnen Olov, Solveig, Gabriela och Sigyn föds. Vardagen måste komponeras på nytt för att alla toner ska komma till sin rätt och familjen flyttar först till Kloster och sedan till huset på Notudden. Även om det alltid fanns mängder med uppgifter, så var Esbjörns hållning och budskap till familjen; ”Jag är inte stressad, jag har bara mycket att göra”. Efter Dormsjöskolans pionjärtid förändras arbetsuppgifterna. Esbjörn lägger stor vikt vid att värna om gemenskapen och stärka den så kallade ”Dormsjöandan”, att alla behövs och att var och en gör sitt bästa – något

som blir en positiv kraft för helheten. När Dormsjöskolans organisation behöver förnyas tar Esbjörn kontakt med Hans Brodal, SEA (Social Ecology Association) för att tillsammans med medarbetarna arbeta fram Dormsjöskolans framtidsbild och inriktning. Samarbetet med SEA fortsatte under många år. Under ledning av Hester Renouf och Hans Brodal har flera hundra personer från Norden deltagit i SEA’s kursverksamhet på Dormsjöskolan. Den goda tonen från sin barndom klingar vidare hos Esbjörn, blir en gemensam nämnare som alla kan mötas i och stämma in i även om åsikterna ibland går isär. Esbjörn kunde konsten att hitta det rätta tonläget, hade en stillsam inre hållning som innebar att man inte alltid måste framtona sina egna ståndpunkter. Hans varma humor och ordvitsar bidrog också till att förstärka Dormsjöandan.

Musiken fick en avgörande roll i hans liv – både för skolan och den egna familjen. Varje fredag, år efter år, ledde Esbjörn fredagssången med elever och medarbetare. Och han missade inte heller sin dagliga stund vid pianot när han kom hem. Gestaltandet och firandet av högtider var viktiga för honom och han var angelägen om att eleverna skulle få uppleva olika stämningar under året. Tillsammans med Sture och Inkie bar han den musikaliska inramningen vid årstidsfesterna under många år. Vid dessa tillfällen bidrog Esbjörn gärna med fångslande berättelser, så som till exempel Ljuslågan av Selma Lagerlöf.

Esbjörn använde sig inte bara av ord och ton. Han kunde också illustrera ett budskap som han ville få fram genom att tecknande illustrera sina tankar. Esbjörn var mycket mån om att varken människor eller betydelsefulla händelser inte ska falla i glömska – vare sig det gäller den egna familjehistoriken eller Dormsjöskolan. Så skrev han boken Dormsjöskolan- Återblick på ett lärorikt halvsekel (2008). Många människor har inspirerats av Esbjörn. Hans liv har utlöst en våg av toner som liksom frön såtts ut och inspirerat till nya kulturinitiativ. Dormsjöskolans medarbetare inspirerades att starta förskolan Snödroppen och Annaskolan, Hedemorabygdens Waldorfskola som idag har funnits i över trettio år.

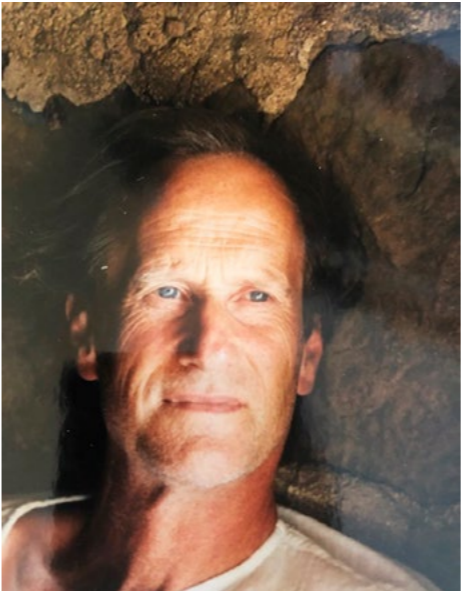
Esbjörn behöll nyfikenheten på livets gåtor under hela sitt liv. Vad är livets mening? Vad sker före födelsen – efter döden? Ledtrådarna för sina funderingar hittade han främst i antroposofin och som medlem i den fria högskolan. Han

var dessutom förbunden med Kristensamfundet och bar initiativet till församlingens verksamhet i Dormsjö tillsammans med Inkie. Familjen betydde mycket för Esbjörn, barn, barnbarn och barnbarnsbarn hade en central plats i hjärtat. Helhjärtat stödde han också Inkies olika aktiviteter. Vare sig det gällde att ordna för getterna eller de 17 bikuporna, så stod han hjälpsam till förfogande. Åren som pensionär gjorde de båda också många och långa resor tillsammans. Inkies bortgång för fyra år sedan – efter 64 års äktenskap – gick säkert inte spårlost förbi hans själ. Ändå tappade han inte intresset för tillvaron. Han fortsatte att vara en glädjespridare också på Vinstragårdens äldreboende, där han kallade den vårdande personalen för sina kollegor. Hans varma humor och respekt i mötet med andra människor följde honom in i det sista.

Och även om Esbjörn nu spelat färdigt för den här gången på sitt jordiska instrument, så kan vi vara förvissade om att han också i fortsättningen kommer att inspirera och vara tongivande för alla som brinner för läkande pedagogik och barn och ungdomars väl. Esbjörn bröt upp från vår tillvaro den 12 mars, några veckor innan han skulle bli 98 år.

Ylwa Breidenstein, präst i Kristensamfundet
Solveig Tjärnstig
Sigyn Stridell

Philip Henley

Philip Henley i en av sina målningar.

Philip Henley

∗ 1950-06-17, †2024-05-04

Tidigt på morgonen den 4 maj vid soluppgång, med den första fågelsången gick Filip över tröskeln till den andeliga världen. Det var den första riktiga sommar dagen, solig och varm och vi kunde uppleva hur allt i naturen öppnade sig för att växa in i ljuset. Denna dagen följer Filip den stora strömmen av kärlek som lyfter sig mot himlen.

Filip John Stuart Henley föddes 17 juni 1950 i Taplow utanför London. Hans mamma Lilanna var norsk och pappan John Henley var från London. De gifte sig 1949 och Filip blev född året efter. År 1952 kom brodern Peter. Då Filip var tre år flyttade mamman med barnen till Norge på grund av dålig ekonomi. Där bodde de i ett halvt år tillsammans med Lilannas föräldrar. Som vaken storebror räddade han sin ett år gamla bror som hade ramlat i en damm på gården.

När han var fem år började han i den lokala kyrkskolan, vilket innebar firandet av årstidsfesterna i kyrkan med skolan. Föräldrarna blev så småningom aktiva medlemmar i kyrkan och familjen deltog regelbundet i söndagens gudstjänst. De hade ett mycket varmt och glatt förhållande till kristendom, som blev ett positivt inslag i livet.

Filip upplevde själv att han hade haft en lycklig barndom och uppväxt, han var omtyckt och hade många vänner. I skolan var han duktig i de olika ämnena och fick även hoppa upp en klass och börja på en så kallad grammar school för pojkar. Han

älskade tidens musik, särskilt The Beatles och var en charmig kille, som målade och tecknade jämt och utvecklade en förmåga att måla akvarell. Arkitektur gav möjligheten att rita och var samtidigt ett ”riktigt” yrke. Detta blev hans yrkesval.

1974 blev han färdig arkitekt 24 år gammal, därefter jobbade han några år på ett renommerad arkitektkontor i London. Då hans mor dog i cancer 1976 reste Filip hem till sin far, för att ta hand om honom. Året efter deltog han på en festival i London och där hittade han en broschyr från Rudolf Steiner House med erbjudande om en målningskurs. Han anmälde sig och fick kunskap om en ny form för arkitektur i Järna, som väckte intresset.

År 1978 flyttade han till Norge för att komma närmare sina norska rötter. Han fick anställning på ett arkitektkontor i Oslo, men åkte efter kort tid på det årliga arkitektmötet i Järna. Där trivdes han direkt och upplevde en gemenskap som han inte hade hittat i Norge. Efter 18 månader flyttade Filip till Järna för att gå allmänna linjen på Rudolf Steinerseminariet. Han arbetade också i gruppen som målade tavlorna till Liljevalchs-utställningen. ”Den ofullbordade funktionalismen” 1980.

Filip var sökande och nyfiken, han reste till Finland för att se på Alvar Aaltos byggnader, till Kalifornien för att gå en österländsk meditationskurs, och samtidigt besökte han olika antroposofiska verksamheter. Han ville förstå hur den antroposofiska arkitekturen verkade in i människans vardag och fick då rådet av Fitz Fuchs att söka jobb på Mikaelgården. Där arbetade han i flera år, och det blev en mycket lärorik tid i mötet med båda barn och vuxna. På Mikaelgården träffade Filip sin blivande hustru Lena. De gifte sig i Kristensamfundet i London, och 1982 föddes dottern Theresa. Lenas barn från det tidigare äktenskapet, Marja och Gudmund, var med på bröllopet. Även om övergången blev en prövning för båda de första åren, blev Filip en mycket omsorgsfull extrapappa. Han fanns alltid till för barnen under uppväxten och även senare för deras barn.

Under fyra år arbetade och bodde familjen på Solberga. Filip arbetade också ett halvt år i Forest Row där han var med på utvecklingen av Emerson Collage och fick olika uppdrag inom den antroposofiska rörelsen i England. När han kom tillbaka till Järna igen fick han uppgiften att rita Tunabergs äldreboende. Byggnaden blev ett uppmärksammat exempel på ekologisk arkitektur och representerade Sverige på en utställning i samband med en internationell arkitekturkongress i Chicago.

År 1994 gick Filip och Lena skilda vägar. Det blev en svår upplevelse för Filip. Han fick en lägenhet på Norrtuna och Theresa bodde hos honom på helgerna. De utvecklade ett mycket nära förhållande, åkte på sommaresemstrar tillsammans, tagluffade till Barcelona, och seglade med vänner till Mallorca. Vartannat år åkte de till England för att hälsa på hans familj. Efter att Theresa hade fyllt 16 år bodde hon hos sin pappa på heltid. Hon upplevde sig mycket älskad och förstådd av sin far.

I slutet av 1990-talet var det lågkonjunktur och ont om uppdrag som arkitekt. Ekonomin var dålig och det hände att det bara stod en ”brunost” och en burk English marmelade i kylskåpet, men Filip klagade inte. År 2001 träffade han Eva Melander. De blev snabbt ett par och flyttade tillsammans till en gård i Mölnbo där han fick hjälpa till som stalletdräng. Under 1990- och i början av 2000-talet blev Filip mycket engagerad i Bildsektionens arbete inom Antroposofiska sällskapet. Han var med i initiativgruppen och fortsatte som samordnare för sektionen fram till 2018. Han var också initiativtagare till och arrangerade arkitektmöten.

Under denna perioden fick Filip frågan om han ville vara med i Antroposofiska sällskapets styrelsearbete. Där var han ledamot i sju år, ofta som sekreterare på möten. Hans engelska kultiverade sätt att förhålla sig hade en god inverkan på gruppen. Han var lett att samarbeta med och ville gärna vara andra till lags. I allt han gjorde var han mycket genomtänkt och noggrann, och han gillade intellektuella utmaningar. Med humor och glädje kunde han lyfta fram det glada och positiva hos andra. Han hävdade inte sig själv, utan arbetade troget och tålmodigt i det stilla. Han hade en lugn och följsam smidig vilja och var ständigt beredd att hjälpa. Relationerna till familjen, vänner och kunder var viktiga. I många år ritade, klippte, och klistrade han julkort, varje år lite annorlunda och mer finurligt, som han skickade ut till sina kunder från Prisma arkitektkontor.

2007 flyttade Filip och Eva till Tuna gård i Järna och året efter fick Filip anställning som stadsarkitekt i Trosa kommun där han stortrivdes fram till pensionen i 2015. Samma höst bestämde han sig för att gå pilgrimsleden, caminon, från södra Frankrike till Santiago de Compostella. Filip lärde sig också att arbeta med lera. Han gjorde bland annat krukor och små hus som man kunde sätta ljus i, som han delvis kunde sälja på marknader och i butik. Så småningom gick han med i Global school, ett initiativ av Yeshajahu Ben Aharon. Målet med denna skola är att

bygga en gemenskap som kan bli till ett hölje för den eteriska Kristus. Detta arbetet har varit en central del av hans liv under de sista åren tillsammans med Eva och andra kollegor runtom i världen.

Filip och Eva fick leva tillsammans i 23 år. De kompletterade varandra, och med sina olika personligheter kunde de också lära mycket av varandra och om sig själva. De delade bland annat ett trädgårdsliv på gården och det att arbeta med jorden var något helt nytt för Filip. De gjorde också många härliga resor till sydliga trakter för att uppleva och vandra i gammal natur och kultur.

Filip hade en ljus och lättsam sommar natur, men han hade också en tyngd förankrat i bröstets omedvetna djup, som 2021 manifesterade sig i sjukdomen lungfibros. Det förekom även lungsjukdomar tillbaka i släkten. Sjukdomen utvecklade sig ganska fort. Han blev mer och mer andfädd och fick vila mycket, men han verkade aldrig orolig eller rädd. Hans starka förtroende för ödet och för meningen med livet gjorde att han efter ett tag också kunde säga "ja" till sin sjukdom. Genom sitt outtömliga tålmod och sin uthållighet lärde han sig att medvetet andas på ett nytt sätt och reglera luftströmmen, så att motståndet och tyngden blev hanterbara. Kanske har han på detta vis fört in medvetenhetsljuset i sitt djupare inre och därmed kunnat förlösa det förflutnas tyngd. Han blev inte bitter, råkade inte i konflikt varken med sig själva eller andra människor, och när ett problem dök upp tog han det inte som problem, utan gjorde det bästa ut av det. Genom sjukdomen kom Theresa och Filip återigen närmare varandra. De hade många djupa samtal om livet, döden och tillvaron på andra sidan. De gjorde också en sista resa tillsammans till Norge.

2023 tog Filip initiativet till att samla, översätta och illustrera en bok med berättelser om den fjärde konungen. Boken trycktes innan jul 2023. Samma höst, precis när han hade blivit färdig med illustrationerna, drabbades han av en stroke som resulterade i att han inte kunde kontrollera sin högre hand i samma utsträckning som tidigare. Detta var en sorg för honom. För att öva upp handens rörlighet övade han idogt att forma bokstävarna till små meningar.

Relationer och bekantskaper var en viktig del av Filip's liv. Han hade bekanta i alla världsdelar och betydde mycket också för sina barnbarn, Alfred och Vincent, för Marjas barn. Hans sociala, ljusa lätta sinnelag hade en förbindande verkan på omgivningen. Även om sjukdomen tog mycket kraft av honom var han alltid vänlig och full av tacksamhet.

När Filip kände att tiden var inne kunde han med fast beslutsamhet ta steget och lämna jordelivet bakom sig. I försoning och stillhet kunde han frigöra sig från jordtyngdens hölje. Han såg förlöst och fridfull ut när han låg i öppen kista i kyrkan. Eva, som hade följt Filip genom hela sjukdomen, upplevde att han in i det sista hade ett obändigt tålmod och en uthållighet. En tillit och en stark tro som hade följt och burit honom genom livet likt ett "Guds barn" in i det sista och med ett leende som visade; "jag mår bra"! I en ström av tillförsikt har han nu förbundit sig med den eviga allomfattande kärleken.

Texten är en sammanfattning av Ragnhild Nesheims tal under begravningshögtiden efter samtal med familjen och utifrån Filip's egen livsberättelse.

*

En hälsning från Filip Henleys bror, Peter.

Jag beklagar att jag inte kan vara tillsammans med Filip's goda vänner idag, men jag är tacksam att ni kommer för att dela era tankar när ni firar min bror Filip's liv. Han var i sanning en vacker andligt sinnad man som ägde en ren godhet. Ni blir säkert inte överraskade över att prästen i vår församling för många år sedan tyckte att han kunde bli en utmärkt präst.

När Filip och jag växte upp slogs vi aldrig med varandra och det växlades knappast ett enda elakt ord mellan oss. Vår mamma från Norge bidrog till att göra somrarna mycket speciella. Vi fick uppleva strålande sommardagar med frukostar i trädgården och resor utomlands till hennes hem i Holmestrand, dit alla våra kusiner kom och behandlade oss som kungar. Vilka lyckliga dagar!

Filip var en så omsorgsfull och duktig bror, allt verkade enkelt för honom, för

mig var det motsatt. Men eftersom hans sovrum låg bredvid mitt spelade det ingen roll. När jag fastnade med hemläxan kunde jag bara gå in till honom, och det kändes som om ett ljus tändes i mitt huvud, som visade mig hur enkel lösningen var. Bara att vara i hans närhet gjorde detta möjligt.

I gymnasiet var jag Filip's lillebror, vännerna tyckte att han hade det coolaste namnet. Filip med ett F, så coolt! Därför blev mitt liv väldigt enkelt och Filip's vänner accepterade mig som del av deras grupp. Vi hade oerhört mycket roligt på Beatles' och Beach Boys' sextioal med många fester och möten med flickor, naturligtvis - underbart!

Vi reste tillsammans till Sverige och Norge, och var alltid lyckliga i varandras sällskap. Han var verkligen den bästa bror någon kunde önska sig, aldrig förväntade han sig något av någon. Hur annorlunda hade inte mitt liv blivit om han hade stannat i England. Han såg dock mer skandinavisk än brittisk ut, så kanske var det oundvikligt att han bosatte sig i Sverige.

Jag kommer att sakna hans besök, hans humor och tålmod, han var en kär bror. Filip's största stolthet och glädje var hans vackra dotter, Theresa som har samma goda hjärta som sin far. När han visste att hon skulle komma besök lyfte det alltid hans humör.

Välsigna dig min stora bror för det underbara liv som vi delade tillsammans.

*

Jag lärde känna Filip Henley första gång genom arbetet inom Bildsektionen i Sverige. Vårt samarbete började med den stora internationella konstkonferensen i Järna under pingsten 2004. Filip hade varit aktiv inom sektionen flera år innan och nu hände det att han fick ansvaret för planeringen av konferensen tillsammans med en grupp konstnärer. Programmet var omfattande, vi brottades med olika åsikter och frågeställningar, men Filip var mycket systematisk och ståndaktig. Han hade ett stort tålmod och förmågan att bortse från onödigt kritik. Med stort lugn genomförde han planeringen och ledningen av konferensen, och han växte genom arbetet. Under några solliga försommar dagar samlades människor från flera länder i Järna i ett inspirerande samarbete med föredrag, workshops och konstnärliga övningar. Stora gemensamma målningar kom till ute på gräsmattan. Det blev det sista stora konstnärsmötet i Järna hittills, en tradition som fortfarande hålls vid liv under pingsten i andra länder.

Akvarell av Filip Henley

De kommande åren fortsatte Bildsektionen sin verksamhet med studium och samtal. Arbetet hade sina upp- och nedgångar. Det var svårt att hitta en gemensam nämnare och konstnärerna uteblev. När vi efter en period hade ägnat oss åt ett arbete med klasstimmarna och det bara var fyra deltagare kvar, kom vi på att det var dags att ändra arbetssättet. Vi blev då överens om att öppna sektionen för alla som var intresserade av konst och antroposofi, oftast på ett mycket individuellt sätt. Det var ett kontroversiellt beslut; var det en "riktig sektion?" Själv ansåg jag att engagemang och liv var viktigare än principer och idag verkar som om Dornach håller med. Vi flyttade också över till Prisma arkitekter i Järna, där Filip hade sin arbetsplats. Här fanns en rustik verkstadskänsla och lokalen var mer tillgänglig än rummen i Kulturhuset.

Det kom en ny anda in i arbetet. Filip och jag utvecklade ett program tillsammans med temakvällar och anföranden av flera konstnärer. Det blev livliga, ibland lite stormiga möten, med mycket olika teman. Konstnärerna kom tillbaka, ibland var vi över 20 personer. Som svariga för sektionen kompletterade Filip och jag varandra. Jag var mer dynamisk. Filip var ett stort stöd, en mycket trogen själ med en tjänande hållning. Han var lyssnande, hävdade aldrig sin vilja, utan vilade i sig själv och deltog inte i tävlingen kring skärpa, klokskap eller vad som är den "rätta impulsen". Vi var båda överens om att kvaliteten i det sociala talar mer om den andliga "nivån" än det man har i huvudet. Fast denna balans blev det väl lite si och så med. Filip var erfaren och beläst, när han själv någon gång höll ett anförande var det mycket noggrant genomarbetat och innehöll ibland små "övningar" eller överraskningar.

Jag har också fått umgås med Filip i flera privata sammanhang, det blev ny-

årsfiraden och födelsedagskalas. Filip var återhållsam, ibland förädd, men han hade en skygg värme, glimten i ögat och en lekfull humor. Man märkte att han hade ett eget inre rum där det liksom pågick en ständig strävan och en tyst undersökande tankeverksamhet. Kära Filip, jag är mycket tacksam för tiden vi fick arbeta tillsammans som kollegor och vänner. Jag ser dig resa vidare på din väg i den årstid då du föddes och passade bäst, in i den andliga världens ljus och lätthet!

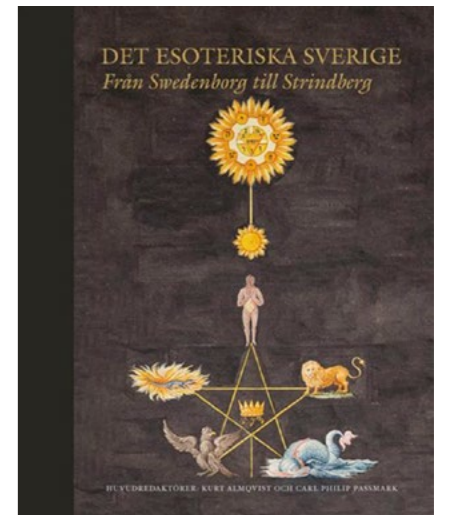
Berit Frøseth

*

Hösten, 1978, fick jag en inbjudan från Arne Klingborg att delta i produktionen av en stor utställning om arkitekturhistoria. Utställningen skulle äga rum på Liljevalchs konsthall under sommaren, 1980, och en ateljé inreddes under sommaren 1979, i köket på Bruno Liljefors gamla villa i Järna. Vår första medarbetare blev Peter Hermelin, som nyligen återvänt från en praktik som trädgårdsarbetare på Mainau. Peter och jag fick i uppdrag att åka till Stockholm för att skaffa böcker från olika bibliotek och köpa konstnärsmaterial till konstnärerna som skulle anlända en efter en, under de följande tio månaderna.

De tidigaste kom från konstnärliga linjen, bland andra Susanne Rasmussen, Jostein Saether och Bengt Ahlin. Och så kom en volontär från Solbergahemmet, Filip Henley. Med honom kom skratet till ateljén. Han jobbade heltid och hade inte mycket fritid då han kunde vara med oss, men varje gång fick vi uppleva hur det gamla köket lyftes med den slags spiritualitet som bara de välsignade kan sprida. Det blev med tiden över 60 konstnärer som bidrog till utställningen var och en på sitt sätt, men Filip kunde fylla rummen med vitsar och värme på ett unikt sätt. Han var alltid noggran med att inte ta för mycket plats, och han delade med sig av sina humoristiska insikter och finurliga iakttagelser med oförglömlig generositet och taktfullhet.

Eleanor Edwards

Det esoteriska Sverige

Eleanor Edwards

Bokrecension "Det Esoteriska Sverige, från Swedenborg till Strindberg"
Redaktörer: Kurt Almqvist och Carl Philip Passmark
Bokförlaget Stolpe, Stockholm, 2023

Tillsammans med Carl Philip Passmark, project manager på Bokförlaget Stolpe, har Kurt Almqvist, vd för Axel och Margaret Johnson stiftelse, gett ut "Det Esoteriska Sverige, från Swedenborg till Strindberg", Bokförlaget Stolpe, Stockholm, 2023. Redaktörerna har samlat 14 författare/expertter som presenterar Sveriges esoteriska historia, från mitten av 1700-talet till mitten av 1900-talet, med syfte att visa hur okulta strömningar påverkar svenska konstnärer och författare.

I förordet, presenterar Almqvist grunderna till akademisk forskning i esoterism, först i Antoine Faivres definition av begreppet "västerländsk esoterism", och sedan i studierna genomförda av forskare från Warburg institutet: Aby Warburg, Raymond Klíbansky, Erwin Panofsky och Fritz Saxl. Den mest relevanta av dessa forskare i detta sammanhang är finlandssvensken Sixten Ringbom som gav ut "The Sounding Cosmos" 1970, en bok vars innehåll skakade om konstvärlden med dess citat från Wassily Kandinsky angående hans utprägglade intresse för det spirituella i konsten.

Boken har tre delar. Den första består av nio essäer som handlar om olika former av esoterism i Sverige, bl a Gnosticism, Swedenborg, frimureriet, Edelweiss Förbundet, Teosofi, och Antroposofi. Den andra delen innehåller åtta essäer om olika författare: Stagnelius, Ehrenborg, Rydberg, Strindberg, Lagerlöf, Fröding, och Fridegård presenteras i korta drag. I den tredje delen är det bildkonstnärer som presenteras i fem essäer, huvudsakligen av Klint, Kleen, Aguéli och Milles.

Vidare i förordet, gör Almqvist en snabb redovisning av upplysningstidens romantik och av romantiken i sig. Han glider därifrån till Rudolf Steiners själv uttalade önskan att inte sväva runt bland ”okontrollerade känslouttryck”, utan istället skapa en vetenskaplig struktur genom, i första hand ”den egna moraliska utvecklingen”, och sedan ”skolningsvägen” där självkänedom utvecklas, medan man tränar specifika övningar som ska leda till ”universal kunskap och kosmiskt medvetande med kristna förtecken.” (Sid 9)

Boken är en antologi på 338 sidor med väl utvalda illustrationer, fotbilder, och fina konstreproduktioner. Bidragen är skrivna av professorer, forskare, och konsthistoriker, alla fackkunniga inom var sitt område. Johnsonstiftelsen har som praxis att samla ihop experter kring ett ämne, ofta i form av en konferens där de byter synpunkter och sedan ger ut en rapport eller en bok. Boken i sig kan fungera som grund för flera avhandlingar och djupare forskning.

Utöver förordet skriver Almqvist ett fullpackat bidrag om Hilma av Klint. Det finns inte många människor som har tillbringat så många timmar med av Klint som Almqvist har. Boken fokuseras till stor del på de esoteriska strömningar som fanns i Norden under slutet av 1800-talet. Af Klint var inte den enda konstnär som påverkades, men hennes produktion under sextio år var enastående. Almqvist manövrerar genom en komplex och skiftande historia, från de så kallade ”hermeneutiska skrifter” till den invecklade brytningen mellan teosoferna och antroposoferna strax före Första världskriget. Reproduktionerna som illustrerar essän är så mycket vackrare än alla tvister som nämns, att man blir frestad att hoppa över texten, hur gedigen och välformulerad den är.

Karen Swartz, forskare på Åbo Akademi, där Ringbom var professor tidigare, skriver ett livligt och provocerande bidrag

om ämnet ”Antroposofi i Sverige.” Hennes inledande ord, ”Antroposofin skapades av en religiös entreprenör, den österrikiska esoterikern Rudolf Steiner...och uppstod som en ny produkt på en alltmer brokig marknad” (sid 113) är obetalbara. Swartz forskningsområde är just organisationsteori i samband med nutida religiösa rörelser. I en tid då, t ex, det biodynamiska jordbruket har blivit upphovsman till en hel ny finansieringspraxis som kallas för CSA, community supported agriculture (samhälls burna jordbruk), kan det vara ytterst relevant att titta på antroposofi från ett företagsekonomiskt perspektiv.

Swartz visar respekt för verkligheten att den antroposofiska skolningsvägen, med bestämda övningar, meditationer och grundläggande texter, och ändå i slutändan var och ens eget arbete. Numera får alla arbeta individuellt för att kunna uppleva klarhet. Man arbetar också i grupper, i kollegier och i företagsformer, men utan den individuella strävan blir det inte någon effektiv inre eller yttre metamorfos. Det kan vara därför som Dan McKanan, professor på Harvard Divinity School, i ”Eco-Alchemy, 2017, påpekar att de biodynamiska jordbruken arbetar mer och mer med och inom samhällen där de finns, via skolor, serveringar, tjänsteföretag och andra verksamheter, så att en bred och öppen publik har möjligheten att ta del av den antroposofiska produkten, dvs dess individer, dess initiativ och dess ideér.

Hjärtligt välkomna till boksläppet av min andra bok:

Världen är i Waldorfskolan

Bokreleasen hålls i Robyggehuset i Ytterjärna den 12 oktober kl 13.00.

Det är fritt inträde och boken kommer att säljas till förmånligt pris.

På plats berättar jag lite om mina intentioner med boken och om mina samtal med människor på olika waldorfskolor i världen.

Hoppas vi ses där
Jens Möller

Så mycken kärlek

Nina Ljungquist

Bokens titel:
Världen i Waldorfskolan

Författare:
Jens Möller, 2024

Så mycken kärlek

· till barnet, till människan, till de höga idealen!
Jens Möller kommer ut med en ny bok där han refererar till sagor och myter som berättas i waldorfskolan och som hjälper barnen att hitta sin inre kompass för vad som är rätt och fel.

Jens gör utblickar till en rad förgrundsgestalter sedan 1000-tals år inom filosofi, religion, psykologi och ger stöd för sin uppfattning att redan de små barnen förstår vad som är rätt och fel. Varifrån kommer den insikten? Inget som vi lärt oss – den ligger i våra gener. Är det möjligt?

Vår upplevelse av mening är grundläggande för hur vi orkar med livet. Det är viktigt vad vi gör oss för bilder om världen och om oss själva. När läraren ser eleven kanske inte i första hand som hon är utan som hon har potential att vara – då ger man barnet de bästa förutsättningarna. Detta gav redan Goethe uttryck för!

Allt berättas med den entusiasm som är så utmärkande för Jens. Han frågar:

”Varför blir den lilla grupp som humanismen tillhör, den som inte tror på något andligt, så tongivande och högröstade i frågan om religiösa inslag i skolan i den offentliga debatten?”

Jens kommenterar hur det framhålls att svenskarna blivit mer sekulariserade, bara ca 5 % går i kyrkan. Hur var det för 100 år sedan? Samma situation, vilket beskrevs i

DN i en artikelserie 1928! Hur vårt förhållande till det andliga ser ut i verkligheten har studerats av European Values Study. Sedan 1980 har de med tioårsintervall genomfört en stor enkätundersökning med den här frågan. Det visar sig att 17% av alla tillfrågade tror på en personlig Gud och 47% tror på någon slags andlig makt eller kraft. Det visar sig alltså att 64% tror på en andlig makt eller kraft, precis det som morgonspråket i waldorfskolan beskriver. 18% är osäkra, och 18% är direkt negativa. Dit hör de som absolut inte vill ha någon form av morgonspråk som inslag i sina barns undervisning, men de väljer förmodligen inte heller waldorfskolan som skolform för sina barn!

Solvik

Berit Frøseth

Häftets titel:
Solvik

Författare:
Merete Løvlie

Merete Løvlie har skrivit ett häfte, Solvik, som är en kort och glad berättelse om Solvikskolans utveckling 1980 – 2010, då Merete själv var verksam som lärare, de senaste åren som rektor. Hon var en av skolans grundare och syftet har varit att visa för dem som inte känner historien hur skolan växte fram som ett socialt konstverk. I inledningen nämns hur Nibbleskolan delades och blev till Örjanskolan och Solvikskolan.

Från början var Solvik knappast en ”vanlig Waldorfskola”. Lärarna ville tolka Waldorfskolans kursplan på ett nytt kreativt sätt och bland annat skapa en skola där barnen räknades som medarbetare.

Merete skildrar hur sagolika lerhus, Pärulan och Tornet, byggdes med hjälp av kunniga byggledare, som Agne Fredricson, Lars Fredlund och Roc Desax. Det var Adelheit Werts som föreslog lerbygge som hon gjort i Afrika och Tyskland. Hon sa till ungdomarna: ”Om ni verkligen vill göra något bra tillsammans här i världen är det fyra saker att tänka på: Man skall ha en gemensam tydlig idé. Det skall skapa glädje att arbeta med den gemensamma idén. Medarbetarna som ni söker skall vara så olika er själva som möjligt. Allt överskott, ekonomiskt, konstnärligt, socialt eller annat, skall skänkas vidare!”

Husen byggdes med mycket omtanke och känsla i förhoppning om att barnen skulle bli berörda, stanna upp och känna: ”Här vill jag vara!” Väggar, dörrar och fönster målades i rika kulörer med äggoljetempera och så småningom reste sig också Meretes och Pär Ahlboms bostadshus på tomten i samma arkitektoniska anda. Smedjan kom till på initiativ av smeden Dagmar Fischer. Här kunde man smida instrument, klangstavar, gongongs, cymbaler och klangplattor. Preben Möller byggde tillsammans med ungdomarna, norrlandsbåtarna Våga, Findir och Spri som användes till utflykter och klassresor i skärgården. Till trädgården kom Ekkerhard Wroblowski från Kassel. Av honom fick man lära sig b. a. att fläta oxelhäck och många intresserade kom till, medan Achim Bäppler odlade i grönsakslandet.

Merete berättar om firandet av de fyra årstiderna på Solvik. Om drakleken till Mikaeli, Julspelet som är skriven av Pär Ahlbom, om påskprocessionen och om Antilopdansens som hör till sommaravslutningen.

”Klangetern stödjer all mänsklig växt och utveckling”, heter det i texten. Improvisation var en grundprincip i pedagogiken. Tillsammans med Pär Ahlbom övade lärarna improvisation med sång, Choroï-instrument, flöjter, klangspel och lyror. Varje torsdag sjöng alla tillsammans i sångtimmen, barn, lärare, byggjobbare och gäster. Alla barn stövlade in, började sjunga, lyssna, komma till ro. Sången avslutas med Beethovens ”..upp genom luften, bort över haven”. ”Många döda själar gläder sig,” skriver Merete, ”änglar ur Arkai viftar återhållsamt med vingarna. De stödjer alla försök till mänsklig gemenskap”.

Vi kan läsa om kurser i intuitiv pedagogik och om hur Iris Johansson hjälpte

barn med olika svårigheter och de vuxna med kommunikation och konfliktlösning. Ett avsnitt ägnas temat ”penninghistorier”. När kassan var tom och pengarna till löner inte räckte till kom Robert Hogervorst på: ”Vi ringer till Åke! Åke Kumlander bad dem ”komma dit!” och gick sedan in ett rum bredvid, ringde ett samtal och sa; ”nu kan ni gå hem och betala lönerna. Eller, när skulderna samlades på hög, så kunde Jan-Erik Laurén på sitt sätt hjälpa till att göra skolan skuldfri.

Merete Løvlie berättar snabbt, lätt och fragmentariskt med samma spontanitet som präglade mycket av skolans inre liv. Kanske kunde hon hållit lite stramare i tömmarna och bearbetat språk och innehåll mer utförligt vissa platser. Men man får en levande bild av hur lärare, elever och föräldrar fick vara med om en skolorhistoria som på många sätt utvecklades likt en saga. Och som alla sagor innehåller den både motgångar och prövningar tillsammans med vackraste ögonblick.

Häftet kan beställas hos:
Marika Lindholm, tel. 070 8702918

Goethes trädgårdshus

Eleanor Edwards

Bokens titel:
Goethes Gartenhaus

Författare:
Klassik Stiftung Weimar

Bokförlag:
Deutscher Kunstverlag, 2024, 136 sid.

2024 är ett stort år bland lantbrukarna: på många platser firas det 100-årsjubileum av Rudolf Steiners lantbrukskurs. Ueli Hurter har nyligen berättat i Das Goetheanum hur Steiner arbetade samtidigt med en rad esoteriska föreläsningar som väl kan ha varit väsentliga för hans insikter i samband med jordbruket. Hurter menar att Steiner påverkades väldigt lite av samtida böcker om jordbruk, och att han producerade jordbrukskursen till största delen ur egen forskning, medan andra som skriver i Das Goetheanum menar att Steiner gärna vände sig till dem med konkret erfarenhet i ämnet.

Antroposofier och andra förnyar nu sina försök att ta till sig och vidareutveckla Steiners förslag på metoderna, vars syften inte enbart är att producera bra mat men också att förbättra jorden och livet på jorden i dess helhet. Samtidigt har det kommit en ny, mycket vackert illustrerad bok från Klassik Stiftung Weimar. Elva författare skriver om "Goethes Gartenhaus" från olika synpunkter, resultaten av var sin undersökning i arkiven i Weimar. (Deutscher Kunstverlag Berlin/Boston 2024)

Finns det ett samband mellan dessa två händelser? Eventuellt har redaktören för boken upptäckt en eller flera. Boris Roman Gibhardt, född 1980, är kurator och redaktör på Klassik Stiftung Weimar samt docent i litteraturkunskap på Freie Universität Berlin. Han har samlat ett gäng med tio författare, experter i poesi, botanik, och diverse andra ämnen för att undersöka Goethes 56 år i sitt trädgårdshus. När man säger "trädgårdshuset", då menar man också de 100 hektar av ängs- och skog såväl som de intilliggande odlade partierna med blommor, frukt och botaniska rabatter.

Goethe tog huset i besittning under våren 1776, bodde där heltid till 1805, och sedan besökte han det periodvis, oftast för att kunna arbeta ostört under kortare eller längre perioder fram till hösten 1831, då han gjorde sitt sista besök. Efter hans död våren 1832, blev huset och trädgårdarna mer eller mindre öde under decennier. Efter att sista barnbarnet dog under senare 1800-talet blev hela anläggningen grunden till ett nationellt museum, Goethe National Museum, Weimar.

Gibhardt refererar till gruppen av författare, då han bl a föreslår tre möjliga motiv som skulle kunna vara relevanta för de bönder, trädgårdsmästare och ekonomer som firar lantbrukskursens jubileum.

Det första handlar dels om hur Goethe ständigt utforskade växterna som han samlade och planterade på ägor. Under de tidiga åren planterade han mycket själv. Med tiden fick han hjälp av kollegor, experter och trädgårdsarbetare. Han älskade att få växter av vänner, och var medveten om vem som hade gett honom vad överallt i odlingsarna. Medan han utforskade plantorna, sökande efter deras speciella egenskaper, utvecklade han sig själv som naturvetare. Han lärde sig själv att se, att skissa och att anteckna noggrant sina iakttagelser.

Det andra motivet, enligt Gibhardt och de andra författarna, handlar om att Goethe använde trädgården som en plats där han kunde kultivera sina minnen och sin minnesförmåga. Han skrev dagböcker, tusentals sidor, han skrev brev, och han till och med skrev dikter som innehöll formuleringar som kom ur hans arbete i trädgården och i trädgårdshusets olika rum. Mest tilltalande i boken skulle kunna vara tavlorna, där han nedtecknade nattliga scener i olika vyer från och mot parken, som var hans revir. I vissa av dem använde han sig av ett mörkblått papper som grund, och subtilt överförde han sina intryck i kol och krita.

Det tredje motivet antytt i Gibhardts esäer, finns i ett citat från 1832. Citatet nedtecknades av en av flera sekreterare som arbetade med Goethe, Frederik Soret. Goethe ansåg att hans jag var ett slags kollektiv, en sammanstrålning av flera olika strömningar, som blev till ett enda mänskligt väsen. Gibhardt berättar att Goethe beskrev trädgårdshuset som en symbol för sitt liv. Det fanns alltid en livlig social verksamhet vid trädgårdshuset, och det fanns alltid ett krävande fysiskt arbete, och så fanns det alltid det ensamma arbetet, det som beror hur man tänker och vem man är.

Gibhardt menar att Goethe och hans trädgårdshus med tiden har blivit en mytologisk berättelse. Det finns en lång rad med författare och forskare som har livnärt sig på Goethes gärning och det är svårt att skilja mellan det sakliga och det mytologiska. "När Goethe blev äldre, fortsatte han att dra sig tillbaka här, för att kunna arbeta ostört, och för att kunna kultivera sina minnen." (Sid 29). Är det möjligtvis det som är den undflyende "individualitet" som beskrivs i lantbrukskursen?

Övandets grunder

Till hösten startar Sektionen för bildande konst ett forskningsprojekt

Själva målningsövandets grund och mening kommer att utgöra det centrala innehållet i ett kommande forskningsprojekt i höst.

Rudolf Steiner grundade ett nytt måleri 1921, som gavs namnet färgkonst. Året därpå fick målaren Henni Geck nio målningsövningar av Steiner – Naturstämningarna. Han gav henne nio skisser som hon fick uppgiften att omsätta med akvarellfärg.

I vårt projekt kommer vi att forskande undersöka dessa målningsövningar, både praktiskt och experimentellt. Därtill ska vi med hjälp av eurytmin undersöka förhållandet mellan färgkonsten och eurytmin. Ansvariga för projektet är Regula Nilo, Ulf Sand och Bo Werner Eriksson. Intresserade kan vända sig till Ulf Sand som är ansvarig för Bildsektionen.

Inbjudan till Grundstensgruppens kvartalsmöte

Måndag den 9 september 2024
kl 19:00 – på Robygge i Järna

Kära vänner,

Vi vill åter samlas till vårt möte kring Grundstensspråket, i ett kraftfullt medvetande om att för 100 år sedan, var Rudolf Steiner ännu i full gång med att göra allt han förmådde för att hjälpa oss att ändra vårt tänkande, att frigöra oss från materialismens begränsande bojar. Han hade inlett denna process genom att ge ut boken "Frihetens filosofi" i 1894, och på nyårsdagen 1924 kulminerade processen genom att han gav människorna Grundstensspråket och manade oss att gå ut och verka i dess anda. Det gick nog inte så särskilt bra då.

Men än är det inte för sent! Uppmaningen gäller fortfarande, och nu talar den till oss alla.

För ungefär 15 år sedan började Hans Westerdahl och Jon Geelmuyden med hjälp av Andreas Bing och andra med kvartalsvisa möten för att samtala utifrån texten. Då var det inom ramen för Socialterapiutbildningen på Vårdinge. Numera är det ett helt fristående initiativ. Antalet deltagare har varierat genom åren, från mycket få ibland, till ibland ganska många. Dock har det fortsatt i en obruten linje sedan dess, och alla som vill är välkomna att delta.

Vi har alltid undvikit att falla in i ett analyserande av texten. Den talar för sig själv. Snarare försöker vi att föra samtal omkring hur vi står i tiden och vår situation, burna av Grundstensspråkets anda. Temakretsen för det kommande mötet blir "De andliga Hierarkierna" och "Rosenkreutzerspråket", båda på bakgrund av det som står i texten.

Hjärtligt välkomna skall ni alla vara!
Med varma hälsningar
Hans, Jon, Andreas och andra

Protokoll fört vid årsmöte i Antroposofiska Sällskapet i Sverige

Den 20 april 2024 i Robyggesalen, Ytterjärna.
40 medlemmar närvarade vid årsmötet.
Bilagor: Närvarolista/röstlängd, revisionsberättelse.

Öppnande av stämman
Janne Silvasti öppnade årsmötesförhandlingarna, och hälsade de närvarande välkomna.

Fastställande av röstlängd
De närvarande noterades i en lista, så att en namnlista skulle finnas som underlag för röstlängd, för den händelse att röst-räkning skulle bli aktuellt.

Val av mötesordförande
Till ordförande valdes Nina Ljungquist.

Val av protokollförare och två justerare, tillika rösträknare
Till protokollförare valdes Joel Hallklint. Till justerare tillika rösträknare valdes Per Sjöberg och Per Hallström.

Fastställande att mötet är stadgeenligt utlyst
Att mötet blivit stadgeenligt utlyst bejakades.

Fastställande av dagordning
Den föreslagna dagordningen fastställdes med följande ändringar, punkt 9 togs före punkt 8 och två övriga frågor lades till.

Verksamhetsberättelse 2023
Styrelsens verksamhetsberättelse föredrogs av Janne Silvasti.
Verksamhetsberättelsen 2023 godkändes av mötet och lades till handlingarna.

Fastställande av resultat- och balansräkning
Föreningens balans- och resultaträkning föredrogs av kassör Anders Rosenberg. Balans- och resultaträkning godkändes av mötet och lades till handlingarna.

Revisorernas berättelser
Revisionsberättelsen från Göran Målquist lästes upp av Anders Rosenberg. Internrevisor Per Hallström avlade sin rapport.
Revisionsberättelserna lades till handlingarna.

Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen

Årsmötet beviljade styrelsen ansvarsfrihet för 2023 års förvaltning.
Uppföljning av budget och verksamhetsplan
Budget och verksamhetsplan från Höstmötet 2023 föredrogs av Janne Silvasti.

Val av styrelse
Erland Kornfeld presenterade valberedningens förslag: För omval på två år: Anni Meijer och Jens Möller. För omval på ett år: Anders Rosenberg
Årsmötet beslutade enligt förslag. Styrelsens ledamöter 2024-25: Jens Möller, Anders Rosenberg, Annie Meijer, Janne Silvasti och Marina Ubilla.
Val av revisorer
Förslag till revisor: nyval av Ulla Sydha-gen.
Förslag till internrevisor: omval av Per Hallström.
Årsmötet beslutade enligt förslag.

Val av valberedning
Valberedningens förslag: omval på tre år: Regula Nilo och Erland Kornfeld. För omval på ett år Per-Erik Jonsson.
Årsmötet beslutade enligt förslaget.

Motioner och styrelsens förslag
Inga motioner hade inkommit.

Fastställande av tidpunkt för Höstmötet 2024
Datum för Höstmötet fastställdes till 9 november 2024.

Övriga frågor som rör föreningen
- Björn von Schoultz påminde om det intensiva antroposofiska arbetet som genomfördes när Kulturhuset i Ytterjärna byggdes. Då hade medlemmarna en mission! Har vi det idag?
- Nina Ljungquist berättade om ett initiativ att arrangera ett påskmöte i Järna för bl a unga föräldrar. Det skall kännas wow!
- Nina Ljungquist berättade om en kommande enkät till medlemmarna med några frågor om sällskapet.

Stämmans avslutande
Nina Ljungquist tackade alla som deltagit i årsmötet och till avslutning lästes grundstenen av Göran Nilo.

Vid protokollet: Joel Hallklint
Justerare: Per Hallström och Per Sjöberg
Mötesordförande: Nina Ljungquist

Minnesanteckningar utöver protokollet
Inledningsvis höll Regula Nilo en minnesstund för de medlemmar som avlidit under åren 2023/24. Musikalisk inramning med lyra bjöd Erika Rohlfis och Sigrid de Swartz på.

Kalendarium för Fria Högskolan för Antroposofi

Högskolearbetet med klasstimarna hösten 2024

Göteborg

Lördag den 17/8 kl. 10
Lördag den 21/9 kl. 10
Lördag den 19/10 kl. 10
Lördag den 16/11 kl. 10
Lördag den 14/12 kl. 10
Lokal Rudolf Steinerskolan,
Tallhöjdsgatan 1, 41674 Göteborg.
Klassförmedlare Lena Christina Olofs-
dotter och Inger Wennerblom.

Järna

Lokal: Antroposofiska Sällskapets lokal i
Robygge
Fredag 6 september kl. 18.30 1:a
Repetitionstimmen
Måndag 9 september kl. 18.30 2:a
Repetitionstimmen
Onsdag 11 september kl. 18.30 3:e
Repetitionstimmen
Fredag 13 september kl. 18.30 4:e
Repetitionstimmen
Söndag 15 september kl. 18.30 5:e
Repetitionstimmen
Tisdag 17 september kl. 18.30 6:e
Repetitionstimmen
Fredag 20 september kl. 18.30 7:e
Repetitionstimmen
Torsdag 3 oktober kl. 18.30 9:e
klasstimmen
Torsdag 10 oktober kl. 18.30 Fördjupande
bidrag till klassarbetet
Torsdag 17 oktober kl. 18.30 10:e
klasstimmen
Torsdag 24 oktober kl. 18.30 Fördjupande
bidrag till klassarbetet
Torsdag 31 oktober kl. 18.30 11:e
klasstimmen
Torsdag 7 november kl. 18.30 Fördjupande
bidrag till klassarbetet
Torsdag 14 november kl. 18.30 12:e
klasstimmen
Torsdag 21 november kl. 18.30
Fördjupande bidrag till klassarbetet
Torsdag 28 november kl. 18.30 13:e
klasstimmen
Torsdag 5 december kl. 18.30 Fördjupande
bidrag till klassarbetet
Torsdag 12 december kl. 18.30 14:e
klasstimmen

De klassförmedlare som bildat ett arbets-
kollegium kring initiativet "Högskolan
100 år" kommer fortsatt att genomföra
arbetet med de sju repetitionstimmar
och därefter även de följande klasstim-
marna fram till den nittonde klasstim-
man i mars 2025. De fördjupande bi-
dragen kommer att ges även av andra
klassmedlemmar. Ett utförligare pro-
gram om detta skall skickas ut senare i
sommar.

Initiativgruppen "Högskolan 100 år":
Inger Hedelin, Botvid Aquilon, Rem-
bert Biemond, Göran Nilo, Thomas An-
dersson, Per-Erik Jonsson, Lars Kjellen-
berg, Ursula Flatters.

Anna Hallström kan på grund av Post
Covid inte bidra till arbetet för närva-
rande.

Lund

29/8 Föredrag av A. Höier: Skånes
etergeografi och Rudolf Steiner i Lund,
mars 1908.
6/10 Förbereder vi 4:e kl.timmen.
20/10 4:e kl.timmen med Anders Höier
10/11 Förbereda 5:e kl.timmen.
17/11 5:e kl.timmen med Anders Höier
24/11 Förbereda 6:e kl.timmen.
1/12 6:e klasstimmen med Anders Höier
19/1 Förbereda 7:e klasstimmen
26/1 7:e klasstimmen med Anders Höier
Med vänlig hälsning Birgit Svensson-
Economou för Högskolegruppen i Lund

Norrköping

8 sept kl 10.00 18:e klasstimmen
6 okt kl 10.00 Bearbetning av 18:e
klasstimmen
19 okt kl 10-16 Höstverkstad
10 nov kl 10.00 19:e klasstimmen
8 dec kl 10.00 Bearbetning av 19:e
klasstimmen
Klassförmedlare; Elisabeth Löve, Karl-
Simon Aner, Birgitta Johansson

Stjärnsund/Dormsjö

29 september
24 november
Tiden är Söndagar klockan 10-12, platsen
är biblioteket, Stjärnsunds herrgård.
Klassförmedlare: Martin Hausner och
Malte Nordling.

Stockholm

Fre 6 sep kl 19 R:1
Mån 9 sep kl 19 R:2
Ons 11 sep kl 19 R:3
Fre 13 sep kl 19 R:4
Sön 15 sep kl 19 R:5
Tis 17 sep kl 19 R:6
Fre 20 sep kl 19 R:7
Lör 5 okt kl 10 Fördjupningsstudium
Lör 19 okt kl 10 I:9
Lör 2 nov kl 10 Fördjupningsstudium
Lör 16 nov kl 10 I:10
Lör 30 nov kl 10 Fördjupningsstudium
Lör 14 dec kl 10 I:11
Efter varje klasstimme finns möjlighet att
delta i ett gemensamt meditationsarbete.
OBS: Tag med det blå kortet även till för-
djupningsarbetet.
Klassansvariga i Stockholm: Thomas
Andersson, Per-Erik Jonsson och Göran
Nilo

Umeå

15/9: 13 kl t
27/10: 14 kl t
24/11: 15 kl t
Klassansvariga: Ursula Flatters, Janecke
Wyller, Jon Geelmuyden
Lokal: Mariagårdens sal
Tid: 09.30
Upptakt lördagar kl 16.30 inför söndagens
klasstimme.

Växjö/Kalmar

Lördag 21/9 kl 10.30, klasstimme 16 i
Kalmar (Kemisalén, Solmarka gård)
Lördag 26/10 kl 10.30, klasstimme 17 i
Växjö (Hofs lifs, Kungsg. 29-31)
Lördag 30/11 kl 10.30, klasstimme 18 i
Växjö (Hofs lifs, Kungsg. 29-31)
Klassförmedlare:
Karin André, Annica Johansson (Växjö)
och Hans Johannesson (Kalmar)

Norrköpings- gruppen

Antroposofiska Sällskapet
Norrköpingsgruppen
Program våren 2024

Adress: Hagebygatan 69, 603 52
Norrköping.
E-post: antroposofi.norrkp@telia.com
Bankgiro: 5861-0254
Hemsida:
www.antroposofi.nu/norrkoping
Vid bokning av lokalen kontakta Kerstin
Hallström tel. 0733-38 58 53
Biblioteket har öppet efter överenskom-
melse, kontakta någon i styrelsen.

Antropos = människa Sofia = visdom
Vad är en människa och vilka är hennes
förutsättningar? Går det att närma sig
den frågan från ett såväl vetenskapligt
som filosofiskt perspektiv - samtidigt?
Är den fria viljan en illusion och var ham-
nar i sådana fall den fria tanken? Dessa
och liknande frågor bearbetas i relation
till antroposofiska och
pedagogiska idéer och texter. Alla är väl-
komna och ingen förkunskap krävs.

Kursutbud, arrang- emang, workshops och studiedagar

**Vill du veta mer om antroposofi, euryt-
mi, musik, waldorfpedagogik och social
tregrening?**

Vi ordnar kurser, workshops och studie-
dagar på teman i anslutning till antro-
posofi, antingen i vår lokal i Norrköping
eller lokalt hos er. Förfrågningar och
intresseanmälan: Maivor Forster, tel.
0739 - 792 338.

Tisdagsgruppen

Tisdagar kl. 17.00 - 18.15 med början 3
sept. Vi kommer att börja med att
studera "Hur uppnår man kunskap om
de högre världarna" och "Ledsatserna"
av Rudolf Steiner.

Kontakt: Maivor Forster. tel. 0739 792
338. Nya deltagare välkomnas!

Kalendarium Antroposofiska Sällskapet Järna

Titta gärna in i kalendariet på vår hem-
sida - där annonseras nya händelser och
möten så snart det blir möjligt!
antroposofi.nu/kalender

14-15 augusti

**Att arbeta utifrån andliga impulser - till-
lit i det sociala livet, Vidars impulser i
det nya, som vill växa fram, och vikten
av mötet mellan öst och väst.**

Föredrag av Harrie Salman från Holland.
Onsdag den 14 augusti kl. 18.30 på
engelska med översättning, så att alla
kan förstå!

Torsdag morgon den 15 augusti,
Pan eurytmi 9.30 till 10.15.

Därefter samtal - vad har vi att lära av
varandra? Ukrainare - Svenskar.
Rek. pris 120 kr för föredraget.
Arr. Tregrenings gruppen - "Vidare".

2 september

Meditationsövningar och samtal
Med Cecilie Raeder och Erland Kornfeld
Robyggesalen kl 18.30-20.00
Vi börjar 2 september och fortsätter var-
annan vecka till den 11 november
Inga förkunskaper krävs
Arrangör: Antroposofiska Sällskapet

Under hösten

Legenden om Parsifal
Järna, med Maria Eloranta
Mer information senare

9 november 2024

Höstmöte
Höstmöte i Antroposofiska Sällskapet
Kallelse postas med Forum Antroposofi
Nr. 3, 2024.

Meditation

Sönd. 8/9, 6/10, 10/11 och 1/12, kl. 17-18.30.
Introduktion, övningar och samtal.
En väg till att praktisera antroposofisk
meditation med Arthur Zajoncs
bok: När vetenskap blir till kärlek. Nya
deltagare är hjärtligt välkomna.
Kontakt Dori Inderbitzin 0737- 23 00 88.

Eurytmi torsdagar

Välkomna till stärkande och livgivande
eurytmi i grupp. Torsdagar kl.
11.00-12.00, 10 ggr med början den 19 sept
i Kristensamfundets sal på
Helgeandsgatan 8. kostnad 500 kr. För
närmare information och anmälan
kontakta Elisabeth Löve 0760-29 49 58

**Fre 16 aug kl. 18.30 Föredrag av Harrie
Salman "The biography of
the Holy Sophia, the divine Wisdom, her
origin, her development and her
connection with humanity".**

**16 - 18 aug Seminar with Harrie Salman,
"The experience of Sophia in
nature and in human life".** How do we expe-
rience the cosmic wisdom in
the creation and the inner wisdom
within ourselves.

Place: Bydegård "Vikingererna" in Bottna,
Söderköping. Costs: 750 SEK incl coffee
and tea and 2 simple lunches and evening
meal. Register or information; Jos
Schuijlenburg by mail schuylenburg@
hotmail.com or phone 0702202934.

**Ons 2 okt kl. 18.30 Medlemsföredrag av
Lennart Nilo "Rudolf Steiner -
järnvägstjänstemannens son"** Om Rudolf
Steiners första 40 år. På Hagebygatan 69.

**Tis 26 nov kl. 18.30 Offentligt föredrag av
Thomas Lüthi "Intryck från det
biodynamiska arbetet i Kina".** På Hemgår-
den, Saltängsgatan 7.

**Lör 30 nov kl. 11-15
Rudolf Steinerskolans Julbasar**
Antroposofiska sällskapet har bokbord
mm. Arr: Rudolf Steinerskolan i
Norrköping. För info se
rudolfsteinerskolan.se

Lör 7 dec kl. 16.00 Adventsfirande
Föredrag av Ursula Flatters "Vad är en
sann människa". Musik och adventsfika
på Ensjöholms by.

Kullen Kultur**Kursutbud hösten 2024****Sex kreativa måndagar från****2 sept. till 7 okt. kl. 16.30 – 20.00.:**

Följande kurser finns att välja på:

Keramik, textil, bild och eurytmi

Varje kurs har 6 tillfällen och pågår 16.30 – 18.30, antalet platser är begränsat, och det är en avgift.

Kl 18.30 är det paus med medhavd dryck, förtäring och samvaro.

Kl 19:00 är det studium eller föredrag, som är öppet för alla intresserade.

Ämnet är det mellanmännliga och människans mitt, utgående från Eva Malms bok "En tonårings värde och värdighet".

Två måndagar är det föredrag i stället för studium.

Den 9 september kl 19 talar Leif Tjärnstig om "Waldorfskolan – pedagogisk tradition och förnyelse".

Den 7 oktober kl 19 talar Mats Wilzén om "Människans utveckling speglar i mänsklighetens utveckling".

Det går bra att gå på både kurs och föredrag, eller bara det ena.

Tre lördagar: 14 september, 12.oktober, 16 november, klockan 10 – 12

Studium av Rudolf Steiners bok "Frihetens filosofi".

Vi börjar studiet med en stunds rörelseövningar/eurytmi.

Intresseanmälan till föredrag och kurser till: susanne.westh@telia.com david.bergstrom@rudolfsteinerskolan.se

STOCKHOLM

StockholmskretsenHagagatan 14, 113 48 Stockholm
T-bana, pendeltåg mm: Odenplan**Bibliotek och antikvariat**

Antroposofisk litteratur på svenska, tyska och engelska

Stockholmskretsens fasta telefon har avslutats Biblioteket nås under öppettiderna via respektives mobil

Öppettider: måndagar kl 12.00-14.00

tel: 073-508 97 44 Mikael Gejel

och tisdagar kl 17.00-18.00

tel: 073-368 17 49 Annika Stigdotter

Lån och bokinköp kan även göras i samband med våra evenemang. Önskemål om andra tider skickas till vår e-postadress.

Föreningen Stockholmskretsen är en ekonomiskt fristående förening inom Antroposofiska sällskapet i Sverige. Stockholmskretsens uppgift formuleras i stadgarna: att "initiera, bedriva, samordna och understödja ideell antroposofisk verksamhet i Stockholm med omnejd". Detta sker bl a genom våra olika verksamheter i lokalen på Hagagatan 14. Här finns ett bibliotek med antroposofisk litteratur och viss försäljning och här hålls föreläsningar, konstnärliga arrangemang, kursverksamhet och studiegrupper.

Ordförande: Bo Edelstam

Styrelsens e-postadress:

stockholmskretsen@antroposofi.nu

Hemsida: antroposofi.nu

- se där under: Lokalavdelningar

Stockholmskretsens bankgiro: 474-3167
medlemsbidrag, gåvor mm
Obs! Sista datum för inlämning av moti-
oner till årsmötet är den 15 januari varje år!OBS! För att bli medlem i Stockholmskretsen måste du också bli medlem i Antroposofiska sällskapet! Sedan sätter du in årsavgiften 300-500 kr på vårt bankgirokonto: 474-3167
- Viktigt: ange ditt namn, "medlemsbidrag" och vilket år det gäller.

Är du inte medlem i Antroposofiska sällskapet så kan du ändå stödja oss genom att sätta in valfritt belopp på samma konto, ange "gåva". Vår verksamhet kan endast till del bäras av medlemsbidragen och förutsätter till stor del frivilliga gåvor.

Medlemsgrupper*Nya och tidigare deltagare är välkomna i alla grupper!***Rudolf Steinergruppen**Gruppaftnar varannan tisdag kl. 18.30, udda veckor Start: 10 september Plats: Hagagatan 14, 20:-/tillfälle
Information: Annika Stigdotter tel: 073-368 17 49**Selma Lagerlöfgruppen**Gruppaftnar: tisdagar kl 17.00-18.00
Plats: Kristofferskolan, smedjan
Marklandsbacken vid Brommaplan
Upplysningar: Turid Wiveson tel: 076-415 40 04**Brommagruppen**

Gruppafton varannan fredag kl 19.00 med början 6 sept Plats: Upplandsgatan 48, "Röda rummet" Studium av Rudolf Steiners föredrag Esoteriska betraktelser av karmiska sammanhang, del II, GA 236 Kontakt Nils Dunkars 073-690 02 40

Studieforum

Plats: Hagagatan 14

Samtal om den andliga kunskapsvägen
Första måndagen i månaden kl 18.00-20.00. 2 sept, 7 okt, 4 nov, 2 dec med Mikael Gejel
Inga förkunskaper nödvändiga**Studiekretsar***Nya och tidigare deltagare är välkomna!***Södermalm**Vi träffas på Gamla Lundagatan 2 måndagar kl 19.00 jämna veckor
Kontakt: Per Johansson: 070-148 56 65**Kursverksamheter**

Plats: Hälsans hus, Fjällgatan 23 B, Stockholm

Samtal om andlighet, öppen grupp – alla välkomna!

med Erland Kornfeld

Varannan onsdag kl 18.00

samt Meditation kl 19-20.30

Med början 4 september

Frivilliga bidrag

Vidare upplysningar Erland Kornfeld
erland.kornfeld@telia.com**Workshop**

Plats: Hagagatan 14

14-15 september Kärlekens grundsten
Choreocosmos Kosmisk och sakral eurytmi. Lördag kl 10-18, söndag kl 10-16 med Maria Linden Thell, eurytmist, Choreocosmoslärare, Per Linden Thell, talgestaltare mm och vid flygeln Sylvia Karpe. Kostnad: 1 200 kr (20% rabatt för studerande, pensionärer etc) inkl fika
För anmälan senast 1 september, information, detaljerat program mariasophia22@gmail.com**Luncheurytmi**Stora salen, Hagagatan 14
Torsdagar kl 11.00-12.00 8 gånger, pris: 1000:- Start: 3 oktober
Anmälan senast 30 september
till Karin Nilsson Vinnars på 070-499 85 82, karin.vinnars@gmail.com**Måla med växtfärger eller olja**

Inga förkunskaper behövs. Individuell handledning. Kurslokal: Martinskolans målningsal Tid: varannan lördag kl 10-12, udda veckor. Kostnad: 250 kr/gång plus materialkostnad

Anmälan till kursledaren: Bengt Aquilon, tel 070-852 80 07

Konstnärliga evenemang

Kapellet inbjuder till:

Söndag 29 september kl 19

Kreativ musikafton

Söndag 20 oktober kl 19

Musik, poesi och dans

Söndag 15 december kl 19

Julkonsert

Kalendarium

Lokal: Hagagatan 14

Evenemang/föredrag kostar 100 kr.

Betaling med kort, kontant, swish.

Tisdag 15 oktober kl 19

Trialog – "Vårt personliga ansvar för miljö och klimat" baserat på en färsk

FN-rapport

Pär Granstedt

Tisdag 29 oktober kl 19

Föredrag: Rudolf Steiner järnvägstjänstemannens son med bildspel och med

musik av L v Beethoven

Lennart Nilo

Tisdag 12 november kl 19

Föredrag: Om Sankt Martin

– "Det är saligare att giva än att taga"

Jens Möller

Tisdag 26 november OBS! kl 18

Föredrag: Nordisk väg till invigning

Rebecka Vik. OBS - INTRÄDE 150:-

Tisdag 10 december kl 19

Inför julen

– konstnärligt evenemang

Waldorf-intresserad Bortskänkes

Det finns många årgångar av den tyska waldorftidskriften

Erziehungskunst

som fås hos oss i Stockholm

Kontakta Stockholmskretsen

Hagagatan 14, nära Odenplan

stockholmskretsen@antroposofi.nu

- så kommer vi överens om detaljerna!

Kurs i tillverkning av naturläkemedel 2024

Kursen vänder sig till de personer i allmänheten som vill lära sig att själv tillverka egenvärdmedel av naturliga substanser.

Den ska förmedla grunderna i hur du kan göra det genom föreläsningar och genom att praktiskt samla växter och tillverka några utvärtes medel, såsom tinktur och salva.

Vi träffas vid två tillfällen:

lördag 24 augusti och lördag 16 november kl 9-16 Kursen hålls på **Skillebyholm Trädgårdsutbildningar** i Järna/Hölö-trakten

På Skillebyholm finns restaurang där du kan köpa lunch och fika – det ingår inte i kursavgiften men behöver förbokas.

Kursavgift: 1 200:-/tillfälle

varav 500:- är anmälningsavgift som inte återbetalas om du lämnar återbud.

Anmälan till SAL:

gerhard.bohme@hotmail.com

som blir giltig genom inbetalning av kursavgiften till

SALs bankgiro: 5953-4388**VARMT VÄLKOMMEN!***För kurskollegiet Susanne Börjeson, Gerhard Böhne och Germa Miltenburg*

Kursen är ett samarrangemang mellan SAL och FALK

Inbjudan till kurs**Inbjudan till kurs för eurytmipedagoger, läkeeurytmister, läkare och eurytmistudenter**

Läkeeurytmiföreningen bjuder in till kurs 18-20 oktober 2024 på Vidarkliniken.

Kursledare är Pirkko Ollilainen läkeeurytmist med lång erfarenhet från Fielderklinken i Stuttgart och Marina Ubilla, eurytmipedagog sedan mer än tjugo år, nu verksam på Martinskolan i Stockholm.

Vi kommer att ta upp frågor från föreläsningen "Nervositet och Jagkraft" av Rudolf Steiner som har stor aktualitet också idag och sätta dem i samband med eurytmiska övningar i enlighet med R. Steiners ord från Läkeeurytmikursen: "...och det eurytmiska verkar så, att människan verkligen mer får förmåga att lära känna sig i sig själv, att behärska sig i sig själv. Därför har sådana övningar både ett pedagogiskt-didaktiskt och ett terapeutiskt och hygieniskt värde." Vi vill genom denna kurs dela erfarenheter på eurytmns och läkeeurytmns områdeoch stärka ett kollegialt samarbete.

För program och anmälan mejla annica.alvenang@icloud.com

Hjärtligt välkomna!
Läkeeurytmiföreningen
genom Annica Alvenäng och Maria Turén.**Antroposofisk medicinsk mottagning****Leg. Läkare Per Dahlström**

Patienter är välkomna för Antroposofisk medicin inkl Iscador och terapier

Hälsans Hus, Fjällgatan 23b, Stockholm
Tidsbokning 08/803270
www.doktordahlstrom.se

ANNONS

Trialog Tankesmedja

KALENDARIUM

Hösten 24 och våren 25 tar Trialog upp ett nytt tema: "Du och jag för klotet och klimatet". Den utgår från alla människors ansvar för klimatutvecklingen som framhålls av FN:s Klimatpanel IPCC bland annat i sin stora klimatrappport från mars 2023. Vi kommer att ta upp såväl det personliga ansvaret som vikten av samverkan bl. a. utifrån tregreningsidealen om kulturell och kreativ frihet, solidarisk ekonomi och en demokratisk rättsstat Dessutom fortsätter vårt arbete med "Bör vetenskapen bry sig om det andliga". Steiners Nationalekonomiska kurs och Syd-Norddialog

Preliminära aktiviteter:
31/8 Du, jag, klotet och klimatet. Vad säger FN:s Resurspanel. Kulturcentrum Järna 30/9 Steiners Nationalekonomiska Kurs, Digitalt.

12/10 Bör vetenskapen bry sig om det andliga? Kulturcentrum Järna
23/10 Nord-Syddialog Digitalt
16/11 Du, jag, klotet och klimatet. Kulturcentrum Järna
2/12 Steiners Nationalekonomiska Kurs, Digitalt

(Ett möte på Hagagatan i Stockholm tillkommer)

Anmäl dig för löpande information till:
070-560 64 18
info@trialogtankesmedja.se
www.trialogtankesmedja.se

ANNONS

Phoenixmottagningen

En privat mottagning för antroposofisk läkekonst med legitimerade läkare, sjuksköterskor och flertalet av terapier.

Besök gärna vår hemsida
www.phoenixmottagningen.nu

Kontakt: telefon 073 355 95 36
bokning@phoenixmottagningen.nu

Välkommen att bli stödmedlem
300 sek BG: 5470-5371

ANNONS

ALIS

Antroposofisk Läkekonst i Skåne
www.aliskane.se

ANNONS

FALK, föreningen för Antroposofisk Läkekonst

Stöd gärna föreningen i svåra tider. Vi fortsätter arbeta och sprida information.

Vi ger ut en läsvärd medlemstidning 3-4 ggr om året.

Medlemsavgift 250 kr
som betalas in på pg 110653-3

ANTROPOSOFISKA SÄLLSKAPET

Medlemsgrupper

Almagruppen, Västerås
Malte Nordling, 0707 200 323
Björkagruppen, Katrineholm
Yvonne Boukari,
yvonne.boukari@gmail.com
Brommagruppen, Stockholm
Nils Olof Dunkars, 073 690 02 40
Delsbogruppen, Delsbo
Matti Remes, matti@staffansgarden.com
Filosofigruppen, Järna
J.C. Lassen, j.chr.lassen(at)hotmail.com,
070-799 22 20
Grundstensgruppen, Järna
Katarina Hausmann, tel. 0702 456594,
katarina.hausmann@telia.com
Jeanne d'Arcgruppen, Örebro
Kerstin von Heynitz, 073 938 1504
kerstinheynitz@yahoo.se
Johannes Bureusgruppen, Uppsala
Annika Asmussen, 070-11 44 073
annikaasmussen6@gmail.com,
Adja Asmussen, 076-631 40 41
adja.asmussen@gmail.com
Järnagruppen, Järna
Henrik Åström
astrom62@gmail.com
Kalmargruppen, Kalmar
Hans Johannesson, 073 5673226

Mikaelgården, Järna
Dick Tibbling, 08-551 500 67
Norrköpingsgruppen
Birgitta Johansson
Novalisgruppen, Järna
Kristian Holmberg, 0703-688 544
Pestalozzigruppen, Järna
Elisabeth Chyle, 08-551 503 29
Rudolf Steinergruppen, Stockholm
Annika Stigdotter, 08-660 93 13
Selma Lagerlöfgruppen, Stockholm
H. Osika, 08-551 505 10 el 08-551 505 93
Tavestagruppen, Järna
Walter Druml, 08-551 742 61
Umeågruppen
Roland Karlsson, 070-546 00 61,
rolandkarlsson339@gmail.com
Urielgruppen, Växjö
Daniel Ekman,
daniel.ekman@oask.se, 070-633 93 23
Österlengruppen, Baskemölla
Eva Breitholtz, 0736490300
evabreitholtz@gmail.com
Läs mer om grupperna på hemsidan:
antroposofi.nu/ studie_arbetsgrupper

Österlengruppen
Studier samt meditation
Kontakt: Eva Breitholtz
evabreitholtz@gmail.com
073-6490300
Meditationsgruppen
Zodiacen med Dygderna samt meditation
Kontakt Lena Forsberg
lefo@telia.com 0709-928601

Biodyn. gruppen
kontakt Anna Wadström anna@lindagarden.nu

Sakral eurytmi
torsdagar kontakt Maria Linden
mariasophia22@gmail.com

Söndagsgruppen
Meditation och samtal runt klasstimmarna
Vi träffas varannan vecka (ojämna veckor)
Söndagar kl 17-20 i Robyggesalen
Endast medlemmar i högskolan
Kontakt: Cecilie Raeder
Tel:076 835 52 85
Mail: craeder56@gmail.com

Onsdagsgruppen
Meditation och samtal runt klasstimmarna
Vi träffas varannan vecka (ojämna veckor)
Onsdagar kl 18.30-20 i Robyggesalen
Endast medlemmar i högskolan
Kontakt: Erland Kornfeld
Tel:070 512 91 21
Mail: erland.kornfeld@telia.com

Samtalskvällar kring allmän antroposofi & meditation
Höör, Skåne
Arbetet i Höör fortsätter under våren. Kvällarna inleds med samtal/föreläsning och avslutas med antroposofisk meditation. 17.00 - 19.30.
Följande datum är bokade:
10 september, 8 oktober, 19 november, samt 10 december
antroposofi.nu/kalender

FRÅN SEKRETARIATET

Medlemskap

Goetheanum meddelade att man under maj 2024 välkomnat 157 nya medlemmar. Och under perioden 8/5 - 5/6 2024, har 32 medlemmar meddelats avlidna och 35 är ej längre medlemmar i Allmänna Antroposofiska Sällskapet.

Källa: Anthroposophy worldwide, Nr. 7-8, 2024.

ANTROPOSOFISKA SÄLLSKAPET

Styrelse

Antroposofiska Sällskapets styrelse:

Janne Silvasti, landsrepresentant & ordförande
janne@antroposofi.nu 08-554 302 20

Marina Ubilla
marina@antroposofi.nu

Annie Meijer, sekreterare
annie@antroposofi.nu

Jens Möller
jens@antroposofi.nu

Anders Rosenberg, kassör
anders@antroposofi.nu

Valberedning:
Regula Nilo, Erland Kornfeld och
Per-Erik Jonsson
valberedningen@antroposofi.nu

ANTROPOSOFISKA SÄLLSKAPET

Medlemssekretariat

i Robyggehuset, Ytterjärna
Mån-fre 13-15
08-554 302 20, kontakt@antroposofi.nu

Medlemsavgiften
ordinarie 1200 kr, studerande 300 kr,
till Ekobanken 9700 132 745-1,
pg 5 88 71-5, Swish 123 499 13 86
Autogiro, sök i din internetbank efter
Antroposofiska Sällskapet eller
kontakta oss

Kalendarium på hemsidan
antroposofi.nu/kalender

Bli medlem!
antroposofi.nu/blimedlem

Betala enkelt med Swish
Läs in denna qr-kod med Swish-appen i
din mobil!

123-499 13 86

Till din e-post?

Meddela oss din mejladress till:
kontakt@antroposofi.nu
så skickar vi dig löpande information!

Forum Antroposofi utges av
Antroposofiska Sällskapet i Sverige.
Varje skribent ansvarar själv för
sitt material.

REDAKTIONSKRETS
Berit Fröseth
Göran Nilo
Joel Hallklint
Daniel Andersson
Nina Ljungquist

GRAFISK FORM
Ritator

TRYCK
Bold Printing Mitt

PRENUMERATION
Kontakta sekretariatet eller
registrera på hemsida, 240 kr/år.
Till pg 5 88 71-5, Swish 123 499 13 86

HEMSIDA
antroposofi.nu/forum

ANTROPOSOFISKA SÄLLSKAPETS
SEKRETARIAT
e-post kontakt@antroposofi.nu
tel 08-554 302 20

KONTAKT MED FORUM
projektledare Joel Hallklint
e-post: kontakt@antroposofi.nu
tel 08-554 302 20
postadress: Forum Antroposofi,
Kulturcentrum Järna 15, 153 91 Järna
ISSN 1404-4277

UTGIVNINGSPLAN FÖR 2024
Deadline för Nr. 3, 2024 ca 15 september.
För längre uppslag, vänligen anmäl i
god tid innan deadline.

ANNONSERING
Kontakta oss. För privatpersoner: radan-
nonser 80 kr. Tidskriftens format: höjd
315 mm, bredd 235 mm.

Färgen och elementarvärlden

Målningen på Forums framsida av Mikael Lindholm väver mellan sommarens ljus och höstens mörker. Kring den gula färgen rör sig det gröna och en skir violett, som sedan övergår i det djupaste blå. Sommaren står på sin höjd, men mörkret är redan på väg att sluta in solen i sitt inre rum. Att förbinda sig med den levande färgen leder in i det som ligger bakom sinnevärlden. Sinnena blir till verktyg för att uppleva en värld av väsen: Lev er in i det vita snötäcket, säger Steiner, med sinnen, moralisk känsla, med hela er varelse. Med hängivelse, ödmjukhet, kärlek. Lev er in i den grönskande, spirande sommarvärlden. I himmelens blå. Olika känslor uppträder i själen, insikter om det väsensartade i universum. Besjälade sinnesakttagelser.

Mikael Lindholm lyfter fram Steiners ord: "När det tjugonde århundradet vänder, börjar en ny grupp elementarväsen att visa sig på jorden. De kan uppfattas som

tjänare åt Kristusväsendet (...) De har att utföra stora uppgifter när de verkar ur jordens omkrets och framträder som ett andligt källsprång ur naturen, ur den döende naturen. De människor vars ande har väckts kommer att kunna varsebli nya väsen inom naturprocesserna. Och de som ännu inte uppnått klarseende kommer trots allt vemod inför dödsprocesserna, - som inte kan hejdas - att mer och mer kunna uppleva något uppfriskande i naturen. Kommer att se hur nya elementarväsen framspringer ur den döende naturen. - Då anar man att en ny färgupplevelse kan växa fram. Ur det som vi varseblir i det yttre, kommer färg att kunna visa sig som inre själslig rörelse. Det är detta imaginativa kvalitativa seende som Mikael Lindholm över i sitt måleri.

Bild framsida: Mikael Lindholm, Utan titel, akvarell.

Text: Berit Frøseth